

KOSTINDSATSEN I DE GRØNLANDSKE FOLKESKOLER

- ET VIRKNINGSEVALUERENDE CASESTUDIE

Kandidatspeciale i Folkesundhedsvidenskab

Aalborg Universitet • School of Medicine & Health • 4. Semester

Gruppe 10301

Tina Krogh Sørensen
Nanna Toxvig Sørensen
Anne Katrine Misser Nielsen

Antal anslag

275.990

Vejleder

Lone Jørgensen

Dato for aflevering

1. juni 2016

RESUMÉ

Baggrund: I det nationale grønlandske folkesundhedsprogram, *Inuuneritta*, er målet for indsatsen indtil 2019, at forbedre de grønlandske børn og unges kostvaner. På baggrund heraf blev i 2007 iværksat en skolebaseret indsats i Sermersooq kommune bestående i tre dele; *mad- og måltidspolitikker, undervisning om kost og madpakkeordning*. Der blev dog i 2010 konstateret en diskrepans mellem de visionære forestillinger om sundhedsfremme på skolerne og den reelle praksis, og sidenhen er praksis ikke undersøgt.

Formål: Med henblik på at indkredse et fremtidigt forbedringspotentiale, er formålet at skabe viden om hvordan de involverede aktører oplever, at kostindsatsen fungerer i praksis - herunder hvilke barrierer og fremmede faktorer, der påvirker praksis og indsatsens virkning på elevernes kostvaner.

Metode: Til besvarelsen af problemformuleringen anvendes et kvalitativt single-casestudie og virkningsevaluerende design. Empirien til behandling blev skabt ved observationer og semistrukturerede interviews på en folkeskole i Nuuk. Endelig er gennemført et litteraturstudie, med baggrund i en systematisk litteratursøgning, med henblik på at diskutere analysens resultater med eksisterende empirisk viden fra sammenlignelige kontekster.

Resultater: I undersøgelsen blev en struktureret tilgang til spisesituationen og organisering af de fysiske rammer fundet fremmede for udførelsen af madpakkeordningen, og derved virkningen på børnenes kostvaner. Endvidere var frugtens kvalitet fremmede for elevernes indtag. Undersøgelsen viste yderligere, at en klart kommunikeret nul-tolerance i forhold til slik og sukker, samt restriktioner for at eleverne kunne købe usund mad i nærområdet, var effektive i forhold til et samlet sundere kostmiljø og derigennem elevernes kostvaner. Endeligt blev fundet at mad- og måltidspolitikker ikke eksisterede på caseskolen, og undervisning om kost alene blev udført i begrænset omfang. Dermed kunne virkningen heraf ikke udledes, men der blev identificeret barrierer for implementering, som dannede udgangspunkt for formulering af fremtidige forandringstiltag.

Konklusion: Der anbefales en mere samlet, klart formuleret strategi med initiativ fra kommunalt niveau under inddragelse af relevante lærere og skoleledere. Hvorefter der tages stilling til revurdering af pensum omhandlende kost, udspil til længere spisepauser, initiativ til formulering af en fælles kommunal mad- og måltidspolitik og udspil til hvordan en mere pædagogisk spisesituation kan foregå, hvor lærerne agerer rollemodeller. Samtidig findes det relevant at etablere en tovholderordning på skolerne.

ABSTRACT

Background: The 2019 goal for the national Greenlandic public health program, *Inuuneritta*, is to improve the dietary habits of children. On the basis of this goal, a school based effort was launched in 2007 in Sermersooq municipality, consisting of three components; food and meal policies, dietary consultation, and a lunch box arrangement. However, in 2010 it became clear that there was a discrepancy between the visionary ideas of health promotion and the actual practice and since then the practice has not been investigated.

Ambition: With the purpose of defining a future improvement potential, the ambition is to create knowledge about how the involved parties experience the dietary efforts in practice. This also includes investigating barriers and external factors influencing the practice and the effort's effect on the students' dietary habits.

Method: In order to handle the problem statement, a qualitative single case study is used as well as an realistic evaluation model. The empirical data was created through observations and semi-structured interviews with students at a primary school in Nuuk. Lastly, a study of literature was conducted, through a systematic literature search, in order to discuss the analysis' results with existing empirical data from similar studies.

Results: The investigation showed that a structured approach to the eating situation and organizing of the physical environment had a positive effect on realizing the lunch box arrangement and hence also had a positive effect on the children's' dietary habits. Additionally, the quality of the fruit had an impact on the children's consumption hereof. The investigation also showed that a clearly communicated non-tolerance policy towards sweets and sugar, as well as limited access to unhealthy foods, was effective in increasing the standards of healthy eating and thereby also the children's eating habits. Lastly, it was discovered that food and eating policies did not exist within the school in question and that lessons on diets was taught only to a limited extent. Hence, the effect of this could not be measured but implementation barriers were identified and these created an outlet for defining future initiatives.

Conclusion: A complete and clearly formulated strategy, including municipality initiatives, input from relevant teachers and institutions, is recommended. This should include a re-evaluation of a dietary curriculum, longer lunch breaks, intentions of formulating a united food and dietary policy within municipalities, as well as suggestions towards better eating environments with the teachers as role-models. Meanwhile it is deemed relevant to establish a project manager solution at the schools.

LÆSEVEJLEDNING

Specialet er struktureret med inspiration i Aalborg-modellen for problemorienteret projektarbejde.

Kapitel 1: Initierende problem. I dette kapitel præsenteres det specifikke problem, som specialet tager afsæt i.

Kapitel 2: Problemanalyse. I kapitel 2 udfoldes og analyseres det initierende problemets kerne, ligesom der afdækkes eksisterende viden herom samt videnshuller.

Kapitel 3: Afgrænsning. I dette kapitel foretages en indkredsning af specialets fremadrettede fokus. Med afsæt i afgrænsningen præsenteres hernæst den problemformulering, som søges besvaret i specialet.

Kapitel 4: Teoretisk referenceramme. I dette kapitel præsenteres og argumenteres for den valgte videnskabsteoretiske positionering.

Kapitel 5: Metodologi. I dette kapitel præsenteres det valgte design, som skal bidrage til at besvare problemformuleringen.

Kapitel 6: Metode. I dette kapitel præsenteres de valgte metoder og udvælgelse af materiale, der vil blive anvendt i bearbejdningen. Endvidere præsenteres analysestrategien i dette afsnit.

Kapitel 7: Teori: Organisationskultur ifølge Edgar Schein. I dette kapitel præsenteres den teoretiske referenceramme som bearbejdningens fortolkninger bliver gjort på baggrund af.

Kapitel 8: Resultat af litteraturstudie. I dette kapitel præsenteres de videnskabelige studier, der er blevet vurderet relevante til at belyse problemformuleringen.

Kapitel 9: Analyse og fortolkning. I dette kapitel analyseres og fortolkes den indsamlede empiri ved inddragelse af den teoretiske referenceramme og relevante begreber.

Kapitel 10: Opsamling og revideret programteori. I dette kapitel præsenteres en opsamling af den kvalitative analyse, hvor der er fokus på at revidere den opstillede programteori.

Kapitel 11: Diskussion af resultater. I dette kapitel diskuteres resultaterne i forhold til den litteratur, der blev identificeret i litteraturstudiet.

Kapitel 12: Anbefalinger for kostindsatsen. I dette kapitel samles op på anbefalinger.

Kapitel 13: Diskussion af metoder. I dette kapitel diskuteres anvendeligheden og brugen af anvendte metoder samt resultaternes generaliserbarhed til en anden kontekst.

Kapitel 13: Konklusion. I dette kapitel præsenteres den endelige producerede viden, der er skabt gennem projektet.

RAPPORTER OG PROGRAMMER

Inuuneritta I: var det første folkesundhedsprogram som forløb fra 2007-2012 og foranlediget af Landsstyret i Grønland. Formålet med programmet er beskrevet således:

“Behovet for et samlet Folkesundhedsprogram opstod i årene efter 2000, hvor det blev klart, at sygdomsmønsteret i tiltagende grad var præget af tilstande, der ikke lod sig behandle i sundheds- væsenet. Der var stigende behov for forebyggelse af f.eks. ungdomsselv mord, alkoholrelaterede sociale problemer, seksuelle overgreb, en stigende forekomst af fedme samt sygdom og dødsfald som følge af rygning” (Hjemmestyre 2007), s. 7).

Inuuneritta II: er det nuværende og andet folkesundhedsprogram som forløber fra 2013-2019. Inuuneritta II er en revideret udgave af det første folkesundhedsprogram (Naalakkersuisut 2012).

Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC): HBSC forskningsnetværket er en international alliance af forskere, der samarbejder om nationale undersøgelser af skoleelever. I HBSC undersøgelsen indsamles data ved survey hvert fjerde år omhandlende sundhed, trivsel, sociale miljøer og sundhedsadfærd blandt 11-, 13- og 15- årige skolebørn. Undersøgelsen gennemføres i 43 europæiske og nordamerikanske lande (Nielsen et al. 2011).

PAARISA: er Styrelsen for Sundhed og Forebyggelse. PAARISA varetager den forebyggende og sundhedsfremmende indsats gennem oplysning og rådgivning samt koordinering af centrale og tværsektorielle sundhedsfremmende aktiviteter. Det overordnede mål er implementering af Naalakkersuisut Folkesundhedsprogram Inuuneritta. Målgruppen for PAARISA's indsats er børn, unge og familier. Børns og unges rettigheder, trivsel og livsmod prioriteres gennem sundhedspædagogiske indsatser. Familiens bevidsthed om sundhed ønskes styrket, således at det enkelte familiemedlem kan træffe sunde valg ud fra egen indsigt, engagement, visioner og handlekraft (PAARISA 2016).

INDHOLDSFORTEGNELSE

1 INITIERENDE PROBLEM	2
2 PROBLEMANALYSE.....	4
2.1 Usunde kostvaner: et folkesundhedsproblem	4
2.2 11-15 årige grønlandske børns kostvaner	4
2.2.1 Udfordringer ved HBSC data	5
2.2.2 Geografisk betingede forskelle	5
2.2.3 Kostvaner blandt børn i Nuuk	7
2.3 Adgang til forandring af børns kostvaner: skolen som setting	9
2.4 Målene for folkesundhedsprogrammet	10
2.5 En flerstrengt indsats i skoleregi	11
2.5.1 Mad-og måltidspolitikker	12
2.5.2 Madordninger	13
2.5.3 Undervisning	14
2.5.4 Opsummering	15
2.6 Skolen som setting - potentiale og begrænsninger	15
2.6.1 Fysiske rammer	16
2.6.2 Aktørerne i kostindsatsen	17
2.6.3 Forældreopbakning	18
2.6.4 Opsummering	19
2.7 Utsigtede konsekvenser	19
3 PROBLEMAFGRÆNSNING	22
3.1 Formål	22
3.2 Problemformulering	23
4 TEORETISK REFERENCERAMME	25
4.1 Epistemologi: konstruktionisme	25
4.2 Videnskabsteoretisk perspektiv	26
4.2.1 Fænomenologisk og hermeneutisk tilgang	26
4.2.2 Forståelse	26
5 METODOLOGI	30
5.1 Casestudie	30
5.1.1 Et ateoretisk og teorifortolkende casestudie	30
5.1.2 Casevalg	32

5.1.3 Præsentation af casen.....	32
5.2 Virkningsevaluering	33
5.2.1 Programteori over kostindsatsen i de grønlandske folkeskoler	33
5.2.2 Vurdering af programteorien	38
6 METODE	40
6.1 Systematisk litteratursøgning	41
6.2 Deltagerobservation.....	42
6.2.1 Observationsguide	43
6.2.2 Gennemførelse af observationer.....	44
6.3 Semi-strukturerede kvalitative interviews	45
6.3.1 Forberedelsesfasen.....	46
6.4 Ethiske overvejelser.....	48
6.5 Analysefasen.....	49
6.5.1 Transskribering.....	49
6.5.2 Analysestrategi	50
7 TEORI: ORGANISATIONSKULTUR IFØLGE EDGAR SCHEIN	55
7.1 Kernebegreber	55
7.1.1 Forandringsprocessen	56
7.1.2 Subkulturer	56
7.1.3 Kulturens dimensioner (tid og rum)	57
8 RESULTAT AF LITTERATURSTUDIE.....	59
9 ANALYSE OG FORTOLKNING	66
9.1 Kodeprocedure og kodetræ.....	66
9.2 Rammer for madpakkeordningen	68
9.2.1 Rammer for klargøring af- og rengøring efter skolemaden.....	68
9.2.2 Klasseværelset som ramme for spisesituationen	69
9.2.3 Tid til spisning.....	71
9.2.4 Samarbejde i ledelsen	73
9.3 Opfattelsen af madpakkeordningen	74
9.3.1 Grøntsager, kold mad og nye retter	75
9.3.2 Er medbragte madpakker en nødvendighed?.....	77
9.3.3 Præsentation af maden og rollemodeller	78
9.4 Undervisning om kost.....	79
9.4.1 Svære forudsætninger for hjemkundskab	79

9.4.2 Undervisning om kost i øvrige fag	80
9.5 Mad- og måltidspolitikker på caseskolen	84
9.5.1 En top-down approach til mad-og måltidspolitikker	84
9.5.2 Problemløsende tilgang til retningslinjer og værdier.....	86
9.6 Et spørgsmål om ansvarsfordeling	88
9.6.1 Mærkesager	89
9.6.2 Elevernes kostvaner er ikke vores ansvar.....	90
9.6.3 Forandring af det kulturelle kodeks.....	91
10 OPSAMLING AF KVALITATIV ANALYSE OG FORTOLKNING: REVIDERET PROGRAMTEORI	93
11 DISKUSSION AF RESULTATER.....	99
11.1 En samlet tilgang til forandring.....	99
11.2 Et spørgsmål om ansvar og ejerskab	100
11.2.1 Opmærksomhed på behovet for forandring.....	102
11.2.2 Opsamling: information til lærerne og et centraliseret initiativ.....	103
11.3 Formulering af mad- og måltidspolitikker.....	103
11.3.1 Aktørinddragelse i implementeringsfasen	104
11.3.2 Aktørinddragelse i formuleringen af mad- og måltidspolitikker	104
11.3.3 Opsamling: Aktørinddragelse i indsatsen om mad- og måltidspolitikker	105
11.4 Smag, æstetisk fremstilling og nye madvarer.....	106
11.4.1 Madens “udseende”	106
11.4.2 Udfordringer med frugt og grønt i maden	107
11.4.3 Opsamling: En motiverende pædagogisk tilgang med præsentation og madskik	109
11.5 Undervisning om sund kost.....	109
11.5.1 Opsamling: fremtidens kostundervisning.....	112
11.6 En tidsinvestering	112
11.6.1 Opsamling: Længere spisepauser	114
11.7 Begrænsning af usund kost fra nærområdet	114
11.7.1 Opsamling: Begrænsning af udbuddet af mad fra nærområdet	115
11.8 Utsigtede konsekvenser ved øget fokus på kost	115
11.8.1 Opsamling.....	117
12 ANBEFALINGER FOR KOSTINDSATSEN	119
12.1 Positive handlinger for sundere kost	119
12.2 Anbefalinger for forbedring af den nuværende kostindsats.....	119

13 DISKUSSION AF METODER	122
13.1 Anvendelsen af teori.....	122
13.2 Den virkningsevaluerende tilgang.....	123
13.3 Litteratursøgning	123
13.4 Kvalitetskrav indenfor kvalitative forskningsmetoder	124
13.4.1 Validitet	124
13.4.2 Reliabilitet	125
13.5 Etik	126
13.6 Analytisk generalisering af resultater	127
14 KONKLUSION	129
15 REFERENCELISTE	131
16 BILAGSFORTEGNELSE.....	139

KAPITEL 1

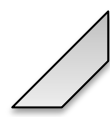
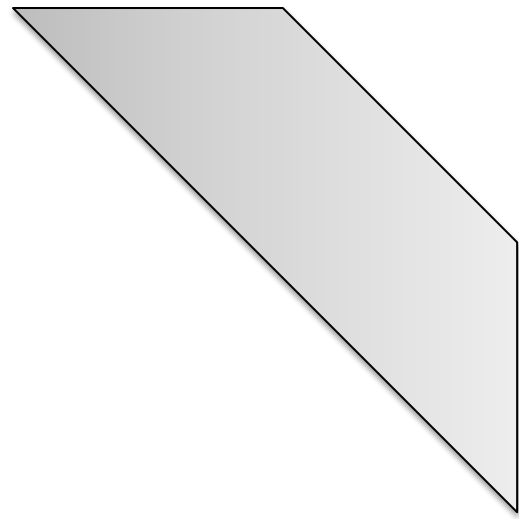
INITIERENDE PROBLEM

1 INITIERENDE PROBLEM

Sunde kostvaner blandt unge bidrager til at skabe fysisk vækst og udvikling (World Health Organization 2006, Lucarelli et al. 2014), generelt velbefindende (World Health Organization 2006) kognitiv udvikling og forbedret koncentrationsevne (Golley et al. 2010). Endvidere kan sunde kostvaner forebygge overvægt, som kan medføre betydelige fysiske sundhedsmæssige konsekvenser i form af kardiovaskulære, endokrine, pulmonale og gastrointestinale konsekvenser (Inchley et al. 2016), men også påvirke børnenes mentale sundhed ved nedsat selvværd, depression og livskvalitet (Inchley et al. 2016, Kolodziejczyk et al. 2015, Ul-Haq et al. 2013). Forekomsten af overvægt blandt grønlandske børn har været stigende de seneste år, og er i dag højere end gennemsnittet for 43 øvrige vestlige populationer (Naalakkersuisut 2012, Inchley et al. 2016).

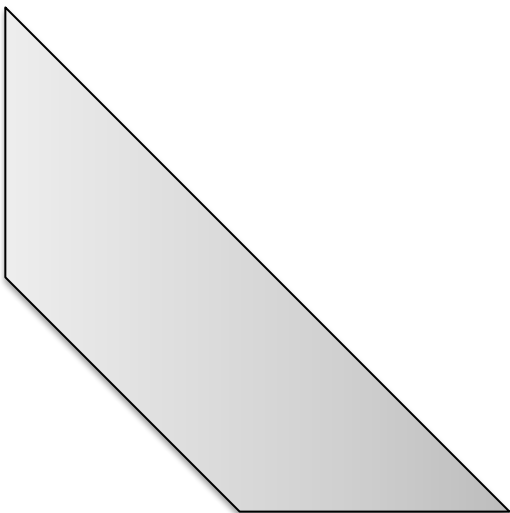
I det nationale grønlandske folkesundhedsprogram *Inuuneritta* er målet for indsatsen indtil 2019, at de grønlandske børn og unge følger Ernæringsrådets anbefalinger og derigennem får en varieret og sund kost (Naalakkersuisut 2012). På baggrund heraf blev i 2010 iværksat en skolebaseret indsats i Sermersooq kommune¹ bestående i to dele; *mad- og måltidspolitikker* og *madpakkeordning* (bilag 1). Desuden blev i 2006 lavet læreroplæg angående sund kost (Hjemmestyre 2007). Siden har nationale data om kost blandt folkeskoleelever i Grønland i alderen 11-15 år vist, at under halvdelen af børnene i 2014 levede op til anbefalingerne indenfor kostelementerne fisk, fibre, grøntsager og frugt (Níclásen 2014). Dette udtrykker et uændret eller ligefrem reduceret indtag siden 2010. Samtidig er kostindsatserne i skolerne aldrig vurderet, til trods for at de kommunale forebyggelseskonsulenter i 2010 angav, at der var lang vej igen i forhold til at arbejde med målene i folkesundhedsprogrammet (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011). Derved ses en diskrepans mellem de visionære forestillinger om sundhedsfremme på skolerne, som beskrevet af regeringen, og den reelle praksis på skolerne i 2010. Intet taler for, at dette sidenhen har ændret sig. Endelig viser den videnskabelige litteratur en række praksisrelaterede barrierer og fremmende faktorer for kostindsatser med skolen som setting (Abery, Drummond 2014, Jara, Ozer & Seyer-Ochi 2014, Greaney et al. 2014, Wind et al. 2008). Dette er dog ikke belyst i forskningslitteraturen fra Grønland, og dermed kan den nuværende indsats indeholde et uudnyttet forandringspotentiale til forbedring af børnenes kostvaner. Derfor ønskes i nærværende speciale at undersøge, hvordan de involverede aktører oplever, at kostindsatsen fungerer i praksis - herunder hvilke barrierer og fremmende faktorer, der påvirker praksis med henblik på at indkredse et forandringspotentiale så flere børn opnår sundere kostvaner.

¹ Sermersooq kommune: kommunen hvor Grønlands hovedstad Nuuk er placeret.

KAPITEL 2

PROBLEMANALYSE

2 PROBLEMANALYSE

2.1 Usunde kostvaner: et folkesundhedsproblem

I takt med globaliseringen og hermed vestliggørelsen af de arktiske regioner er der sket en ændring i grønlandernes kostvaner (Niclasen et al. 2011, Jeppesen, Bjerregaard 2012). Den traditionelle arktiske diæt var tidligere præget af havpattedyr og fisk, hvilket skabte en ernærings sammensætning rig på protein og umættede fedtsyrer. Gennem de seneste 40 år har disse kostvaner ændret sig drastisk, til i dag i stigende grad at bestå af energitæt kost med et højt fedt- og sukkerindhold (Jeppesen, Bjerregaard 2012, Bjerregaard 2004). Denne ernæringsmæssige forandring er særligt udtalt blandt yngre generationer (Jeppesen, Bjerregaard 2012) og er problematisk i et folkesundhedsperspektiv, da den i videnskabelig litteratur er kædet sammen med stigende børneovervægt (Galloway et al. 2012). Overvægt som forbindes med en række sygdomme, herunder kardiovaskulære, endokrine, pulmonale og gastrointestinale (Inchley et al. 2016). Blandt grønlandske 11-15 årige er der velunderbygget evidens for, at BMI er stigende (Inchley et al. 2016, Currie et al. 2012), og derfor er det oplagt at søge at forandre denne gruppes kostvaner for at bremse udviklingen, hvilket udgør målgruppen for nærværende speciale. Endvidere kan sunde kostvaner fordre generelt velbefindende, kognitiv udvikling og forbedret koncentrationsevne (Golley et al. 2010).

Kostvaner grundlægges i barndommen, udvikles i ungdommen, og vil ofte vedholdes voksenlivet igennem (World Health Organization 2006). Derfor er det relevant at fokusere på børn og unge i det sundhedsfremmende arbejde. De 11-15 årige er yderligere karakteriseret ved en alder, hvor børnene begynder at træffe selvstændige beslutninger vedrørende eget liv, herunder også livsstil (Roberts et al. 2009), hvorfor en etablering af sunde kostvaner, som kan vedholdes i voksenlivet, synes fordelagtigt. Derfor afgrænses til denne aldersgruppe i nærværende speciale.

2.2 11-15 årige grønlandske børns kostvaner

Grønlandske skolebørns kostvaner er undersøgt i 2014 i den nationale tværsnitsundersøgelse *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)*. I publikationen "*Trivsel og sundhed blandt folkeskoleelever i Grønland*" er udvalgte dele af børnenes besvarelser af tværsnitsundersøgelsen angivet i procentsatser (Niclasen 2014). Der er ikke offentliggjort publikationer, der præsenterer estimer, der muliggør vurdering af, om udviklingen af børnenes kostmønstre fra 2010 til 2014 er

statistisk signifikant. Derfor vil procentsatserne blive anvendt i følgende belysning af de grønlandske børns kostvaner. Dette afstedkommer dog først et behov for at diskutere troværdigheden af HBSC, hvilket vil blive gjort i følgende afsnit.

2.2.1 Udfordringer ved HBSC data

Der kan være udfordringer forbundet med at kortlægge individers kostvaner. Der er forskel på, hvad der indtages dag for dag, og såfremt individer skal huske tilbage, så øges problemet og risikoen for informationsbias (Juul 2012). Data til HBSC er indsamlet ved udsendelse af et spørgeskema, og der kan være problemer med børnenes svar, såfremt de ikke husker præcist, hvad de har indtaget. Det er ikke muligt at vurdere, hvorvidt børnene kan have over- eller undervurderet deres indtag af forskellige madvarer, hvilket kan påvirke præcisionen og sikkerheden af data i en negativ retning.

Operationaliseringen af kostdata omhandlende fuldkorn, frugt, grøntsager, slik og sodavand har resulteret i en grov kategorisering. I opdelingen skelnes mellem børn, der indtager de pågældende fødevarer henholdsvis én gang ugentligt, 2-6 gange ugentligt eller derunder. Kategoriseringen skjuler vigtige informationer, fordi der er stor forskel på, om børnene spiser frugt henholdsvis alle dage ugentligt på nær én, eller om de spiser frugt 2 dage ugentligt. Det er endvidere problematisk, at det er uvist, hvilken mængde børnene spiser, hvorved børn med et særdeles lille dagligt forbrug alligevel vil blive kategoriseret "dagligt".

HBSC spørgeskemaet er anvendt og videreudviklet siden første undersøgelse i 1983, og der er løbende taget højde for problemer med selektion, oversættelse af spørgeskemaet og items er valideret i forskellige sammenhænge (Roberts et al. 2009). Derfor vurderes, at data om kost kan give et billede af de grønlandske børns kostvaner, til trods for ovennævnte problemer med operationalisering af items og informationsbias. Således vil følgende to afsnit, med udgangspunkt i HBSC data, udfolde henholdsvis de geografiske forskelle og de 11-15 åriges kostvaner i Nuuk.

2.2.2 Geografisk betingede forskelle

Grønland er verdens største ø, og fordi det alene er kystområderne, der er beboelige, er der store afstande mellem byer og yderligt beliggende bygder (Niclasen, Schnohr 2010). Afstandene, der alene overkommes ved fly eller båd, og en mere traditionel levevis i bygderne er tidligere fundet betydelig for store forskelle på beboernes kostvaner (Niclasen, Schnohr 2010). Det er derfor relevant at udfolde geografisk betingede forskelle på de 11-15 årige grønlænderes kostvaner forud for en analyse af de specifikke kostvaner.

I 2006 blev det ud fra HBSC undersøgelsen udledt, at de importerede fødevarer indtages i størst udstrækning i Nuuk og de traditionelle udenfor Nuuk. Således ses, at Nuuk er det område i Grønland, hvor de seneste års vestliggørelse har foranlediget de største kostudfordringer. Heraf udgør importerede fødevarer frugt og grøntsager, mens fisk hører under mere traditionelle fødevarer. Slik og sodavand betragtes ligeledes som importerede fødevarer, men der har ikke kunnet dokumenteres en geografisk betinget sammenhæng i indtaget heraf (Niclasen, Schnohr 2010). I følgende tabel 1, illustreres den geografiske fordeling af indtaget af madvarer, baseret på HBSC undersøgelsens nyeste fund i 2014.

Tabel 1: Fordeling af indtag af madvarer			
	Nuuk (%)^a	Mindre byer (%)^b	Bygder (%)^c
Dagligt indtag af frugt	23	9	13
Dagligt indtag af grøntsager	42	40	36
Indtag af slik én gang om ugen eller derunder	43	35	40
Dagligt indtag af sodavand	23	9	13
Indtag af fisk mindst én gang ugentligt	34	34	35
Dagligt indtag af rugbrød	47	62	69
^a Nuuk; hovedstaden i Grønland			
^b Mindre byer; op til 1000 indbyggere og et hospital			
^c Bygder; under 1000 indbyggere			
Tabellen er udarbejdet med baggrund i data fra (Niclasen 2014)			

Det fremgår af tabel 1 at der, med undtagelse af børnenes daglige indtag af fisk, findes en forskel i deres indtag af de forskellige kostelementer afhængig af, om de er bosat i Nuuk, byer eller bygder. Eksempelvis indtager 23 % af børnene bosat i Nuuk sodavand én gang ugentligt eller derunder, hvilket er en markant større andel end i både byer og bygder, på trods af at forbruget af sodavand tidligere har været lavest i Nuuk (Niclasen, Schnohr 2010). Modsat spiser færre børn i Nuuk rugbrød dagligt, sammenlignet med byer og bygder. På denne baggrund kan det formodes, at der fortsat eksisterer en geografisk betinget forskel på de grønlandske børns kostvaner. Disse forskelle er tidligere begrundet ved dels vestliggørelsen og dels en ringere tilgængelighed og kvalitet af frugt og grønt i bygderne (Niclasen 2014). På denne baggrund er det væsentligt at skelne mellem forskellige geografiske placeringer i en vurdering af problemområdet. I nærværende speciale afgrænses derfor til at se på børnenes kostvaner i Nuuk, og således vil den resterende analyse tage afsæt i disse børn.

2.2.3 Kostvaner blandt børn i Nuuk

I følgende analyseres, hvorvidt de grønlandske børn fra 11-15 år, som er bosat i Nuuk, lever op til ernæringsrådets anbefalinger for kost, der blandt andet er offentliggjort af det grønlandske *Departement for Sundhed*. Disse anbefalinger følger anbefalingerne fra WHO, dog tilføjet råd omhandlende lokale fødevarer (Niclasen 2014). Ernæringsrådets anbefalinger er udformet i 10 kostråd, som lyder:

“Spis varieret (1), spis grønlandske fødevarer; ofte fisk og fiskepålæg (2), spis frugt og grøntsager hver dag (3), spis groft brød og gryn hver dag, ofte kartofler, ris og pasta (4), spis fedt med omtanke (5), spis mindre sukker, slik, chips og kager (6), drik vand - drik mindre soft og sodavand (7), spis ofte, men ikke meget (8), vær i bevægelse mindst en time om dagen (9) og tænk over, hvad du spiser (10) (Ernæringsrådet 2005)”.

I nærværende speciale fokuseres på kostråd 2, 3, 6 og 7, samt på første del af kostråd 4 (groft brød og gryn). Disse kostråd er valgt, da HBSC data indikerer, at de grønlandske børn klarer sig særligt dårligt indenfor disse kostråd, hvilket udfoldes i det følgende. Desuden er eksempelvis kostråd 8 og 10 ikke muligt at vurdere ud fra selvsamme data, da de ikke er belyst i spørgeskemaundersøgelsen. Endvidere behandles kostråd 9 ikke, da der i nærværende speciale ikke er fokus på fysisk aktivitet.

Frugt og grønt (kostråd 3)

Børnenes frugtindtag er faldet syv procentpoint i perioden 2010 til 2014, og i 2014 angav 23 % at spise frugt dagligt (Niclasen 2014). Dette er den laveste andel blandt alle de 43 lande, der har gennemført HBSC, og til sammenligning spiser minimum 40 % af både piger og drenge frugt dagligt i over halvdelen af de resterende lande (Inchley et al. 2016). Denne u hensigtsmæssige udvikling genfindes i relation til udviklingen af de unges daglige indtag af grøntsager, hvor der er sket et fald fra 46 % til 42 % i samme periode (Niclasen 2014). Et lavt indtag af frugt og grønt påpeges i et systematisk review af Ledoux et al (2011) ikke alene at være problematisk for udviklingen af overvægt på baggrund af dets lave energitæthed, men også på grund af de gode ernæringsmæssige kvaliteter. Således forbindes et øget indtag af frugt og grønt med et øget indtag af kostfibre, vitaminer og mineraler og samtidig en reduktion i indtaget af energirige fødevarer som slik, chips og fastfood (Ledoux, Hingle & Baranowski 2011). Herved synes der fortsat at være et

stort forbedringspotentiale i relation til ernæringsrådets råd om, at de grønlandske børn bør spise frugt og grøntsager dagligt.

Sukkerholdige drikkevarer og slik (kostråd 6 og 7)

Der er sket en mindre øgning i forbruget af sodavand fra 2010 til 2014, og i 2014 angav 23 % at de drak sodavand med sukker dagligt (Niclasen 2014). Det bør imidlertid fremhæves at målingen alene er baseret på indtaget af sodavand og ikke øvrige drikkevarer med højt sukkerindhold som eksempelvis saftvand (Niclasen 2014). Derfor synes resultatet mindre anvendeligt til at belyse det samlede indtag af sukkerholdige drikkevarer, som nævnt i kostrådet. Blandt de 13- og 15-årige grønlandske børn er forbruget af sodavand så højt, at de placerer sig i top fem blandt de unge i HBSC, der indtager mest sodavand (Inchley et al. 2016).

Endvidere angav 20 % at spise slik dagligt i 2014 (Niclasen 2014). Da data fra 2010 ikke er angivet, er det ikke muligt at vurdere, om der her er tale om en positiv eller negativ udvikling. Til sammenligning var andelen i Danmark i 2014 13,6 % i samme aldersgruppe (Rasmussen, Pedersen & Due 2015), hvorved betragteligt flere grønlandske børn har et dagligt indtag af slik. Dog er der en positiv udvikling i relation til børnene, som spiser slik ugentligt eller mindre hyppigt fra 33 % i 2010 til 43 % i 2014 (Niclasen 2014). Lignende udvikling gør sig gældende for andelen af børn, som drikker sodavand ugentligt eller mindre hyppigt. Dette kan være udtryk for, at en del af strategien for sundere kost kan have haft en effekt i forhold til disse kostelementer. Samtidig er det dog mål i regeringsstrategien, at børn højest får slik og sukkerholdige drikkevarer én gang ugentligt (Naalakkersuisut 2012), hvilket efterlader et stort forbedringspotentiale.

Groft brød og gryn (kostråd 4)

I publikationen skildres, at 47 % af børnene i Nuuk angav at spise rugbrød dagligt (Niclasen 2014). Dette er ikke undersøgt i hverken dansk eller international sammenhæng, og derfor er det udfordrende at vurdere hvorvidt denne andel er tilstrækkelig. Sammenlignet med anbefalingerne er indtaget af groft brød dog meget lavt, da der her anbefales et dagligt indtag (Ernæringsrådet 2005). Operationaliseringen af spørgsmålet synes dog problematisk i forhold til at vurdere fiberindtaget, da øvrige grovbrød og gryn også hører under denne gruppe fødevarer i henhold til de grønlandske kostråd (Ernæringsrådet 2005). Niclasen et al (2014) argumenterer med baggrund i ovenstående for, at der bør sættes fokus på børnenes indtag af groft brød, men denne anbefaling forekommer at være

gjort på et tvivlsomt grundlag, fordi spørgsmålet netop ikke indeholder oplysninger om groft brød, men alene rugbrød.

Fisk (kostråd 2)

I publikationen skildres endvidere, at 34 % af de adspurgte børn i Nuuk angiver, at de spiser fisk mindst én gang ugentligt (Niclasen 2014). Det er dog uvist, hvordan der er svaret i de resterende kategorier og derfor ikke muligt at vurdere børnenes samlede indtag af fisk. Af samme årsag er det heller ikke muligt at sammenligne med internationale data, hvilket problematiserer baggrunden for at vurdere, hvorvidt en tilfredsstillende andel af børnene lever op til anbefalingen. Anbefalingen for fisk lyder spis "ofte" fisk, hvoraf ofte er et relativt begreb. Dermed overlades det til individets fortolkning hvad "ofte" betyder, og denne fortolkning vil givetvis ikke være ensbetydende med, hvad der kan betegnes som et tilstrækkeligt indtag i en sundhedsmæssig optik. Ud fra ovennævnte data argumenterer Niclasen et al. (2014) for, at der bør sættes fokus på børnenes indtag af fisk for at opnå sundere kostvaner.

Opsummering

Data indikerer således, at der ikke er sket en nævneværdig forbedring af børnenes kostvaner, i perioden hvor kostindsatsen i skolerne har været udrullet. Endvidere klarer de grønlandske børn sig dårligt, i forhold til at leve op til anbefalingerne for sundere kost. Med intentionen om at forbedre børnenes kostvaner, i relation til ernæringsrådets anbefalinger, uddybes derfor i det følgende afsnit, hvor dette sundhedsfremmende arbejde kan foregå.

2.3 Adgang til forandring af børns kostvaner: skolen som setting

I det gældende grønlandske folkesundhedsprogram *Inuuneritta II* er børn og unge fremhævet som en særligt vigtig målgruppe i relation til temaet "kost". Endvidere er folkeskolen fremhævet som den arena, der primært ønskes inddraget i det forebyggende og sundhedsfremmende arbejde for børn og unge (Naalakkersuisut 2012). Det kan dog ikke underkendes, at ikke alene skolen, men også familien har betydning for børns kostvaner. Således fremhæves i litteraturen, at børns madvaner grundlægges, formes og påvirkes af familielivets vaner og holdning til kost (Bauer et al. 2011, Gevers et al. 2015). Samtidig er målgruppen for nærværende speciale i en alder, hvor

familien får mindre betydning, og sundhedsfremme i skolen giver ifølge WHO mulighed for at ramme et stort antal børn samt skolens personale og familien (World Health Organization 2006). Derved er det muligt at inkludere alle socioøkonomiske klasser og baggrunde og derigennem reducere sociale uligheder (Bauer et al. 2011). Heraf er fremhævet, at kost og ernæring bør prioriteres på alle skoler grundet potentialet til at forbedre trivsel, indlæring og i sidste ende akademisk præstation (World Health Organization 2006). Dette underbygger relevansen af, at skolen som platform kan danne udgangspunkt for forandring af børnenes kostvaner. Familiens betydning kan ikke underkendes, men samtidig udgør folkeskoler således en setting med et stort potentiale indenfor sundhedsfremme, hvorfor det vil danne rammerne for settingen i nærværende speciale. I Grønland skal skolerne bidrage til, at målene med *Inuuneritta* imødekommes, og derfor analyseres i det følgende de mål, der i dette folkesundhedsprogram er opstillet for børn og unges kost.

2.4 Målene for folkesundhedsprogrammet

I folkesundhedsprogrammet er der argumenteret for, at kost er et vigtigt fokusområde ved følgende formulering: *”Gode vaner omkring fysisk aktivitet og gode kostvaner bør grundlægges fra barndommen, fordi usunde vaner på disse områder senere i livet er årsag til sygdom, tidlig død og tabte gode leveår”* (Naalakkersuisut 2012) s. 6). Dermed kan målet med programmet betegnes som borgerrettet forebyggelse (primær forebyggelse), idet forebyggelsesbegrebet vedrører reduktion af risiko for sygdom og død (Vallgård, Diderichsen & Jørgensen 2014). Samtidig er målet at fremme sundheden ved, at befolkningen følger ernæringsrådets anbefalinger (Naalakkersuisut 2012). Dette indeholder et sundhedsfremmende aspekt, da målet i sig selv er, at børnene etablerer sunde vaner, og ikke blot at reducere sygdom og død (Kamper-Jørgensen, Jensen 2009). Derved lægges op til, at mennesker tager ejerskab for egen sundhed, hvilket kan opnås gennem tilegnelse af eksempelvis kompetencer og viden til at træffe sundere valg (Kamper-Jørgensen, Jensen 2009). Fokus er dog overvejende på risici ved uhensigtsmæssige kostvaner og ikke på, hvordan sund kost kan bidrage til generelt velbefindende. I Steen Wackerhausens (1995) optik kan dette forstås som et overvejende fundamentalistisk syn på sundhed, idet fokus er på objektive, målbare outcomes, som uhensigtsmæssige kostvaner kan skabe. I det fundamentalistiske sundhedssyn opfattes sundhed netop som et tidløst, håndgribeligt og definerbart begreb (Wackerhausen 1995). Sundheden bliver et middel til reduktion af risiko, og konsekvensen deraf kan ifølge Helle Timm være, at det sociale og

kulturelle ved at spise overses (Timm 1997). Samtidig lader sundhedsfeltet sig lettere afgrænse ved dette sundhedssyn, hvilket kan gøre arbejdet med sundheden mere håndterbar (Glasdam 2009). I skolerne kan sidstnævnte anses som fordelagtigt, da sundhed ikke er en del af lærernes kernefaglighed. Det antages derved som mere tilgængeligt at arbejde efter konkrete anbefalinger for ernæring, sammenlignet med hvis omdrejningspunktet var individets egne mål for sundheden. I forlængelse heraf analyseres i det følgende den konkrete indsats, der er tiltænkt at gennemføres i skoleregi i Nuuk.

2.5 En flerstrengt indsats i skoleregi

Det igangværende folkesundhedsprogram *Inuuneritta II*, bygger videre på det forudgående folkesundhedsprogram *Inuuneritta I*. De nye dele af indsatsen som forventes effektueret i 2016, består i madskoler, børne-food-festivaler og samarbejde med lokale dagligvarebutikker i forhold til annoncering af sund kost (Naalakkersuisut 2012). Desuden fortsætter den igangværende indsats, som blev indledt i 2007 med *Inuuneritta I*, som i Nuuk består i måltidspolitikker på skolerne, madpakkeordning (bilag 1) og undervisning til børnene om sund kost (Hjemmestyre 2007).

Der er endnu ikke gennemført undersøgelser, der belyser, hvordan de tre sidstnævnte initiativer fungerer i praksis. Dog er der i 2011 lavet en midtvejsevaluering, som indeholder information om, hvilke indsatser der blev udført i årene 2007-10. Midtvejsevalueringen indeholder imidlertid intet konkret om indsatsernes udførsel i praksis, eller hvordan og hvorfor de eventuelt har medført en forandring (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011). Den eneste kilde til information er interviews med de kommunale forebyggelseskonsulenter, hvoraf 57 % angav, at indsatsen på kostområdet var på rette vej, i forhold til at opfylde delmålene, men at der var langt igen (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011). På denne baggrund forventes de igangværende initiativer videreudviklet samtidig med de nye initiativer fra *Inuuneritta II* implementeres, men uden viden om hvordan initiativerne reelt fungerer i praksis. Der mangler dermed et praksisorienteret grundlag for videreudviklingen.

Edwards, Mill og Kothari (2004) har forfattet et værk omkring flerstrengede interventioner. Heri defineres flerstrengede interventioner som; brugen af flere forskellige strategier målrettet forskellige niveauer af det socioøkologiske system og leveret til flere målgrupper (Edwards, Mill & Kothari 2004). Med de tre forskellige grønlandske indsatser tages udgangspunkt i flere niveauer, både på politisk/strukturelt (mad- og måltidspolitikker; madpakkepakkeordning), personligt/individuel

(undervisning) og socialt (madpakkeordning) niveau. Endelig er målgruppen alle elever i den grønlandske folkeskole. Edwards, Mill og Kothari (2004) fremhæver, at ét af problemerne ved sådanne interventioner er, at der igangsættes et stort arsenal af indsatser, men ikke nødvendigvis lægges vægt på dem, der reelt har potentiale til at skabe en forandring.

Derfor er det relevant at analysere og vurdere disse tre delindsatser i relation til den eksisterende videnskabelige litteratur vedrørende lignende tiltag. Dette med henblik på at vurdere, hvorvidt *mad- og måltidspolitikker*(1), *undervisning*(2) og *madordningen*(3) overhovedet har potentiale til at medføre en forandring af de grønlandske børns kostvaner.

2.5.1 Mad-og måltidspolitikker

Mad- og måltidspolitikkerne er overordnet de to øvrige tiltag og kan inddrages som retningsgivende for eksempelvis undervisningen. Som inspiration til udarbejdelse af mad- og måltidspolitikker har PAARISA udgivet hæftet "*mad- og måltidspolitikker på skoler og fritidshjem - hvorfor og hvordan?*". Her anbefales en tilgang, hvor forældre, skoleledere og lærere i fællesskab udarbejder en skriftlig målsætning for den mad, som børn indtager i skolen, og herunder også hvordan undervisning om sund kost kan indgå i skoledagen. Endvidere foreslås at politikken vedrører rammer for spisesituationen (PAARISA 2010), men der er således meget brede rammer for, hvad der reelt kan foregå i praksis. I 2009 blev afholdt kurser i Sermersooq kommune, hvor 27 repræsentanter fra skoler og fritidsordninger fik redskaber til at inddrage mad- og måltidspolitikker på den enkelte skole (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011). Det er ikke eksemplificeret yderligere, hvem deltagerne var (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011), herunder om det var ledere, lærere, pædagoger, kantinepersonale eller andre relevante aktører. Dette ville ellers være relevant for udbyttet og kursets anvendelighed.

Den eksisterende videnskabelige litteratur omhandlende mad- og måltidspolitikker behandler overvejende, hvordan politikker for kantinemad kan ændre på børns kostindtag (Pettigrew, Pescud & Donovan 2012, Alaimo et al. 2013, Driessen et al. 2014, Nanney et al. 2014, Alaimo et al. 2015). På fire ud af fem skoler i Nuuk er der dog ikke kantiner, men de modtager frokost fra den lokale brugs (bilag 1). Dermed kan lokale mad- og måltidspolitikker på skolen ikke påvirke den serverede mad. Dog har Vereecken et al. (2005) undersøgt, hvordan politikker om indtag af snacks kan influere på børns kostvaner på baggrund af tværsnitsdata indsamlet i 2003 på 247 belgiske skoler. I studiet dokumenteres, at børn på skoler, der har implementeret måltidspolitikker, har signifikant mindre indtag af sukkerholdige drikke og chips, mens der ikke ses en forskel på slikindtag

(Vereecken, Bobelijn & Maes 2005). En lignende konklusion findes i et systematisk review af Jaime et al. (2009), der har dokumenteret at mad- og måltidspolitikker, der er fokuseret på reduktion af tilgængelighed af usunde fødevarer har en signifikant effekt på elevernes indtag af slik og sukker. Der er derved dokumentation for, at mad- og måltidspolitikker har potentiale til at påvirke skolebørns kostvaner i en sundere retning. Endvidere påpeger Pettigrew, Pescud og Donovan (2012) at mad- og måltidspolitikker kan danne oplagte muligheder for, at undervise børn om sund kost. Alt dette taler for, at den flerstrengede strategi med mad- og måltidspolitikker som en overordnet komponent, kan have en fordelagtig indvirkning på børns kostvaner. Der er dog ingen viden om, hvilke mad- og måltidspolitikker der er udarbejdet på de grønlandske skoler, og hvordan disse reelt påvirker børnenes kostvaner.

2.5.2 Madordninger

Der eksisterer en række forskellige tilbud om skolemad i Grønland. I Sermersooq kommune er der, som nævnt ovenfor, en skolemadsordning, hvor fire af fem skoler modtager frokost dagligt fra den lokale brugs. Øvrige grønlandske skoler har skoleboder eller ingen eksisterende tilbud om skolemad (bilag 1). Det er ikke yderligere beskrevet, hvorledes madpakkeordningen skal implementeres og maden serveres på skolerne, hvorved dette må afgøres af den enkelte skole.

Som fremhævet tidligere er en del af den eksisterende litteratur om mad- og måltidspolitikker relateret til den serverede skolemad. Eksempelvis har Alaimo et. al (2013) undersøgt effekten af at implementere landsdækkende mad- og måltidspolitikker, der blandt andet havde til hensigt at ændre den mad, der blev tilbudt på skolerne. Studiet viste, at sundere udbudt mad medførte, at eleverne også spiste mere sundt, herunder mere fuldkorn og frugt samt flere grøntsager (Alaimo et al. 2013). Driessen et al. (2014) underbygger resultatet i et systematisk review, hvor det blev fundet, at 15 ud af 16 studier, der var baseret på interventioner med et sundere udbud af kost på skolerne, medførte en effekt i form af ændrede kostvaner (Driessen et al. 2014). Dette underbygger, at interventionen i Nuuk, hvor der er indført sunde frokostordninger, kan have en effekt på børnenes kostvaner, forudsat at den serverede mad lever op til de eksisterende anbefalinger. Dog forekommer det videre essentielt, at børnene spiser den serverede mad, og ikke enten har mad med hjemmefra eller køber usunde alternativer i nærliggende områder. Sidstnævnte kan mad- og måltidspolitikker bidrage til at reducere. Endvidere er madspild af særligt frugt og grøntsager en velkendt problemstilling i skoler, og Smith et al. (2014) har i et observationsstudie fundet, at elever i alderen 10-15 år smider mere mad ud end de øvrige elever (Smith, Cunningham-Sabo 2014). Hvis dette gør

sig gældende i den grønlandske kontekst, kan der være et væsentligt forbedringspotentiale ved at optimere børnenes indtag af skolemaden.

2.5.3 Undervisning

Undervisning er ikke fremhævet eksplicit, som en del af indsatsen for sundere kostvaner, men i 2006 blev publiceret en række materialer til læreroplæg om sundhed (Hjemmestyre 2007). Endvidere er sundhed og kost repræsenteret i fagene *naturfag* og *personlig udvikling* i de nationale læreplaner (Inerisaavik 2004b)(Inerisaavik 2003a), ligesom der i hæftet "*Sunde måltider - et ledelsesansvar*" er foreslået måder, hvorpå undervisning om sund kost kan inddrages i forskellige skolefag (PAARISA 2009). Hvis denne undervisning skal bidrage til en forandring af elevernes kostvaner, er det relevant at inddrage begrebet *handlekompetence*. Dette begreb vedrører idealet om, at viden alene ikke skaber handling, dertil skal også engagement, visioner, handleerfaring og kritisk sans (Jensen 2009). Dette begreb var et eksplicit mål i det første folkesundhedsprogram *Inuuneritta I*, men fremgår ikke i *Inuuneritta II* (Naalakkersuisut 2012). Dette gør dog ikke begrebet mindre relevant, særligt blandt de ældre elever, som i højest grad har indflydelse på deres kost (World Health Organization 2006). Denne refleksion kan være baseret på viden, som undervisning i skolen kan bidrage til, men der foreligger ingen viden om de eksisterende erfaringer med en sådan undervisning i Grønland. Bogart et al. (2014) har i et randomiseret studie undersøgt effekten af et multifacetteret program, der både er baseret på ændringer af kostmiljøet og undervisning til 7. klasses elever. I studiet dokumenteres, at der på interventionsskolerne med både undervisning og strukturelle ændringer blev solgt signifikant mere frugt og grønt i kantinerne, og samtidig blev salget af snacks reduceret (Bogart et al. 2014). Dette underbygger relevansen og evidensen bag den flerstrengede indsats, men det er ikke muligt at udlede, hvorvidt undervisning om kost i sig selv har en effekt. Dertil har McIsaac et al. ligeledes undersøgt effekten af en flerstrengt indsats, men fordi der er skelnet mellem forskellige implementeringsniveauer, kan der i dette studie skelnes mellem effekten af de forskellige tiltag. Ud af fjorten forskellige sundhedsfremmende aktiviteter dokumenteres, at undervisning, om sund kost på skolen og aktiviteter vedrørende mad- og måltidspolitikker var blandt dem, der havde den mest signifikante sammenhæng med ændrede kostvaner blandt eleverne på de pågældende skoler. Dette underbygger således ikke alene en dokumenteret effekt af undervisning i forhold til forandring, men ligeledes i forhold til den samlede, flerstrengede strategi. I tillæg dertil har Panunzio (2011) i et italiensk RCT dokumenteret signifikant forskel på undervisningens effekt, afhængigt af om lærerne har modtaget kompetencegivende

undervisning (Panunzio et al. 2011). Det italienske studie kan ikke ukritisk overføres til en grønlandsk kontekst, men resultatet antyder ikke desto mindre, at effekten af undervisningen kan afhænge af lærernes kompetencer. Dermed forstået, at forandringen afhænger af, hvordan og hvilken undervisning der er udført, hvilket underbygger relevansen af at undersøge, hvordan undervisning om kost praktiseres på folkeskolerne i Grønland.

2.5.4 Opsummering

Samlet vurderes ud fra ovenstående at det er velunderbygget, at de tre indsatser i den flerstrengede koststrategi har potentiale til at forbedre de grønlandske børns kostvaner. Imidlertid er der endnu ikke dokumenteret en forbedring af de grønlandske børns kostvaner i relation til ernæringsrådets anbefalinger. Det er uvist, hvordan disse vaner ville have udviklet sig uden kostindsatsens eksistens, hvorved det ikke kan udelukkes, at de har haft en effekt. Der er dog ingen eksisterende viden om, hvordan skolerne har udviklet og arbejdet med de tre delindsatser i Grønland og ovenstående vidner om begrænset viden om, hvordan processen fra indsats til forandring forløber. Derfor er det relevant at analysere hvilke kontekst- og procesrelaterede fremmende faktorer og barrierer der er dokumenteret i den videnskabelige litteratur, og dermed muligvis kan eksistere i Grønland.

2.6 Skolen som setting - potentiale og begrænsninger

Ifølge Bruun Jensen (2010) er det essentielt, at overvejelser og viden omhandlende individers konkrete kontekst medtænkes i det sundhedsfremmende og forebyggende arbejde, før en indsats kan give mening og derefter resultater (Jensen 2010). Til formålet synes praksisorienteret viden om barrierer og fremmende faktorer særdeles relevant for at kunne iværksætte en forandring på kostområdet, jævnfør afsnit 2.5.

Overvejelser om involvering af skolen forud for det grønlandske folkesundhedsprogram har ikke været mulige at identificere. Dog fastslås i et studie af Pettigrew et al. (2012), at de vigtigste samarbejdspartnere i skolesammenhænge med forbedrede kostvaner som mål, var skoleledere, lærere og forældre. Positive reaktioner blandt disse aktører kan sikre, at ændringer i skoleregi bliver accepteret og dermed fulgt (Pettigrew, Pescud & Donovan 2012). I følgende undersøges og udfoldes betydningen af skolens fysiske rammer og de aktører, som er involverede i indsatsen. Dette relateres til eksisterende evidens på hvert område.

2.6.1 Fysiske rammer

De fysiske rammer udgør skolernes muligheder for eksempelvis at samle eleverne i en kantine under måltider, og for at skolemad kan præsenteres æstetisk og indbydende (Abery, Drummond 2014). Der er aktuelt ingen undersøgelser af, hvilken betydning de fysiske rammer på de grønlandske skoler har for implementering og daglig udførsel af kostrelaterede aktiviteter og undervisning.

I et kvalitativt casestudie har Abery et al. (2014) undersøgt implementering af kostanbefalinger på to australske skoler, som havde til hensigt at gøre den serverede skolemad sundere. Dette studie dokumenterer, at manglende plads til at tilberede mad, begrænset rum til servering, og u hensigtsmæssig samarbejde mellem kantinepersonale og ledelsen medførte vanskeligheder i forhold til at tilberede og servere sund mad på skolerne. Herved udgjorde disse faktorer barrierer for en effektiv implementering af kostindsatsen (Abery, Drummond 2014). Resultaterne fra studiet af Abery et al. (2014) er baseret på interviews med ledelse, forældre og elever i alderen 6-11 år på to skoler, hvilket adskiller sig fra den ældre målgruppe i nærværende speciale. Imidlertid er de nævnte barrierer for tilberedning og servering nærmere knyttet til organiseringen af madordningen end eleverne, og derfor kan resultaterne inspirere til, hvilke problematikker der kan gøre sig gældende i Grønland. Såfremt der her ligeledes er mangelfulde kantinefaciliteter, kan det være årsagen til, at maden kommer udefra og madpakkeordningen er valgt. Begrænset rum til servering kan endvidere være et problem, uanset hvor maden er lavet.

Endvidere kan der forekomme fysiske barrierer, som nærmere er knyttet til elevernes adfærd end organiseringen af madordningen. Jara et al. (2014) har i et amerikansk kvalitativt casestudie dokumenteret, at skolens omkringliggende omgivelser i form af indkøbsmuligheder, såsom kiosker og minimarkeder, var en af barriererne for at få elever i alderen 11-15 år til at spise sundere. Eleverne lagde selv vægt på, at den fysiske nærhed af usund mad kunne være en udfordring for deres forsøg på at spise sundere. Den pågældende skoles indsats for at bedre elevernes kostvaner blev derfor ikke lettere at gennemføre med disse butikker i nærområdet (Jara, Ozer & Seyer-Ochi 2014). På trods af at undersøgelsen er udført i en amerikansk kontekst, kan det også være en udfordring i Grønland, såfremt der eksisterer konkurrerende udbud af usund mad tæt på skolen, hvor eleverne alternativt kan købe deres frokost eller købe mad efter skoletid.

Det er uvist, hvordan madpakkeordningerne på de grønlandske skoler er organiseret i forhold til de fysiske rammer, men uanset hvordan dette foregår i praksis, vil der være praktiske opgaver, der skal

struktureres. I denne forbindelse kan de fysiske rammer ifølge ovenstående have betydning for, i hvilken grad potentialet i en sådan ordning udnyttes til fulde.

2.6.2 Aktørerne i kostindsatsen

Kommunerne i Grønland har overordnet ansvar for, at udarbejde handleplaner for sundhedsområdet samt ansvar for, at identificere lokale behov i forebyggelsesindsatsen. Endvidere har den enkelte skoleleder det overordnede ansvar for at formulere en mad- og måltidspolitik (PAARISA 2010). I et kvalitativt studie fra USA har Greaney et al. (2014) undersøgt, hvad der kan henholdsvis facilitere og udfordre praksis omkring en skolebaseret kostindsats bestående i undervisning og politikker for sundere kost- og aktivitetsmiljø. I studiet fremhæves at ledelsen er vigtige for, at indsatsen forankres lokalt på skolen. Endvidere kan det være vigtigt for skoleledere såvel som lærere at have en nøgleperson, som er tovholder for flerstrengede kostindsatser på skolerne. Dette kunne motivere både de lærere, der var direkte involveret i indsatsen og dem, der var mere perifert tilknyttede til at deltage mere aktivt i projektet (Greaney et al. 2014). Den amerikanske kontekst er væsentligt anderledes end den grønlandske, og det er uvist, hvordan den kommunale ledelse deltager i kostindsatsen på lokalt niveau. Ikke desto mindre sandsynliggør disse resultater, at ledelsens engagement og eventuelle tovholdere ligeledes kan udgøre vigtige elementer i forhold til kostundervisning og mad- og måltidspolitikker i den grønlandske kostindsats.

Endvidere belyses i studiet at mangelfuld tid til at investere i indsatsen udgjorde en barriere for gennemførelsen blandt såvel ledelse som lærere. Flere samtidige opgaver medførte, at lærerne blev yderligere pressede af det nye tiltag (Greaney et al. 2014). Det er uvist, om lærerne i Grønland føler et ansvar for, at eleverne spiser sundt, og hvis de nye opgaver som i studiet af Greaney et. al (2014) er forbundet med manglende tid, så kan det antages, at lærerne ikke tillægger kostindsatsen højeste prioritet. Endvidere er det lærerne der har den daglige kontakt med eleverne, så deres indsats er altafgørende for, at skolernes kostpolitikker anvendes.

Lærerne står endvidere overfor en opgave, hvor de i regeringens program er blevet pålagt en rolle i forhold til at formidle budskabet om sundhed og ernæring (PAARISA 2009). Trods tidligere nævnte eksempler på, hvordan dette kan gøres, jævnfør afsnit 2.5.2, synes den enkelte lærers rolle uklar, hvilket kan komplicere den formidlende opgave, som til dels er blevet pålagt lærerne. I et surveystudie gennemført i Holland, Norge og Sverige har Wind et al. (2008) undersøgt, hvordan implementering af et arbejdsredskab til undervisning hænger sammen med forandring af kostvaner. Interventionen er ledsaget af dagskurser til interesserede aktører (Wind et al. 2008). I studiet

dokumenteres stor forskel på, i hvilken grad materialet er taget i anvendelse, og dette er signifikant associeret med, i hvilken grad krav om kostundervisning er inddraget i pensum. Endelig er både implementering i pensum og antallet af timer brugt på kostundervisning signifikant associeret med et øget indtag af frugt og grøntsager blandt eleverne (Wind et al. 2008). Som nævnt er der i Grønland lavet undervisningsmateriale til eleverne i alderen 4-10 år, men ikke til de 11-15 årige, og i øvrigt blev pågældende materiale trukket tilbage, grundet manglende brug. Derved efterlades spørgsmålet om, hvor meget kostundervisning der reelt udføres i praksis i Grønland, og undersøgelser desangående er udeblevet.

2.6.3 Forældreopbakning

Der satses primært på børnenes kost i skolen, hvor børnene færdes, men samtidig er der refereret til forældreinddragelse i forhold til eksempelvis formulering af mad- og måltidspolitikker (PAARISA 2010). Forældreinddragelse er ikke ekspliciteret i forhold til de øvrige to delindsatser.

Den videnskabelige litteratur angående forældreinddragelse og opbakning i kostindsatser er sparsom. Lucarelli et al. (2014) har dog i et amerikansk, kvalitativt interviewstudie undersøgt barrierer og fremmende faktorer for at skabe et sundere kostmiljø på amerikanske middle schools. Målgruppen for studiet er således elever i 7. og 8. klasse. I studiet dokumenteres, at lærerne oplever manglende forældreopbakning til de gennemførte tiltag. Dette gav lærerne en oplevelse af, at deres arbejde for et sundere kostmiljø var meningsløst, såfremt eleverne alligevel spiste junk food og færdiglavet mad i hjemmet (Lucarelli et al. 2014). Studiet kan ikke ukritisk overføres til en grønlandsk kontekst, da junkfood og færdiglavet mad er meget tilgængeligt i USA, mens tilgængeligheden sandsynligvis er væsentligt lavere i Grønland. Ikke desto mindre kan det inddrages til at belyse, at forældrenes opbakning kan være af betydning for lærernes motivation og vilje til at arbejde med sundere kost i skoleregi. Endvidere har Ray et al. (2013) belyst, i hvilken grad forældreinddragelse har betydning i forhold til børns indtag af frugt og grønt. Disse data er sammenlignet på tværs af fire nationer, Finland, Tyskland, Sverige og Holland, med henblik på at identificere, om forældrenes indflydelse reduceres, når eleverne får frugt og grønt i en madpakkeordning. Heraf havde forældrene stærkere indflydelse på børnenes frugt- og grøntindtag på de skoler, hvor børnene ikke blev tilbudt disse kostelementer i en skolemadsordning. De havde dog stadig en indflydelse på det samlede indtag (Ray et al. 2013). Lignende resultater kan ikke genfindes fra en grønlandsk kontekst, men det forekommer plausibelt, at forældrene har mindre, men stadig nogen indflydelse på børnenes samlede frugt- og grøntindtag når børnene får skolemad.

Derfor forventes, at forældrenes inddragelse og opbakning har betydning for den effektive samlede kostindsats.

2.6.4 Opsummering

I den videnskabelige litteratur er der belyst en række barrierer for effektiv implementering og brug af kostindsatser i skoleregi. Heraf i forhold til fysiske rammer, og de aktører, som indsatsen direkte eller indirekte vedrører, herunder både på kommunalt- og ledelsesniveau samt i forhold til lærere og forældre til de pågældende børn.

Gennemgående har fokus i de foregående afsnit været på at optimere den tilsigtede effekt, nemlig en forandring af børnenes kostvaner. I forlængelse heraf udfoldes i følgende de utilsigtede konsekvenser, som en kostindsats i skoleregi yderligere kan foranledige.

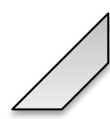
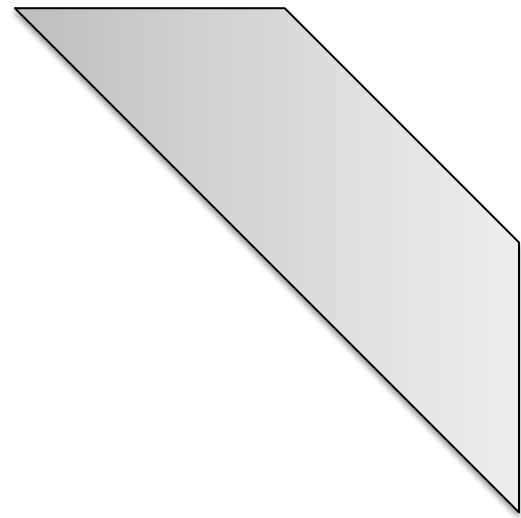
2.7 Utilsigtede konsekvenser

Ved enhver indsats, hvor det søges at ændre individers adfærd eller muligheder for at handle, kan en indgriben medføre individuelle konsekvenser udover det tilsigtede. Der fokuseres i dette afsnit på de mulige negative utilsigtede konsekvenser, som det øgede fokus på grønlandske børns overvægt og kostvaner potentielt kan afstedkomme.

Generelt er utilsigtede konsekvenser ved kostindsatser i skoleregi særdeles sparsomt belyst i den videnskabelige litteratur. Ikke desto mindre forekommer det øgede fokus på krop, kost og sundhed at kunne afstedkomme nogle u hensigtsmæssige situationer for skolebørn. I *Inuuneritta* fremstilles sund kost som et middel til sundhed og et middel til at opnå normalvægt. Denne præsentation knytter sig til det generelle fænomen *medikalisering*, hvor livet forstås ud fra et sundhedsperspektiv. Når sundhed reduceres til at dreje sig om sund kost og overvægt, overses den subjektive og psykologiske betydning af at spise og drikke, og derved meningen med at gøre det (Timm 1997). Det kan derfor være problematisk at *Inuuneritta* kun har fokus på kost i relation til overvægt, og ikke livskvalitet, det sociale aspekt eller den øgede energi og velvære som følger med en sund kost. Dette specielt for de individer der ikke formår at leve op til den givne sundhedsadfærd, da det blandt andet kan resultere i lavere selvtillid (Holtug et al. 2009). Sidstnævnte kan være gældende for overvægtige børn, men også eksempelvis kræsne børn, som kan blive udstillet i situationen omkring det fælles måltid.

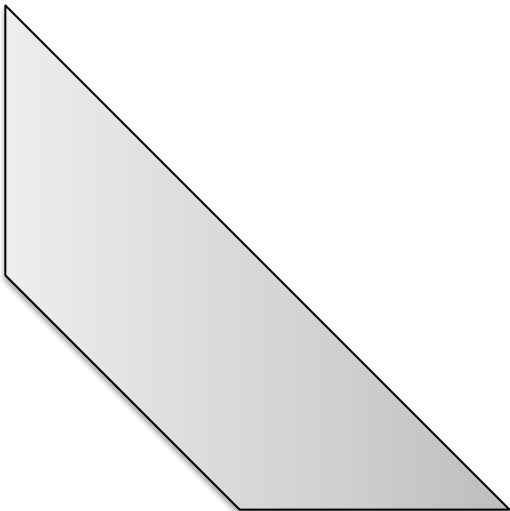
Stigmatisering opstår, når et samfund ser en afvigende egenskab, et stigma, hos et individ og på den baggrund vender sig fra individet (Kristiansen, Jacobsen 2010). Derved bliver individet diskrimineret på en måde, ofte utilsigtet, der er så effektiv, at det begrænser individets udfoldelsesmuligheder (Kristiansen, Jacobsen 2010). Kostindsatsen og et generelt øget fokus på sund kost kan afstedkomme, at børn, der ikke lever op til de snævre rammer for normalen, bliver betragtet som afvigende. Opmærksomheden på kosten, kan foranledige et øget fokus på både kost og overvægt og hypotetisk resultere i stigmatisering, da denne kan være en afledt effekt af et stort sundhedsfokus (Holtug et al. 2009). Såfremt der på skolerne ikke tages højde herfor, er der risiko for at de overvægtige eller kræsne børn marginaliseres og herved mistrives, da de bliver bekræftet i eller konfronteret med, at de afviger negativt fra normen.

Lærerne, skoleledelsen og andre aktører, som får til ansvar at formidle viden og læring om sund kost til børnene, får derved en central rolle, da denne formidling og udførelse kan have afgørende betydning i relation til uønskede konsekvenser som mistrivsel og stigmatisering. I arbejdet med at undgå dette har sprogligheden og kommunikationen afgørende betydning (Glasdam 2009). Det kan være problematisk for indsatsen, hvis den medfører en række u hensigtsmæssige konsekvenser og resultere i nye sundhedsproblemer. For at undgå dette vil et fokus på den konkrete udførsel således være vigtigt.

KAPITEL 3

PROBLEMAFGRÆNSNING

3 PROBLEMAFGRÆNSNING

Ud fra ernæringsrådets anbefalinger og HBSC data er der i problemanalysen argumenteret for, at der til trods for allerede igangværende indsats er behov for yderligere fokus på og forandring af de 11-15 åriges kostvaner. Endvidere er det argumenteret for, at skolen er en oplagt setting i det sundhedsfremmende arbejde med at påvirke denne målgruppes kostvaner. Problemanalysen har vist, at der er forskel på, hvilken kost skolebørnene i Nuuk og de resterende dele af Grønland indtager. Med baggrund i disse forskelle afgrænses fokus for nærværende speciale til kostindsatsen i Nuuk, hvor skolebørnene særligt står over for kostudfordringer skabt af de seneste års vestliggørelse.

Kostindsatsen i Nuuk tager udgangspunkt i skolen som setting. I problemanalysen blev fremhævet, at familien også har betydning for børnenes kostvaner, men ikke desto mindre er kostindsatser i skoleregi anbefalelsesværdige grundet muligheden for at nå ud til alle elever. Derfor blev det valgt at arbejde videre med den eksisterende indsats, ligeledes på baggrund af en tidligere fremført diskrepans mellem sundhedsdepartementets forventninger til indsatsen og den udvikling, som de kommunale forebyggelseskonsulenter berettede om.

Den eksisterende indsats i Nuuk består i; *mad- og måltidspolitikker, madpakkeordning og undervisning*. Ved inddragelse af videnskabelig litteratur blev i problemanalysen vurderet, at disse indsats har potentiale til at medføre en forandring af børnenes kostvaner. Samtidig blev dog fremført en række barrierer ved selvsamme tiltag, både i forhold til processen for implementering, brug og potentiale til at skabe reel forandring. Derfor vil indsatserne danne grundlag for nærmere undersøgelser med henblik på at identificere, hvilke fremmende faktorer og barrierer de forskellige aktører i indsatsen oplever. Denne viden kan indhentes på skolerne ved at undersøge de erfaringer, som relevante aktører har gjort sig.

3.1 Formål

Formålet med nærværende speciale er at skabe viden om, hvordan aktørerne i den nuværende grønlandske kostindsats oplever indsatsen i praksis. Herunder hvilke barrierer og fremmende faktorer der forbindes med den praktiske udførsel af delindsatserne, og som kan påvirke elevernes kost. Denne viden kan skabe grundlag for læring om praksis og derigennem en forbedring af den eksisterende indsats, og derved opnå det bedste potentiale til at forandre de grønlandske børns kostvaner i en sundere retning.

3.2 Problemformulering

Hvordan oplever *aktørerne* på en grønlandsk folkeskole i Nuuk at praksis omkring *kostindsatsen* i skolen og virkningen heraf, påvirkes af barrierer og fremmende faktorer? Hvordan kan kostindsatsen forbedres, så børnene opnår *sundere kostvaner*?

Med udgangspunkt i empirisk data søges den eksisterende praksis undersøgt, med henblik på at afdække den første del af problemformuleringen. Undervejs præsenteres hvad der i praksis fremmer virkningen af indsatsen, og desuden opstilles anbefalinger for, hvad der fremadrettet kan gøres, for at imødekomme de identificerede barrierer. Dermed besvares sidste del af problemformuleringen.

Begrebsafklaringer

Aktører

Begrebet “aktører” henviser i nærværende speciale til de interessenter i kostindsatsen, som har en rolle i forhold til gennemførelse af de tre delindsatser. Derved refereres til kommunerne som overordnet myndighed for den lokale indsats, samt skolelederne og lærerne, jævnfør afsnit 2.6.2.

Kostindsatsen

Begrebet henviser til de tre delindsatser omhandlende kost, der forventes varetaget i folkeskoleregi, som præsenteret i problemanalysen består af (1)*madpakkeordning*, (2)*mad- og måltidspolitikker* samt (3)*undervisning*, jævnfør afsnit 2.5.

Sundere kostvaner

I nærværende speciale refererer begrebet *sundere kostvaner* til, når eleverne i højere grad efterlever Ernæringsrådets anbefalinger for sund kost, jævnfør afsnit 2.3.

KAPITEL 4

TEORETISK REFERENCERAMME

4 TEORETISK REFERENCERAMME

En undersøgelses teoretiske positionering har ifølge Michael G. Crotty (Crotty)(1998) til formål at bidrage til en forståelse af og kunne forklare dimensioner i den sociale verden (Crotty 1998a). Desuden er det centralt for god forskning, at teori, metode og empiri er sammenhængende, og samtidig at der er en åbenhed om brugen og forståelsen af begreber (Høyer 2012). For at sikre denne transparens er det derfor væsentligt at eksplicitere de grundlæggende teoretiske antagelser, som ligger bag valget af metodologi, herunder forskningsdesign og metoden som ligger til grund for dataindsamlingen.

4.1 Epistemologi: konstruktionisme

I konstruktionismen er mening ikke noget, der opdages, men nærmere noget der er konstrueret af mennesket i fortolkningen af verden. Ifølge Crotty indebærer det, at forskeren tilgår en genstand eller et fænomen med åbenhed for dennes potentiale for ny og dybere mening (Crotty 1998b). Der er tidligere argumenteret for, at der ses et forandringspotentiale i kostindsatserne, da de nuværende indsatser ikke synes at have den ønskelige effekt. Den konstruktionistiske tilgang kan bidrage til at opdage muligheder og forandringspotentiale i de eksisterende indsatser i Grønland ved at imødegå undersøgelsen og genstandsfeltet med en åbenhed. Konstruktionistisk tænkning indebærer at generere mening ud fra subjektets fortolkning af den objektive verden (Crotty 1998a) s. 9), hvilket er i tråd med specialets formål om gennem et praksiskendskab (den objektive verden), at skabe mening og videreudvikle nuværende indsatser på kostområdet.

Konstruktionisme indeholder flere teoretiske retninger, herunder *fænomenologi*, *symbolsk interaktionisme* og *hermeneutik* (Crotty 1998a).

Fænomenologien er et perspektiv, der bidrager til at forklare og forstå sociale fænomener ud fra informanternes egne perspektiver og beskrive verden, som den opleves (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015). Dette stemmer derfor overens med sigtet i dette speciale, der til dels er rettet mod at forstå aktørernes opfattelse af den aktuelle kostindsats i Grønland. Endvidere søges viden om, hvordan den eksisterende praksis kan forandres. Der er flere relevante aktører i spil, og derfor er det relevant med en kritisk forholden til, hvilken betydning den enkelte aktørs positionering har for udsagnet. I den hermeneutiske tilgang er vidensidealet forståelse gennem fortolkning, som netop kan bestå i en kritisk forholden (Christensen, Nielsen & Schmidt 2006), og derfor vil Husserls fænomenologi og Gadammers filosofiske hermeneutik udgøre de teoretiske perspektiver i nærværende speciale og udfoldes i nedenstående.

4.2 Videnskabsteoretisk perspektiv

4.2.1 Fænomenologisk og hermeneutisk tilgang

Fænomenologiens genstandsfelt er den menneskelige bevidsthed og livsverden (Kristensen 2011). Menneskets bevidsthed vil altid være rettet mod noget, og denne rettedhed beskrives med begrebet *intentionalitet*. Begrebet refererer til det subjektive, som den udforskende inddrager i en undersøgelse af det objektive. Derved kan subjekt og objekt ikke adskilles i den meningsdannende proces (Crotty 1998a, Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015). I dette speciale er fokus rettet mod kost, og derved vil undersøgelsens fænomenologiske islæt bestå i en udforskning af, hvordan kostvaner på caseskolen præsenterer sig for bevidstheden. Dette ikke kun ud fra vores bevidsthed, men også en forståelse af hvordan kost fremtræder for de enkelte aktørers bevidsthed og dermed livsverden. I fænomenologien betegner livsverdenen den konkrete virkelighed, som individet erfarer i dagligdagen, og som kun er tilgængelig for udforskning ved deltagelse i aktørernes kontekst og hverdag (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015, Kristensen 2011). Med udgangspunkt heri står det centralt, at den udforskende bør søge at reducere betydningen af fordomme og generaliseringer. Dette benævnes fænomenologisk reduktion og indebærer et forsøg på at undersøge den rene bevidsthed (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015).

I Hans-Georg Gadamer (Gadamer) hermeneutik tilstræbes omvendt at fordomme synliggøres, fordi de betragtes som subjektets forudsætning for at forstå (Dahlager, Fredslund 2011). Dahlager og Fredslund (2011) har i en indføring i metodisk analyse med Gadamer's filosofiske hermeneutik forenet brugen af fordomme ved at fremhæve, at den udforskende i den indledende del af analysen bør tilstræbe en tilbageholdenhed. Således forstås aktørernes udsagn mere åbent i den indledende fase af undersøgelsen, mens den senere fase har et hermeneutisk islæt ved at søge at forstå og fortolke, hvordan teksten kan besvare problemformuleringen (Dahlager, Fredslund 2011). Den filosofiske hermeneutik har som nævnt fokus på forståelse og forforståelse. I Gadamer's optik kan det udforskende subjekt ikke adskilles fra det udforskede objekt, og derfor bliver subjektets fordomme en aktiv parameter i forståelsen af et fænomen. Fordom var i Gadamer's øjne ikke et negativt begreb, men nærmere en nødvendighed, som dog kræver opmærksomhed, før indgåelse i en forståelsesproces (Dahlager, Fredslund 2011).

4.2.2 Forforståelse

Forforståelsen er et centralt begreb i den filosofiske hermeneutik, som Gadamer hævder altid er til stede, og som er en betingelse for at kunne forstå et problemfelt. Uden en forståelse for

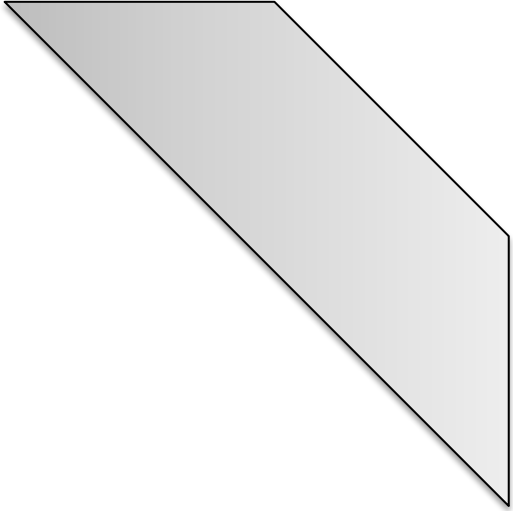
problemfeltet er det ikke muligt at stille relevante forskningsspørgsmål. I forskningsmæssige sammenhænge er særligt det, at sætte sin forforståelse på spil afgørende for at kunne skabe en ny forståelse. Den udforskende må være parat til at ændre forståelse og dermed bringe forståelseshorisonten i bevægelse (Dahlager, Fredslund 2011). Forforståelsen i forskningsprojekter kan afgrænses til at indbefatte *antagelser og det faglige perspektiv*. Forforståelsen kan aldrig fuldt bevidstliggøres, men et forsøg herpå er en forudsætning for at skabe transparens og nye forståelser, da forforståelsen kan påvirke forskningsprocessen og udfaldet af undersøgelsen. Dahlager og Fredslund (2011) anbefaler, at dette gøres eksplicit. Derfor udfoldes *faglig forforståelse og antagelser* i det følgende afsnit.

Faglig forforståelse og antagelser

Den faglige forforståelse afspejler den udforskendes uddannelsesmæssige baggrund (Dahlager, Fredslund 2011). I nærværende speciale studerer alle tre medlemmer af projektgruppen folkesundhedsvidenskab, hvorfor der eksisterer en samfundsvidenskabelig tilgang til problembearbejdning og et grundlæggende fokus på sundhed. Medlemmerne af projektgruppen har alle en professionsbachelor, hvorfor der er repræsenteret en diætist og to sygeplejersker. Alle har tidligere arbejdet med sundhed, men på forskellig vis, hvilket også har betydning for vores forforståelser. Som diætist er der et mere avanceret kendskab til kost og ernæring, mens sygeplejen har et bredere perspektiv.

Antagelser vedrører de forestillinger, som opstilles på baggrund egne erfaringer og empirisk viden (Dahlager, Fredslund 2011). Derved vedrører de en personlig dimension, og for at synliggøre disse, nedskrev hvert projektmedlem en personlig forforståelse om problemfeltet (bilag 2). I én af disse beskrivelser er anført en forforståelse om, at uhensigtsmæssige kostvaner forårsages af social arv og manglende viden. En anden beskriver et begrænset indblik i grønlandsk kultur og levevis, men alligevel en forventning om, at fødevarer såsom frugt og grønt kan være svært tilgængeligt og dyr (bilag 2). Det kan være med til at føre specialet i en bestemt retning, hvis ikke der rettes opmærksomhed mod denne viden og disse fordomme, som Gadamer henviser til, er til stede. Det at sætte sin forforståelse på spil kan udføres på flere måder, men en metode er eksempelvis at blive interviewet herom eller at nedskrive den som en del af undersøgelsen. Især hvis der er flere projektmedlemmer, vil det netop være relevant at være bevidste om, at forskellige forforståelser er til stede for at kunne sætte hver enkelt i spil (Dahlager, Fredslund 2011). Ved at arbejde med forforståelsen på denne måde kan det bidrage til, at både individuelt og i fællesskab er bevidsthed

om ikke kun at bekræfte sit udgangspunkt, men også aktivt at gøre den brugbar og se problemfeltet fra forskellige sider. Således var vores individuelle forståelser af problemfeltet forskelligt orienteret i den indledende fase (bilag 2). Undervejs har arbejdet med problemfeltet, faglige diskussioner og udarbejdningen af programteorien dannet grundlag for en fælles faglig og teoretisk forforståelse, men med plads til individuelle fokusområder, som har bidraget til at nuancere diskussioner og argumentationer.

KAPITEL 5

METODOLOGI

5 METODOLOGI

En metodologi vedrører ifølge Crotty det design eller den strategi, som ligger forud for valget af specifikke metoder til empirigenerering. Metodologien danner derved udgangspunkt for dataindsamlingen og skaber udgangspunktet for, at denne skaber resultater, der er relevante i forhold til problemfeltet (Crotty 1998a). Metodologien afgøres derfor af problemfeltet, og i de følgende afsnit argumenteres for, at designet er casestudie, der undersøges ved en virkningsevaluering.

5.1 Casestudie

Et kvalitativt casestudie kan ifølge Antoft og Salomonsen (2013) bidrage med kontekstnær viden om organiseringen og udfoldelsen af det sociale liv. I nærværende speciale søges viden om, hvordan aktørerne på en grønlandsk folkeskole oplever den eksisterende kostindsats. Derved udgør folkeskolen konteksten mens fænomenet, der ønskes undersøgt, er kostindsatsen og hvorledes denne udspiller sig i praksis. Endvidere er casestudiet et relevant design når det antages, at der er en sammenhæng mellem konteksten og det fænomen, der søges udforsket (Antoft, Salomonsen 2013). Ligeledes antages i nærværende speciale, at der er en sammenhæng mellem de forskellige aktørers aktiviteter og de rammer og den kontekst, som folkeskolen udgør. Endelig har samfundsforsker Bent Flyvbjerg fremhævet, at den kontekstafhængige viden, der skabes i velvalgte casestudier, kan bidrage til læring (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015), hvoraf læring er grundlaget for at skabe en forandring og dermed i tråd med forandringsaspektet der er fremhævet i problemformuleringen.

Således er casestudiet et oplagt designvalg, og indenfor dette design har valget af case selvsagt stor indflydelse på, hvilken viden der vil være mulig at skabe (Antoft, Salomonsen 2013, Ramian 2012). Endvidere er udvælgelsen og casen afgørende for i hvilken grad og hvortil resultaterne af casestudiet kan generaliseres (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015). Derfor argumenteres i følgende for det rationale, der ligger til grund for casevalget i nærværende speciale.

5.1.1 Et ateoretisk og teorifortolkende casestudie

Antoft har inddelt casestudier i fire forskellige typer, herunder det ateoretiske, teorifortolkende, teorigenerende og det teoritestende. Ramians (2012) fortolkning af casestudietyper refererer til inddelingen fremført af Antoft (2013) og er relevant at inddrage i nærværende teoretiske

fremstilling, fordi hans teori bidrager med mere praksisnære overvejelser. Forskningsspørgsmålet og formålet med casestudiet kan indikere, hvilken type casestudie, der er relevant at gennemføre (Antoft, Salomonsen 2013, Ramian 2012). Heraf kan casestudietyperne inddeles efter, hvorvidt formålet er at skabe empirisk eller teoretisk viden, samt hvorvidt der tages udgangspunkt i teori (Antoft, Salomonsen 2013). Formålet med dette speciale er at skabe viden om, hvordan den grønlandske kostindsats fungerer i praksis, hvormed sigtet er at skabe ny empirisk viden. Den ateoretiske og den teorifortolkende casetype er ifølge Antoft (2013) de to typer, der har til hensigt at skabe ny empirisk viden.

Det ateoretiske casestudie er kendetegnet ved, at der tages afsæt i empirisk viden og data, og argumentet for at arbejde med denne type casestudie kan være at afdække og beskrive unikke sociale fænomener (Antoft, Salomonsen 2013). Dermed er dette speciale delvist ateoretisk, da der tages udgangspunkt i empirisk viden og de data, der kan skabes ved dataindsamling i feltet. Antoft (2013) kalder også de ateoretiske casestudier for beskrivende, og ifølge Ramian (2012) er netop beskrivende casestudier ofte projektevalueringer, hvor der redegøres for, hvad der sker i praksis, sammenlignet med det forventede. Dette stemmer altså overens med tilgangen i dette projekt, men samtidig er denne casestudietype begrænset til at være deskriptiv og uden hensigt om at formulere mere generelle hypoteser (Antoft, Salomonsen 2013). Formålet med nærværende speciale er dog at skabe en viden, der kan anvendes på øvrige skoler, hvorved denne tilgang ikke er tilstrækkelig.

Overgangen mellem de fire nævnte casestudietyper er flydende, og dermed vil ét casestudie oftest indeholde elementer fra flere af de fire typer (Antoft, Salomonsen 2013, Ramian 2012). Desuden er det ifølge Antoft (2013) nærmest utopi at gennemføre et helt ateoretisk studie, da alle oftest er præget af en teoretisk fornemmelse. Det teorifortolkende casestudie har som nævnt til fælles med det ateoretiske, at formålet er at indsamle ny empiri, men i det teorifortolkende casestudie tages udgangspunkt i etablerede teorier i fortolkningen af empirien (Antoft, Salomonsen 2013). Forud for dataindsamlingen var der begrænset viden om den nuværende praksis, hvorfor teorien blev valgt efter mødet med caseskolen. Her blev det fundet at Edgar Scheins (1994) teori om organisationskultur kunne bidrage til en dybdegående fortolkning af en del af empirien. Det teorifortolkende casestudie indebærer endvidere muligheden for at diskutere generaliserbarhed (Antoft, Salomonsen 2013), og da formålet er, at specialets resultater kan anvendes til læring på øvrige skoler, er inddragelse af denne teori en optimal mulighed for at efterleve formålet.

5.1.2 Casevalg

Et bevidst strategisk casevalg kan styrke et casestudies generaliserbarhed til øvrige kontekster (Jacobsen, Tanggaard & Brinkmann 2015). I et udelukkende ateoretisk casestudie vil sådanne strategiske overvejelser være overflødige grundet formålet hermed (Antoft, Salomonsen 2013), men dette casestudies teoretiske islæt retfærdiggør muligheden for generalisering, hvorfor casevalget er essentielt.

Indledningsvist bør det overvejes, hvorvidt der skal studeres én eller flere cases (Ramian 2012). Når der arbejdes teorifortolkende i et multicasestudie, vil formålet være at søge variation, samt at beskrive og forklare forskelle og ligheder mellem cases (Antoft, Salomonsen 2013). I dette speciale er formålet imidlertid ikke knyttet til ligheder og forskelle, og derfor anses et single-casestudie som et optimalt design. Ydermere kan et casestudie være holistisk, hvorved hele casen undersøges, eller den kan være indlejret, hvorved det er delelementer ved den fulde case, der undersøges (Ramian 2012). Med formålet om at skabe viden om hele kostindsatsen er casedesignet således et holistisk single-casestudie. Da formålet er fremtidig læring, forventes det, at de fleste øvrige skoler vil kunne lære af en skole med en ordning, som er realistisk at indføre på egen skole, og derfor prioriteres en skole med madpakkeordning.

5.1.3 Præsentation af casen

Adgang til organisationer kan opnås via formelle gatekeepers, som er betegnet ved synlige ledere, der befinder sig øverst i organisationens hierarki (Krogstrup, Kristiansen 2015). I specialets indledende fase var der kontakt med det grønlandske sundhedsdepartement, som henviste til en kommunal skolekonsulent, der var relevant i forhold til undersøgelse af det kommunale arbejde med kostindsatsen. Denne skolekonsulent sendte mailadresser til de fem offentlige skoler i Nuuk. Med et begrænset forudgående kendskab til feltet var det en fordel løbende at kunne henvise til, at henvendelsen var sket via officielle kanaler, og således blev den første kontakt til caseskolen etableret. Endvidere kunne dette legitimere, at informanterne deltog i interviews i arbejdstiden. Caseskolen blev valgt grundet viceinspektørens udtrykte interesse for problemfeltet, og fordi denne skole havde madpakkeordning. I den tidlige korrespondance med skolen blev det desuden klart, at denne skole er beliggende i et område i Nuuk, der både afdækker socialt udsatte og socialt velstillede børn. Derfor blev det forventet, at skolen kunne danne udgangspunkt for generalisering til øvrige skoler på tværs af socioøkonomiske grupper. Denne case danner udgangspunkt for et virkningsevaluerende design.

5.2 Virkningsevaluering

Virkningsevaluering er et design, der understøtter læring og udvikling (Dahler-Larsen, Syddansk Universitet 2006), og genstanden for undersøgelse er såvel proces som effekt af et givent tiltag (Dahler-Larsen 2003). Det virkningsevaluerende design kan bruges formativt, hvor der søges viden om faser i en proces, hvor forløbet eventuelt ikke har været som forventet, og hvor udvikling og læring er påkrævet (Dahler-Larsen 2013). I nærværende speciale søges netop viden om, hvordan aktørerne i den igangværende kostindsats i de grønlandske folkeskoler oplever, at kostindsatsen påvirkes af fremmede faktorer, som udgør den del af processen, der kan fremme virkningen. Endvidere søges viden om barrierer for processen med henblik på at identificere, hvordan praksis fremadrettet kan forbedres, så kostindsatsens indvirkning på børnenes kostvaner optimeres. Således søges viden om fremtidige lærings- og udviklingspotentialer. Dette er overensstemmende med det proces- og virkningsorienterede, men også det formative perspektiv. Derfor er den virkningsevaluerende tilgang et oplagt designvalg omend der overvejende vil være fokus på processen.

En virkningsevaluering tager udgangspunkt i en teoretisk oversigt over velunderbyggede forestillinger om, hvorfor og hvordan en given indsats virker i praksis, og hvordan aktiviteter i indsatsen kan føre til den ønskede effekt. En sådan teori kaldes en programteori eller en forandringsteori (Funnell, Rogers 2011), og formålet med denne er at opstille en forklaring på, hvorledes en indsats omsættes til resultater (Dahler-Larsen 2003). Casestudiets styrke er i denne forbindelse, at det åbner for undersøgelse af rivaliserende antagelser, ligesom der kan tages højde for kontekstens betydning for effekten (Ramian 2012). Derfor betragtes casedesignet kombineret med virkningsevaluering som et oplagt valg. Derfor følger i nedenstående afsnit uddybende overvejelser angående formulering af en programteori over kostindsatsen i Grønland.

5.2.1 Programteori over kostindsatsen i de grønlandske folkeskoler

De engelske evalueringsforskere Pawson og Tilley har dannet grundlaget for teorien om virkningsevalueringer baseret på programteori. Oprindeligt beskrev de programteorier som context-mechanism-outcome (CMO) konfigurationer, som skulle forklare, hvordan en mekanisme i en given kontekst kunne udmønte sig i en effekt, hvilket blev opstillet i et flowchart (Dahler-Larsen 2003). Flere forskellige teoretiske indføringer i udarbejdelsen af programteorier tager udgangspunkt i denne tankegang, og heraf har Dahler-Larsen (2003) og Beskæftigelsesregion Nordjylland (2011) præsenteret forskellige eksempler på, hvilke faser en sådan teori kan indeholde. I dette speciale

tages primært udgangspunkt i Dahler-Larsens teoretiske indføring i virkningsevaluering og hvordan en programteori udarbejdes, men Dahler-Larsen præsenterer sparsomme forklaringer på, hvad de enkelte faser i den grafiske afbildning af programteorien indeholder. Derfor drages inspiration i *Beskæftigelsesregion Nordjyllands* (2008) udlægning af en programteori, som indeholder mere konkrete forklaringer på hver fase, og hvad de kan eller skal indeholde. Således indeholder programteorien 5 faser, henholdsvis *Målgruppe*, *Aktiviteter*, *Moderatorer*, *Virksomme mekanismer* og *Mål/forventede resultater*, hvoraf moderatorer og virksomme mekanismer er sammenhængende (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011). I tråd med det formative sigte tilføjes endvidere barrierer for implementering af kostindsatsen og dennes samt effekt som præsenteret i den videnskabelige litteratur.

En programteori er ikke en teori forstået som en videnskabsteoretisk positionering og en bestemt forholden sig til sand viden, men ifølge Dahler- Larsen (2003) en praksisnær teori, der kan baseres på politiske dokumenter, faglig teori, tidligere evalueringer, undersøgelser og rapporter, fagfolks udsagn og observationer eller interviews med brugere. I dette speciale er den nedenstående programteori opstillet med baggrund i det tilgængelige materiale, som er præsenteret og analyseret i problemanalysen, samt uformelle samtaler med skolelederen fra caseskolen og en skolekonsulent fra skoleforvaltningen i Sermersooq kommune.

Målgruppe

Den første fase, *målgruppen*, består af de individer, som indsatsen forventes at have en effekt for (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011). Målgruppen for indsatsen er alle grønlandske folkeskolebørn i Nuuk, men i nærværende speciale fokuseres på de 11-15 årige, jævnfør afsnit 2.1.

Aktiviteter

Aktiviteter består i de tiltag der er gjort i indsatsen for at støtte og øge muligheden for, at målgruppen opnår det forventede mål eller resultat (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011). I kostindsatsen er der gennemført madpakkeordning på skolerne og lagt op til formulering af mad- og måltidspolitikker. Med henblik på sidstnævnte er der lavet faglig opkvalificering ved kurser til de ansatte på skolerne, der måtte ønske mere viden om sund kost. Desuden er der lagt op til et informerende tiltag baseret på informationsmateriale til skolerne, så lærerne kan inddrage kost i undervisningen (Kamper-Jørgensen, Dalentoft & Pars 2011).

Moderatorer og virksomme mekanismer

En virksom mekanisme kan betegnes som en faktor, der har potentiale til at ændre en adfærd, og er en grundlæggende nødvendighed for, at indsatsen fører til de opstillede mål. Moderatorerne er mekanismer, der kan påvirke effekten af den virksomme mekanisme (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011).

Madpakkeordningens virkning er grundlæggende afhængig af, at børnene er villige til at spise maden. Endvidere virker den på børnenes kostvaner ved, at give alle børnene lige adgang til sund frokost. Det udgør derved de virksomme mekanismer.

Børnenes villighed til at spise maden påvirkes af den æstetiske fremstilling samt de fysiske rammer, som maden indtages i, jævnfør afsnit 2.6.1, hvorved disse elementer kan betegnes som moderatorer. Endvidere er virkningen afhængig af, at forældrene bakker op om tiltaget. Dette er altså også en moderator. Samtidig kan manglende opbakning i form af, at de giver eleverne madpakker med udgøre en barriere for, at eleverne spiser maden, jævnfør afsnit 2.6.3. I en virkningsevaluering præsenteres sådanne barrierer ikke traditionelt, fordi der alene er fokus på *hvordan* en indsats fører til en given virkning. I nærværende speciale er der dog fokus på at afdække eventuelle barrierer for kostindsatsen, hvorfor det findes relevant at afvige fra den metodiske indføring. Dette med bevidsthed om, at barriererne udgør moderatorernes modstykker, som forklaret ved, at forældreopbakning modererer effekten, og manglende opbakning (madpakker) er en barriere for selvsamme effekt. Øvrige barrierer udgøres af madspild eller hvis børnene køber usund mad, i stedet for at spise skolemaden, jævnfør afsnit 2.5.3.

Mad- og måltidspolitikkerne kan indvirke på børnenes kostvaner ved at ændre rammerne for spisesituationen, give en fælles forståelse for, hvad der spises i skolen og samlet være retningsgivende for et ændret kostmiljø, jævnfør afsnit 2.5.1. Dette udgør således virksomme mekanismer.

En ændring af det samlede kostmiljø synes afhængigt af, at der formuleres en politik, hvor der både indgår stillingtagen til rammer og tid for spisning på skolen. Endvidere er det essentielt, at lærerne har tid til at prioriterer samt har evne til, at kommunikere politikkerne ud til børnene, så de efterleves i praksis, jævnfør afsnit 2.6.2. Dette udgør således moderatorer for virkningen. Endelig kan det komplicere gennemførelsen, hvis der sker en bred markedsføring af usund mad, fordi det

kan påvirke børnene, så de går på kompromis med reglerne, jævnfør afsnit 2.5.1. Sidstnævnte udgør derved en barriere for, at børnene efterlever politikkerne og dermed effekten på deres kostvaner.

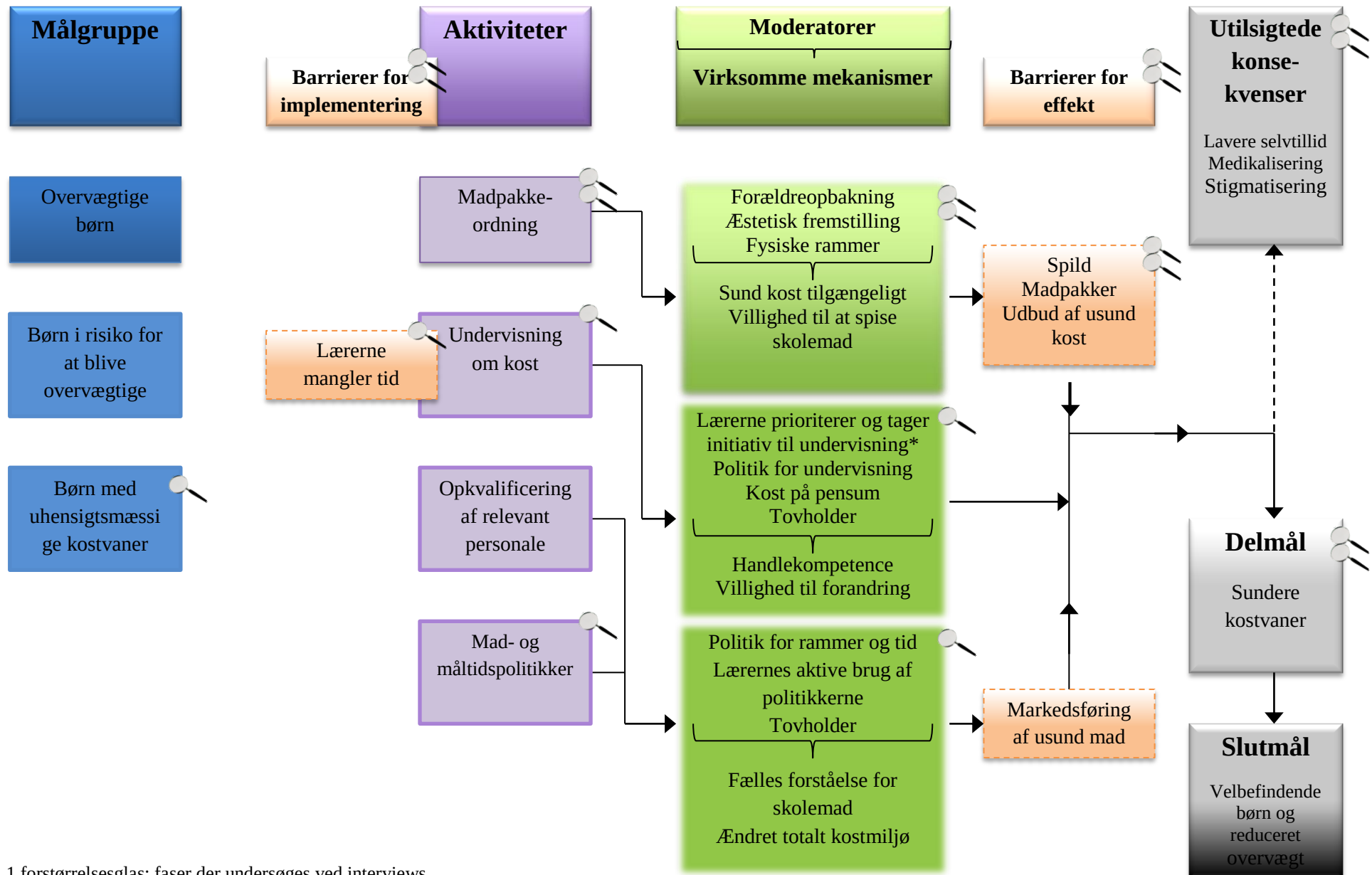
Undervisning om kost kan virke på elevernes kostvaner, hvis den bidrager til handlekompetence og skaber en villighed til forandring. Det udgør således virksomme mekanismer for undervisningen. Virkningen af denne undervisning afhænger af, at lærerne prioriterer den, ligesom litteraturen påviste at kost på pensum og politikker for undervisning havde betydning for at kostundervisning blev udført og dermed medførte en effekt. Endelig var en tovholderfunktion vigtig for, at motivere lærerne og fordre et engagement, hvorved dette kan moderere effekten af undervisningen, jævnfør afsnit 2.6.2.

Det er essentielt at fremhæve, at programteorien er en grov forenkling af virkeligheden. Eksempelvis kan madpakkeordningen bidrage til, at eleverne får positive erfaringer med sund kost og dermed støtte op om deres handlekompetence, ligesom deres indsigt og villighed til forandring har betydning for deres villighed til at spise skolemaden. Det vil sige, at de forskellige virksomme mekanismer forventes at have en intern effekt på hinanden.

Delmål og langsigtet mål

Målene for en programteori er de specifikke mål, ændringer der på kortere eller længere sigt forventes at indtræffe blandt målgruppen som følge af indsatsen (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011). Jævnfør afsnit 2.7 er der såvel tilsigtede effekter og utilsigtede effekter som følge af indsatsen, og derfor inddrages ikke alene de tilsigtede mål med indsatsen, men også risikoen for stigmatisering, medikalisering og mistrivsel blandt børnene. Det tilsigtede delmål er, at eleverne tilegner sig sundere kostvaner, mens slutmålet på længere sigt er, dette medfører større velbefindende og færre overvægtige børn.

Figur 1: Programteori over kostindsatsen i de grønlandske folkeskoler

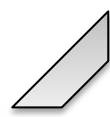
1 forstørrelsesglas: faser der undersøges ved interviews

2 forstørrelsesglas: faser der undersøges ved interviews + observationer

Elementer uden forstørrelsesglas underlægges ikke nærmere undersøgelse

5.2.2 Vurdering af programteorien

Efter opstilling af en programteori evalueres den i praksis ved at vælge en relevant metode til hvert led i programteorien (Dahler-Larsen 2003). Der vælges ikke på forhånd en dataindsamlingsmetode, men der kan bruges spørgeskemaer, politiske dokumenter, evalueringer, fokusgrupper, observation etc., afhængigt af modellens udmøntning i praksis. En del af disse datakilder som Dahler-Larsen (2003) fremhæver, kan foreligge tilgængeligt, mens observation og interviews kræver en indsamling af ny empiri. I dette speciale vurderes og videreudvikles programteorien under mødet med denne reelle praksis på skolerne, og derfor forventes, at den oprindeligt opstillede teori kan videreudvikles, og de opstillede antagelser kan underbygges eller modbevises. Ifølge Dahler-Larsen (2003) er formålet med en programteori ikke at verificere den opstillede teori, men nærmere at opnå forståelse for, hvordan indsatsen kan føre til resultater, og hvad der kan forhindre samme.

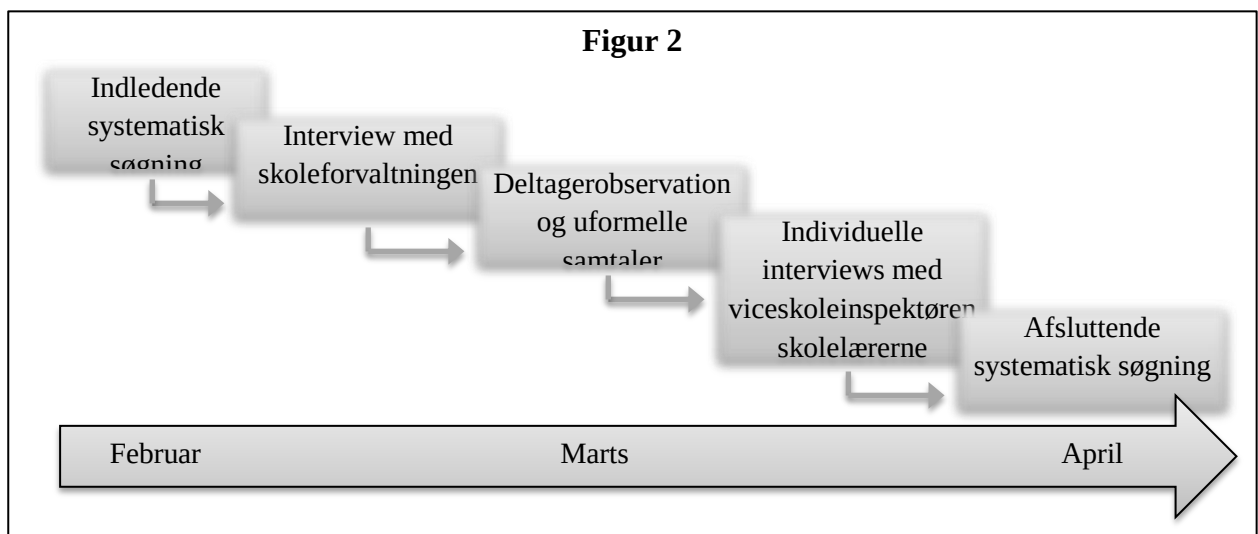
KAPITEL 6

METODE

6 METODE

I et casestudie indsamles empiri som nævnt oftest ved hjælp af flere datakilder, når der skal studeres et nutidigt problem (Ramian 2012). Ved en systematisk søgning kan den eksisterende viden om problemfeltet afdækkes, hvorved selvsamme felt kan belyses ud fra flere vinkler (Rienecker, Stray Jørgensen & Skov 2012). Dermed udføres en systematisk søgning for at afgrænse og indkredse problemet, og desuden kan inddragelse af denne bredere viden ifølge Antoft (2013) bidrage til at løfte analysen og resultaterne fra casestudiet til et mere generelt niveau. Endvidere er det relevant at gennemføre en kvalitativ undersøgelse af feltet, da kvalitative metoder har til hensigt at undersøge *hvordan* noget gøres, siges, opleves eller udvikles (Brinkmann, Tanggaard 2015), hvilket er i overensstemmelse med problemformuleringen. Empirisk materiale kan erhverves ved hjælp af en række forskellige metoder indenfor den kvalitative tradition (Brinkmann, Tanggaard 2015), hvoraf der gennemføres deltagerobservation og semi-strukturerede individuelle interviews i nærværende speciale. Nedenstående figur 2 er en skematisk oversigt over den kronologiske rækkefølge af empiridannelsen.

Figur 2: Kronologi af empiridannelsen

I de følgende afsnit 6.1, 6.2 og 6.3 præsenteres og argumenteres for de tre metoder til empiridannelse, og derved den systematiske søgning, deltagerobservation og individuelle interviews.

6.1 Systematisk litteratursøgning

For at fremsøge relevant litteratur til analyse og diskussion af specialets fokusområder er der udført en systematisk søgning. I det følgende uddybes strategien til gennemførelsen af denne.

Søgestrategi

Der er udarbejdet en standardiseret søgeprotokol for at strukturere søgningen samt reproducere denne. I søgebilaget (bilag 3) er baggrunden for valg af søgetermer, databaser og udvælgelseskriterier uddybet. Herunder fremhæves udelukkende de overordnede metodiske valg og overvejelser.

Den anvendte søgestrategi tager afsæt i PICO-modellen, som er en blokanalyse, hvor facetterne *problem*, *intervention*, *comparison* og *outcome* inddrages. I nærværende speciale er facetten *comparison* ikke inddraget, da facetterne opstilles ud fra problemformuleringen, og dette element derfor ikke er relevant for at afdække problemfeltet. Således tager den anvendte blokanalyse afsæt i følgende søgefacetter (figur 3):

Figur 3: Illustration af søgefacetter

Facet 1 (Patient):	Facet 2 (Intervention):	Facet 3 (Outcome):
Skoleelever (11-15 årige)	Intervention	Kostvaner/kostadfærd

Søgetermerne indenfor hver facet er kombineret med den boolske operator OR for at brede facetten ud. Facetterne er kombineret med AND for at indsnævre den endelige søgning. Operationaliseringen af søgefacetterne er foretaget med udgangspunkt i problemformuleringen, hvorfor målgruppen i form af skoleelever fra 11-15 år udgør den ene afgrænsende facet. Facet 2, *intervention* henleder ligeledes til specialets problemformulering, idet det ønskes undersøgt, hvorledes indsatser kan forandre børnenes kostvaner. Endelig efterspørges i søgningens tredje facet kostvaner og kostadfærd, som er det udfald, interventionerne skal søge at påvirke. Således er det endelige resultat en præcis søgning fokuseret på interventioner for 11-15 årige skoleelevers kostvaner/adfærd.

Databaserne *PubMed*, *Scopus*, *Sociological Abstracts* og *Cochrane* er vurderet som værende anvendelige databaser, da problemfeltet omhandlende kostvaner/adfærd i relation til børn og

interventioner indbefatter både medicinske, samfundsvidenskabelige og sociologiske aspekter. Dækkende synonyme søgeord er identificeret inden for hver facet. Disse er fundet ud fra keywords i relevant litteratur, der fremkom i den indledende søgning hvor problemfeltet blev afdækket. Yderligere er søgetermer lokaliseret ved hjælp af databasernes thesaurusfunktion. Således indeholder søgefacetterne både fritekst- og thesaurusord, dog med undtagelse af søgningen på Scopus, da denne database udelukkende muliggør fritekstsøgning. På denne database er fritekstordene derfor dannet med inspiration fra de øvrige tre databaser.

Vurdering

Som beskrevet i søgebilaget er litteraturen vurderet ved anvendelse af evidensstypologi, karakteriseret ved en: *"...situationsbestemt tilgang til anbefalinger om undersøgelsesdesign"* (Rieper, Hansen 2007) s. 82). Typologien implicerer, at de fundne studier vurderes ud fra, hvor anvendelig det pågældende undersøgelsesdesign er til opfyldelse af formålet. På baggrund af specialets problemstilling og undersøgelsesfelt, synes kvalitative studier særdeles relevante, da fokus netop er på hvordan aktørerne *oplever* kostindsatserne og selvsamme aktørers *handling*, for at belyse mulige barrierer og fremmende faktorer. De kvalitative studier er endelig blevet vurderet ud fra deres brug af kvalitative tilgange, en vurdering som blev foretaget med inspiration fra VAKS-tjeklisten. Således er der i vurderingerne kigget efter konsistens, troværdighed, overførbare og transparens samt hvorvidt studiet understøtter de overordnede formelle krav til forskningsundersøgelser (Høstrup et al. 2009). Lokaliserede studier hvor forskningsspørgsmålet omhandlede kvantitative opgørelser, er derimod vurderet ud fra deres brug af kvantitative tilgange. Denne vurdering blev foretaget med inspiration fra STROBE-tjeklisten. Således er der her først og fremmest vurderet efter metodegrundlag, analysestrategi og håndtering af fejlkilder (STROBE 2007).

På baggrund af ovenstående, er samtlige studier vurderet ud fra deres anvendelighed i relation til problemformuleringen, med baggrund i studiets målgruppe, kontekst og formål.

6.2 Deltagerobservation

Deltagerobservation er en metode, som kan give den udforskende mulighed for at følge, opleve og forstå social praksis, mens den udspiller sig (Szulewicz 2015). Det er derfor en relevant metode til at opnå viden om, hvordan den nuværende praksis omkring spisesituationer foregår på caseskolen. Et

kendskab til den nuværende praksis synes at være et fordelagtigt grundlag for at kunne bidrage med kvalificerede bud på en forbedring af den eksisterende praksis, hvilket er en del af sigtet med dette speciale, jævnfør afsnit 3.2. Deltagerobservation kan ofte indfange det, som er utilgængeligt ved hjælp af andre kvalitative metoder (Szulevicz 2015) og giver forskeren mulighed for ved selvsyn at få viden om aspekter ved undersøgelsens genstand (Launsø, Rieper & Olsen 2011). Derved giver observationen mulighed for at få førstehåndssindtryk af, hvorledes børnene agerer i tiltaget, der er en praksis, som lærerne eller skolelederne ikke nødvendigvis kan udtale sig fyldestgørende om. Observationen er kilde til viden om, hvorvidt børnene spiser den mad, der tilbydes i madpakkeordningen, hvilke rammer der skabes for spisesituationen, og hvordan børnene interagerer i denne sociale praksis. Dette kan derfor bidrage til at besvare de elementer i programteorien, der er markeret med to forstørrelsesglas (se figur 1). Endvidere vil deltagerobservationen bestå i at “være i feltet”, idet spisesituationen ikke alene vil observeres, men også være på skolen de dage, hvor dataindsamlingen finder sted. Dette med henblik på at åbne feltet op og føre uformelle samtaler med forskellige aktører. Deltagerobservation giver et indblik i normative og kulturelle koder, hvilket danner udgangspunkt for, at den udforskende efterfølgende kan stille relevante og “rigtige” spørgsmål i feltet (Szulevicz 2015). Observationen vil derfor foregå forud for de planlagte interviews. Hensigten er således at åbne feltet op, idet observationen kan bidrage med viden om kostindsatsens praksis, særligt den del af praksis som aktørerne ikke selv er bevidste om og derfor ikke selv italesætter i interviewsituationerne.

6.2.1 Observationsguide

Under en observation kan der tages feltnoter, hvilket kan sikre en detaljeret beskrivelse af det observerede øjeblik (Szulevicz 2015). Særligt i korttidsobservationer kan det være en fordel at tage udgangspunkt i en observationsguide, da en sådan kan bidrage med retning og fokus for observationen (Szulevicz 2015). I nærværende speciale søges ulemperne ved en kort observationsperiode således imødekommet ved udarbejdelse af en observationsguide. Dermed anvendes en *struktureret tilgang* til observationen, idet det på forhånd er fastlagt hvilke aspekter, der skal iagttages (Launsø, Rieper & Olsen 2011).

Observationsguiden tager afsæt i problemformuleringen og programteorien i form af temaer, som bidrager med en struktur for observationens fokusområder. På trods af den strukturerede tilgang er der i observationsguiden frihed til at notere alt, som den udforskende finder relevant indenfor det pågældende tema. I forbindelse med registrering af feltnoter er det vigtigt at beskrive så detaljeret,

konkret og neutralt som muligt (Tjørnhøj-Thomsen, Reynolds 2011). At tilstræbe neutrale beskrivelser er overensstemmende med dette speciales fænomenologiske tilgang, hvor der som tidligere nævnt forsøges at gå åbent til værks i overensstemmelse med Fredslund og Dahlagers (2011) indledende tilgang til feltet, jævnfør afsnit 4.2.1. Derfor nedskrives feltnoterne i nuet i den udstrækning, det kan lade sig gøre. Umiddelbart efter observationen suppleres eller uddybes de, og sammenhængende tekststykker skrives, hvor smånoter kræver dette for at være forståelige (bilag 4). Dette er essentielt for analysen og for at opnå en analytisk forståelse, som overskrider den umiddelbare forståelse, der opstår i situationen (Tjørnhøj-Thomsen, Reynolds 2011).

6.2.2 Gennemførsel af observationer

Observationstilgangen til dataindsamling kan variere i forhold til, hvor deltagende den udforskende er i de sociale processer, der observeres. Deltagelse kan beskrives på et kontinuum fra fuld deltagelse til, at forskeren er tilskuer og iagttager processen (Launsø, Rieper & Olsen 2011). I nærværende speciale tilstræbes en tilgang som Launsø og Rieper (2011) har benævnt *observerende deltager*. I en sådan en tilgang kan sondringen mellem distance og nærhed være en udfordring i deltagende observation (Szulevicz 2015). Vi vil primært være observerende og derved marginalt deltagende i spisesituationen. I observationen vil den deltagende komponent bevirke, at der kan tales uformelt med børnene, hvilket ifølge Launsø og Rieper kan give observationen en ustruktureret dimension (Launsø, Rieper & Olsen 2011). Samtalerne vil dog finde sted i slutfasen af observationen for at påvirke børnenes adfærd mindst muligt. Endvidere vil der blive talt med lærerne efter spisesituationen.

Som udgangspunkt holder vi os således i baggrunden for at få et realistisk indblik i tiltagets virkelige effekt, tilsigtede og utilsigtede konsekvenser. Men ved den blotte tilstedeværelse indgår vi i en form for social interaktion og bliver derved ikke kun tilskuere, men også påvirkende på forskningsobjektet. Således kan det påvirke børnenes eller andre implicerede aktørers adfærd, hvilket der vil være opmærksomhed på i analysen og vurderingen af observationens kvalitet.

Observationstilgangen kan yderligere variere i forhold til, om de deltagende informeres om, at de bliver observeret, og dermed om observationen er skjult (Launsø, Rieper & Olsen 2011). Børnene vil blive informeret om, at de bliver observeret, hvorved observationstilgangen ikke er skjult, men formålet med observationen vil ikke være fuldt erkendt af børnene. Således vil børnene blive fortalt, at vi observerer spisesituationen, men ikke at dette er relateret til sunde kostvaner. Sidstnævnte er valgt for at højne observationens validitet, da det er et forsøg på at mindske adfærdsændringer, som

potentielt kan opstå, fordi børnene også gøres opmærksomme på sundhed. Da børnene er informeret om vores primære formål, og at de samtidig bliver fuldt anonymiseret, vurderes dette etisk forsvarligt.

Ifølge Sculevicz er det ikke entydigt, hvor lang tid, der skal anvendes på observationer i felten, i forhold til at kunne drage solide konklusioner. Dette afhænger af den observerede praksis og det pågældende forskningsprojekt (Szulevicz 2015). I dette speciale udføres ni kortvarige observationer, da den vil vare cirka ½ time, startende lidt før børnenes skemalagte frokostpause og afsluttes efter, at alle børnene har forladt klasseværelset. Der observeres samtidig på to forskellige klassetrin, for at ramme en større andel af målgruppen. Desuden vil hele projektgruppen befinde sig i felten de fire dage, som en samlede empiridannelse forløber over. Observationen anvendes både til analysen af skolens eksisterende tiltag og som en undersøgelse, der bidrager til udarbejdelsen af spørgeguides til efterfølgende semistrukturerede interviews. I de semistrukturerede interviews var det således muligt at spørge ind til det observerede, og derigennem opnå en dybere forståelse for det. Derfor blev det vurderet, at en korttidsobservation bestående i ni observationer var tilstrækkeligt til formålet om spisesituationen. Desuden gav feltarbejdet fordelagtig indsigt i den kontekst og situation, som aktørerne er en del af.

6.3 Semi-strukturerede kvalitative interviews

Et kvalitativt interview er en velegnet metode til at opnå viden om menneskers meninger, holdninger og subjektive oplevelser (Brinkman, Tanggaard 2015). Således kan denne type dataindsamling bidrage med viden om, hvordan aktørerne i kostindsatsen oplever de tre forskellige indsats, men også hvilken effekt de har observeret blandt børnene, og hvordan indsatsen potentielt kan forbedres for at skabe resultater. I et kvalitativt interview skabes viden i et socialt samspil, og viden om interview-emnet er essentielt for at stille opfølgende spørgsmål i situationen (Kvale, Brinkmann 2009). Derfor er interviewet bygget på forudgående litteratursøgning, men også de erfaringer og betragtninger, der er gjort under observationsstudiet. Det individuelle interview kan bidrage med informationer, som den enkelte interviewperson givetvis ikke havde talt om, såfremt der havde været flere tilstedeværende (Christensen, Nielsen & Schmidt 2006). I dette tilfælde interviewes både skolelærere og deres ledere, og der kan derfor netop være kritiske elementer ved indsatsen, som den enkelte lærer ikke ønsker at udtale sig om i lederens nærvær eller omvendt.

Derfor er det relevant at udføre individuelle interviews med de relevante aktører i indsatsen. I følgende afsnit argumenteres for udvælgelse af disse relevante interviewpersoner.

6.3.1 Forberedelsesfasen

Med afsæt i Kvaes (2009) anbefalinger for strukturering af en interviewundersøgelse er de følgende afsnit inddelt i hovedfaserne forberedelsesfasen, gennemførelsesfasen og analysefasen. De første to afsnit omhandler interviewundersøgelsen, mens der i afsnittet om analysefasen også samles op på, hvordan empirien bestående i observationer, litteratur og interviews analyseres og fortolkes som tre dele, der er forskellige billeder af samme helhed; caseskolen.

Udvælgelse af informanter

Skoleforvaltningen har et overordnet ansvar for organisering af de politiske målsætninger og planer for de grønlandske folkeskoler. Dermed kan en repræsentant herfra bidrage med overordnede organisatoriske perspektiver. Skoleledelsen på caseskolen har ansvar for indsatsens organisering og for, at de politiske mål og planer udmøntes i praksis på caseskolen. Endelig kan skoleledelsen og lærerne bidrage med perspektiver på, hvad der fungerer godt og mindre godt i praksis, og hvordan dette kan påvirke elevernes kostvaner.

Forud for dataindsamlingen blev formidlet, at vi ønskede lærere, der repræsenterede forskellige aldre, køn, fagområder og erfaring for at sikre, at informanterne kunne bidrage til nuancer i undersøgelsen. Forskellige karakteristika ved de endelige fem informanter er præsenteret i følgende tabel 2.

Tabel 2: Information om informanter				
Jobtitel	Ansvarsområder	Alder (år)	Køn	År i stilling
Skolekonsulent^a (S)^b	Skolemad og diverse sagsbehandling	59	Mand	4
Viceinspektør (V)	5 undervisningstimer + daglig ledelse	38	Mand	4
Lærer 1 (L1)	Dansk og grønlandsk	34	Kvinde	3
Lærer 2 (L2)	Engelsk, dansk og sløjd	28	Mand	3
Lærer 3 (L3)	Matematik, fysik, biologi og geografi	50	Mand	8

^aAnsæt ved Skoleforvaltningen i Sermersooq Kommune

^bBogstaverne i parentes refererer til, hvorledes der henvises til pågældende element i den følgende bearbejdning.

Scripting af semi-strukturerede interviewguides

Et kvalitativt forskningsinterview tager ifølge Kvale & Brinkmann (2009) udgangspunkt i en interviewguide med temaer og spørgsmål, der tjener til at strukturere interviewforløbet. I nærværende speciale gennemføres semi-strukturerede interviews, der både efterlader rum til interviewpersonernes egne perspektiver, men samtidig er scriptet, så alle dele af problemformulering såvel som programteorien belyses. Der er udarbejdet tre forskellige interviewguides, en forbeholdt lærerne, viceinspektøren og skolekonsulenten, som er målrettet de enkelte interviewpersoners virke (bilag 5).

De tre interviewguides er forfattet med inspiration i Kvale og Brinkmanns (2009) fremstilling af formulering af semi-strukturerede interviewguides, som indebærer en skelnen mellem tematiske spørgsmål og mere dynamiske interviewspørgsmål. Interviewspørgsmål anbefales formuleret, så de med største sandsynlighed er let forståelige, korte og uden akademiske udtryk, hvilket benævnes den dynamiske dimension (Kvale, Brinkmann 2009). Derfor er hvert tema omdannet til en række konkrete interviewspørgsmål med hensigten om at belyse temaet, men samtidig skabe et positivt samspil i interviewsituationen. Dette eksemplificeres i nedenstående figur 4, der er et uddrag af interviewguiden til brug under interviewet med skoleledelsen:

Figur 4: uddrag af interviewguide til interview med skoleledelsen.

TEMA	SPØRGSMÅL
Interviewpersonens faglige baggrund	Hvad er din uddannelse/faglige baggrund? Hvor længe har du arbejdet som skoleleder? • hvad har du ellers arbejdet med? Hvor gammel er du? Er du født og opvokset i Grønland? Hvad er din primære funktion som skoleleder?
Madpakkeordning. Praktiske foranstaltninger, barrierer og facilitatorer	Kan du fortælle om, hvordan I har organiseret madpakkeordningen - altså rent praktisk, hvordan får børnene madpakkerne? (ansvar og håndtering) Hvornår startede madpakkeordningen på skolen? (udviklingen) Hvilken indflydelse har man som skoleleder på madpakkeordningen? Hvad oplever du der fungerer godt ved madpakkeordningen som den fungerer nu? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne?

Gennemførelse af interviews

Gennemførelsen af interviewene er forbundet med en række praktiske overvejelser. Interviewerens evne til at agere velinformeret, struktureret, klar, venlig og sensitiv er afgørende for interviewsituationen og de data, der kan skabes (Kvale, Brinkmann 2009). Derfor blev interviewet grundigt gennemøvet forud for hvert interview, og den valgte interviewperson fik feedback undervejs. Det blev afgørende, at samme interviewer og suppleant gennemførte alle interviews, fordi det skabte mulighed for at evaluere hvert interview og herved udvikle interviewguides men også spørgeteknik.

Selve iscenesættelsen af interviewet har til hensigt at motivere informanterne til at fortælle (Kvale, Brinkmann 2009), og da disse interviews var arbejdsrelaterede, blev informanternes arbejdspladser valgt til at skabe rammen. Endvidere valgte informanterne tidspunkt og lokale, så det passede ind i pågældendes arbejdsdag, og hvert interview varede 30-40 minutter. Interviews blev optaget på to diktafoner, der blev placeret i rummet, så lyd kvaliteten blev bedst mulig. Hvert interview blev indledt med en briefing med præsentation af interviewer og suppleant, samt deres respektive roller. Yderligere blev formålet og formen for interviewet opridset, og hver informant blev opfordret til at stille uddybende spørgsmål under interviewet om nødvendigt. Dette med inspiration fra Kvale (2009) som beskriver den indledende fase af interviewet som værende vigtig for at skabe en god relation, hvor intervieweren bør udvise opmærksomhed, forståelse og respekt.

6.4 Etiske overvejelser

I arbejdet med kvalitative data er der etiske dimensioner, der bør overvejes, da dataindsamlingen kan påvirke informanterne, og den producerede viden kan indvirke på deres opfattelse af problemfeltet (Brinkmann 2015). Heraf fremhæver Brinkmann (2015) fire etiske dimensioner; *informeret samtykke, fortrolighed, konsekvenser og forskerrollen*. Informeret samtykke vedrører deltagerens viden om, hvad de deltager i, og hvad det fører til (Brinkmann 2015). Deltagerne i observationerne og interviewene har ikke taget initiativ til, at deres personlige arbejde skal offentliggøres, hvilket afleder et etisk ansvar. Derfor er deltagerne rekvireret ved frivillig tilmelding, hvorfor der forud for observationerne blev indhentet tilladelse fra skoleledelsen, der underskrev en samarbejdsaftale (bilag 6). Ved første møde med feltet blev alle tilstedeværende lærerne informeret mundtligt om, hvorfor vi ville befinde os på skolen de følgende dage. Der blev ligeledes indhentet skriftligt og mundtligt samtykke forud for interviews (bilag 7).

Samtykkeerklæringer og samarbejdsaftaler blev udsendt til interviewpersonerne, før interviewet ville finde sted, så de var forberedte på undersøgelsens indhold, formål og behandlingen af deres udsagn. Hvert interview blev desuden indledt med en mundtlig gennemgang heraf, hvilket tilsammen udgør fortroligheden og *anden* dimension.

Den *tredje* etiske dimension den udforskende, ifølge Brinkmann (2015), må forholde sig til er, hvorvidt deltagelsen kan have konsekvenser for informanterne. Specialets problemfelt befinder sig i spændingsfeltet mellem forskellige aktører, og der er risiko for, at resultaterne kan synliggøre en praksis, som på politisk niveau ikke havde forventet. Dermed kan caseskolens deltagelse få konsekvenser, og da skolen er placeret i et lille samfund, er kontinuerlig opmærksomhed på anonymisering nødvendigt og påkrævet. Der er endvidere risiko for, at lærerne fremfører holdninger, som kan have konsekvenser for dem rent professionelt, dog søges en generel viden om kostindsatserne og muligheder og begrænsninger på skolen, hvilket begrænser risikoen for dette. Disse kan ligeledes reduceres ved at henlede opmærksomhed på forskerrollen, som udgør den *fjerde* etiske dimension. Forskerrollen omhandler dels at sikre eget kendskab til fordomme og forforståelser, som er præsenteret i afsnit 4.2.2. Endvidere var interviewerens bevidst om vigtigheden af at respektere informantens grænser og således ikke forsøge at presse udsagn ud, som kunne påvirke relationen eller senere fortrydes af informanten. Disse overvejelser i forhold til balancen mellem nærgående spørgsmål og beskyttelse af informantens integritet påpeges af Thagaard (2008), som værende essentielt for at undgå etiske problemer i interviewsituationen (Thagaard 2008).

6.5 Analysefasen

I analysefasen bearbejdes resultaterne af interviews og observationer. Forud for denne bearbejdning er det dog nødvendigt at transskribere lydfilet fra interviews til skriftsprog, og dette udgør ifølge Kvale og Brinkmann (2009) den første analytiske proces. Derfor præsenteres i følgende den nedfældede fremgangsmåde for transskribering, og dernæst udfoldes strategien for den videre analyse, samt hvilke teoretiske principper denne er forankret i.

6.5.1 Transskribering

I nærværende speciale er transskriberingen foretaget umiddelbart efter interviewene, mens disse stadig var præsent i hukommelsen. Dette kan ifølge Brinkmann og Tanggaard (2015) være med til sikre større overensstemmelse mellem det sagte og det skrevne. Af samme årsag var det

intervieweren eller suppleanten, der udførte transskriptionen. Kvale og Brinkmann (2009) anser det for vigtigt, at to personer gennemarbejder transskriberingen, hvorfor dette er gjort for at mindske risikoen for potentielle fejlanslag og fejlfortolkninger.

I dette speciale transskriberes hele interviewet ordret for at undgå, at afgørende passager går tabt, og for at projektmedlemmerne har samme forudsætning til at forstå det sagte i en kontekst. Da hovedformålet er at fastholde meningsindholdet i det sagte, vil en ordret transskribering frembringe alle potentielt meningsfulde udsagn, og således bidrage til at øge analysens troværdighed. Udtryk som *øh*, *pauser*, *latter* og *host* medtages kun, hvis dette vurderes som relevant for det sagte i konteksten. Endvidere udelades yndlingsord under samme forudsætninger. Sammenfattende ses i figur 5 de anvendte retningslinjer i transskriberingen:

Figur 5: Anvendte retningslinjer for transskriberingen.

[]	til overlap i tale
()	til uforståeligt tale
NEJ	til høje udbrud (=store bogstaver/kapitæler)
[latter]	til øvrige mundtlige udtryk
.....	til kortere pauser
[pause]	til længere pauser
Udeladte yndlingsord:	Sådan, ligesom, øhhh, så
Interviewer = I1	
Suppleant = I2	
Informanter = S, V, L1, L2, L3	

6.5.2 Analysestrategi

Formålet med de gennemførte interviews og feltobservationer er at kunne analysere, hvordan informanterne oplever, at kostindsatsen fungerer og hvilke barrierer og fremmede faktorer, der i praksis indvirker på effekten heraf. Derved søges dybere forståelse for meningen med informanternes udsagn, hvorved analysen har fokus på mening.

Forforståelsen er et centralt element i den hermeneutiske analyse, og for at undgå at analysen præges heraf, er det essentielt med en stringent fremgangsmåde til analyse og fortolkning (Dahlager, Fredslund 2011). Dahlager og Fredslund har beskrevet fire trin til at udføre en

hermeneutisk analyse. Disse består i at *danne helhedsindtryk, identificere meningsbærende enheder, operationalisering* samt *rekonstekstualisering og hermeneutisk fortolkning*. I denne indføring kan den fænomenologiske tilgang bidrage til at arbejde empirinært de første 3 trin, mens analysens hermeneutiske islæt overvejende befinder sig på det 4. trin (Dahlager, Fredslund 2011). Derfor præsenteres, hvordan de første tre trin anvendes i det følgende afsnit “*helhedsindtryk, meningskodning og operationalisering*” og dernæst den hermeneutiske fortolkning i afsnittet “*rekonstekstualisering og hermeneutisk fortolkning*”. Der tages udgangspunkt i Dahlager og Fredslunds fortolkning af Gadammers filosofiske hermeneutik. Endelig drages paralleller til Søren Kristiansen og Hanne Kathrine Krogstrups indføring i praktisk håndtering af observationsdata i analysefasen.

Helhedsindtryk, meningskodning og operationalisering

Det *første trin* i analysen består i at læse teksten igennem uden afbrydelser (Dahlager, Fredslund 2011), hvilket også anbefales i analysen af feltobservationer (Krogstrup, Kristiansen 2015). Derfor gennemlæses alle transskriberede interviews samt feltnoterne igennem af hvert projektgruppemedlem for at skabe en forståelse for den helhed, som alle udsagn og observationer er en del af.

Det *andet trin* indebærer identificering af meningsbærende enheder i interviewmaterialet. Her udvikles kategorier til koder med betydning for problemformuleringen, hvorved materialet organiseres i koder (Dahlager, Fredslund 2011). I forhold til observationsdata udvælges ligeledes betydende passager i næste trin af analysen (Krogstrup, Kristiansen 2015). Dermed skabes mulighed for en ny forståelse, der ikke nødvendigvis er overensstemmende med forforståelsen, hvilket er i tråd med den hermeneutiske filosofi (Dahlager, Fredslund 2011). I praksis gennemføres kodningen af interviewdata og feltnoter elektronisk ved, at hver kategori tildeles en farve, hvilket muliggør at alle tekststykker tydeligt kan genfindes i deres oprindelige kontekst og udføres af hvert enkelt gruppemedlem.

Det *tredje trin* vedrører operationalisering, hvilket henviser til at de ovennævnte identificerede kategorier ordnes efter indholdet. Nogle kategorier kan have samme betydning, mens der kan være behov for at opdele øvrige, såfremt indholdet dækker over flere ting (Dahlager, Fredslund 2011). Således vil de tre forskellige kodninger, der blev dannet i foregående trin blive diskuteret i gruppen i forhold til forståelse og kategorisering, og hver enkelt kode gennemgås i fællesskab. Hidtil er feltnoter og interviewdata behandlet særskilt, men i dette trin samles data, såfremt det er relevant

inden for de identificerede kategorier. Hernæst skal teksten som nævnt rekontekstualiseres, hvilket uddybes i følgende.

Rekontekstualisering og hermeneutisk fortolkning

Rekontekstualisering består i, at de identificerede kategorier samles i temaer, der er relevante for besvarelse af problemformuleringen. Således samles kategorierne i en ny tekst, hvor den hermeneutiske tilgang består i, at teksten fortolkes i forhold til *den samlede tekst*, i forhold *konteksten* som casen udgør og i forhold til *relevant teori* (Dahlager, Fredslund 2011). I nærværende speciale anvendes alle disse tre tilgange til at opnå en dybere forståelse for, hvad der kan forklare den manglende forandring af de grønlandske børns kostvaner og dermed hvilken forandring, der kan fordrage en forbedring af kostvanerne.

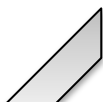
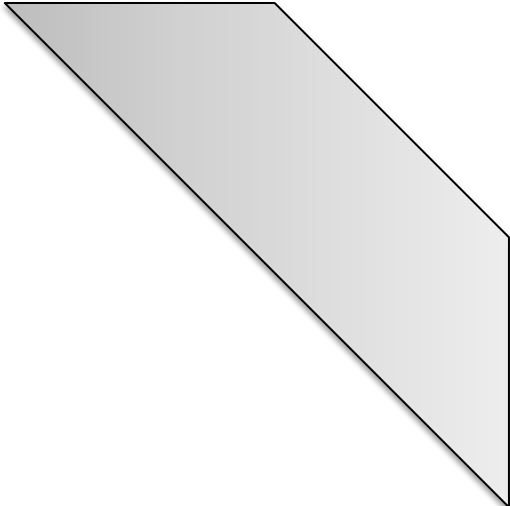
For at forstå teksten i forhold til *den samlede tekst* vendes løbende tilbage til det samlede interview- og observationsmateriale. Med henblik på at forstå *konteksten* inddrages feltnoterne ligeledes, men også Scheins (1994) teori om organisationskultur. Det at forstå *den anden* og den kontekst og situation som der tales ud fra er essentielt for at opnå en ny forståelse. Også for at forstå det uforståelige (Dahlager, Fredslund 2011). Eksempelvis havde et af specialemedlemmerne denne opfattelse forinden dataindsamlingen:

“Indsatserne kan være svære at føre helt ud i praksis - her påtænkes især ressourcer til udførelse, og planlægningen heraf. Desuden indeholder programmet en masse rigtig gode og velmente tanker, elementer og ideer, men at det virkede som en meget stor opgave at effektuere”.

En sådan forforståelse må bevidstliggøres, for at muliggøre at sætte sig i den andens sted. Der kan være flere årsager til, at dette indtryk er optaget, men et vigtigt element er, at *den anden* udforskes for at have mulighed for at kunne be- eller afkræfte forforståelsen, og i en sådan situation sætter sig i den andens sted. Det kan omhandle omstændigheder, kultur eller andre faktorer, der gør, at en sådan opfattelse er opstået. Hvis ikke det forsøges at sætte sig i den andens sted, i dennes kontekst, vil det som regel kun føre til en bekræftelse og dermed ikke søge at skabe en horisontsammensmeltning. Dahlager og Fredslund (2011) anbefaler at dette gøres ved at inddrage relevant teori, og derfor inddrages Scheins (1994) teori om organisationskultur.

Endelig tilstræbes under fortolkningen en *perspektivistisk subjektivitet*, hvilket Kvale og Brinkmann (2009) beskriver som en eksplicitering af de forskellige fortolkninger, der kan være af et givent

tekststykke. Det gøres i praksis ved, at alle tre projektgruppemedlemmer deltager i fortolkningen og forhandlinger om forskellige meninger ud fra perspektiverne *tekstens helhed*, *casens kontekst* og relevant *teori*. Her tilstræbes ikke enighed men åbenhed overfor forskellige syn på meningsindholdet, skal medtænkes for at bevare den åbenhed, som Gadamer beskriver fundamental for hermeneutisk erfaring. Åbenheden ligger ifølge Gadamer i, at der er mulighed for at svare forskelligt på samme spørgsmål (Dahlager, Fredslund 2011).

KAPITEL 7

TEORI: ORGANISATIONSKULTUR IFØLGE EDGAR SCHEIN

7 TEORI: ORGANISATIONSKULTUR IFØLGE EDGAR SCHEIN

I nærværende speciale er undersøgelsesfeltet, hvordan den grønlandske kostindsats fungerer i praksis, og hvilke barrierer og fremmende faktorer de forskellige aktører oplever i forbindelse med denne indsats. Ifølge Edgar Schein (Schein)(1994) er en analyse af organisationskultur nødvendig, såfremt der ønskes forståelse for, hvordan en ny teknologi både bliver påvirket af og påvirker faggrupper og medarbejdere i organisationer. Hertil kan kostindsatsen i Grønland betragtes som en teknologi, og ifølge Schein (1994) kan en planlagt forandring og udvikling i en organisation ikke forstås, såfremt kulturen ikke inddrages som forstående parameter for modstand mod forandring. Derfor kan Scheins teori omkring organisationskultur bidrage til at belyse den indsamlede empiri, der netop afspejler samspil mellem forskellige aktører i organisationen og samtidig medvirke til belysning af nogle af de mekanismer, der er på spil.

Schein er professor i management og har en doktorgrad i filosofi. Scheins bidrag til forståelse af organisationskultur er baseret på studier af private virksomheder, og han anses som en af grundlæggerne for arbejdsfeltet organisationspsykologi (Schein 1994). Derfor er Scheins definition af organisationskultur den mest refererede indenfor organisationslitteratur. Definitionen lyder:

”Organisationskultur er et mønster af grundlæggende antagelser udviklet af en bestemt gruppe, efterhånden som den lærer at mestre sine problemer med ekstern tilpasning og intern integration, og som har fungeret tilstrækkelig godt til, at det opfattes som sandt, hvorfor nye medlemmer oplæres til at anse det for den rigtige måde at opfatte, tænke over og føle på i forhold til disse problemer”(....) (Jacobsen, Thorsvik 2014) s. 118)

7.1 Kernebegreber

Schein (1994) inddeler kulturen i tre forskellige niveauer kaldet *artefakter*, *skueværdier* og *grundlæggende antagelser*. Niveauinddelingen refererer til, hvilket plan kulturen manifesterer sig på og derved synligheden for den observerende (Schein 1994) s. 24). *Artefakter* omfatter det, der er umiddelbart synligt såsom fysiske omgivelser, sprog og værdisæt. Disse fænomener er lette at observere, men vanskelige at forstå. Denne forståelse kan ifølge Schein (1994) opnås ved at analysere de skueværdier, normer og regler, der er bestemmende for aktørernes handlinger. Dette fører til næste niveau af kulturen, *skueværdier*, som er den udforskede gruppes fælles synlige værdier og tro på, hvordan noget bør være. Sådanne værdier kan opnå status til grundlæggende værdier, såfremt gruppen når til enighed om denne værdi, men så længe den alene tilhører enkeltpersoner, så er den ikke et udtryk for noget grundlæggende kulturelt (Schein 1994) s. 31). Når sådanne fælles værdier bliver så stadfæstede, at de af hele gruppen ses som det eneste rigtige, så kan

de blive betragtet som en realitet. Sådanne realiteter benævner Schein (1994) *grundlæggende antagelser*, og fordi de netop er ekstremt stadfæstede i organisationen, så er de oftest ubevidste for gruppen. De grundlæggende antagelser kan være svære at ændre, men er den bedste kilde til forståelse af de værdier, der ligger til grund for handling i den herskende kultur (Schein 1994) s. 32).

7.1.1 Forandringsprocessen

For at en kultur kan forandres, må den ifølge Schein (1994) først igennem tre faser: *optøning*, *rekonstruering* og *genfrysning*.

Kerne-kulturen må først opleve tilstrækkelig utilfredshed eller utilstrækkelighed med de nuværende grundlæggende antagelser, før en motivation for forandring kan opstå, og *optøningsfasen* er en realitet. Den efterfølgende *rekonstruering* kan forløbe ved, at organisationen prøver sig frem eller efterligner rollemodeller. For at en forandring kan etableres, må en *genfrysning* af den nye adfærd finde sted. Dette sker kun, hvis der opstår tilfredshed med den nye adfærd. (Schein 1994) s. 277-282). Således udvikles og forandres kulturen løbende som en dynamisk proces.

7.1.2 Subkulturer

En del af den dynamiske proces er ifølge Schein (1994), at *subkulturer* udvikles i organisationers undergrupper. I forståelsen af *subkulturer* er det vigtigt at være bevidst om synsvinklen, da det påvirker forståelsen af, hvad en undergruppe er. Set fra skoleforvaltningens synsvinkel vil hver enkel af de grønlandske skoler eksempelvis være en undergruppe med deres egen subkultur. Antages derimod den enkelte skoles synsvinkel, så kan en fagopdeling eller trin-opdeling udtrykke undergrupperne med tilhørende subkulturer. Schein (1994) betragter alt ”under” organisationen som subkulturer, der er opstået ved, at organisationen har gennemgået en differentieringsproces. I relation til caseskolen vil differentieringsprocessen være afledt af en nødvendig arbejds- og/eller ansvarsdeling. Dette vil sandsynligvis foregå på baggrund af lærernes arbejdsområder, eksempelvis på baggrund af klassetrin eller undervisningsområde. Processen forløber således naturligt, da det ikke formodes at være fordelagtigt at samordne 3. klasses undervisning i dansk med 8. klasses undervisning i fysik, hvorved der uundgåeligt opstår mindre enheder med hver deres ansvar og fokusområde. I nærværende speciale opfattes caseskolen derfor som den kulturelle enhed, og alt derunder som *subkulturer* udsprunget af en differentieringsproces.

7.1.3 Kulturens dimensioner (tid og rum)

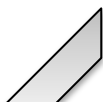
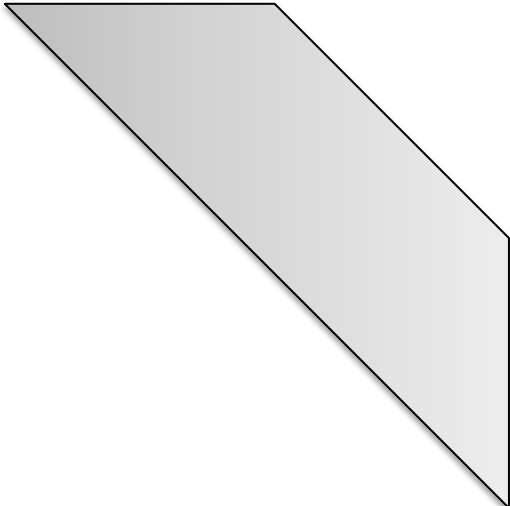
I det følgende præsenteres to kulturdimensioner, tid og rum, som findes relevante i analysen og således besvarelsen af problemformuleringen. Den fulde udfoldelse af begreberne i relation til casen vil følge i analysen.

En gruppes begreb om tid er én af de dimensioner, som er med til at udtrykke gruppens mere abstrakte og dybereliggende forhold, og som Schein (1994) fremhæver, at de fælles antagelser dannes omkring. Med tidsbegrebet henviser Schein (1994) blandt andet til, hvordan tid defineres, og hvilken betydning tiden har i kulturen. Herved tydeliggør han, at en gruppes opfattelse af tid er afgørende for dennes funktion, da en uoverensstemmelse vil medføre udtalte kommunikations- og samkvemsproblemer (Schein 1994) s. 105). Gruppens grundlæggende tidsorientering kan imidlertid være orienteret mod fortiden, nutiden eller fremtiden (Schein 1994) s. 106), hvorfor det vil være forbundet med uoverensstemmelser og besværliggøre samarbejdet med at løse opgaver, hvis individerne i gruppen ikke har samme grundlæggende tidsorientering.

Samme problematik kan findes ved uoverensstemmelse i gruppens opfattelse af tid som *monokron* eller *polykron*. Med en *monokron tidsopfattelse* ses tid som uendelig, men hvor der kun kan udføres én ting ad gangen. Modsæt vil individer med en *polykron tidsopfattelse* se tiden som et middel, hvor det er muligt at gøre flere ting på én gang. I den *polykrone tidsopfattelse* vil tiden defineres ud fra, hvad der opnås, hvorimod uret definerer tiden i den *monokrone tidsopfattelse* (Schein 1994) s. 107).

En gruppes grundlæggende antagelse om *rummet* er ligeledes en central dimension i dennes kultur. Ifølge Schein (1994) knyttes denne antagelse både til en fysisk og social betydning, herunder antagelser om *intim afstand*, *personlig afstand*, *social afstand* og *offentlig afstand*. Da de fysiske faciliteter har betydning for, hvorledes skolen kan implementere og udføre kosttiltagene, kan aktørernes antagelse samt brug af det fysiske rum forventes at influere på tiltagene. Det samme gør sig sandsynligvis gældende for aktørernes opfattelse af det sociale rum og anvendelsen heraf i eksempelvis undervisningsøjemed.

Hvordan individet definerer tid og rum repræsenterer det dybest liggende antagelsesniveau og vil således være det, som forsøges opretholdt for at undgå uvished og utryghed (Schein 1994) s. 120) og være vigtigt at forholde sig til disse dimensioner i analysen af aktørernes arbejde med kostindsatserne. Derudover vil teorien kunne nuancere eventuelle kommunikations- eller samarbejdsproblemer eller tydeliggøre muligheder for at igangsætte forandringsprocesser.

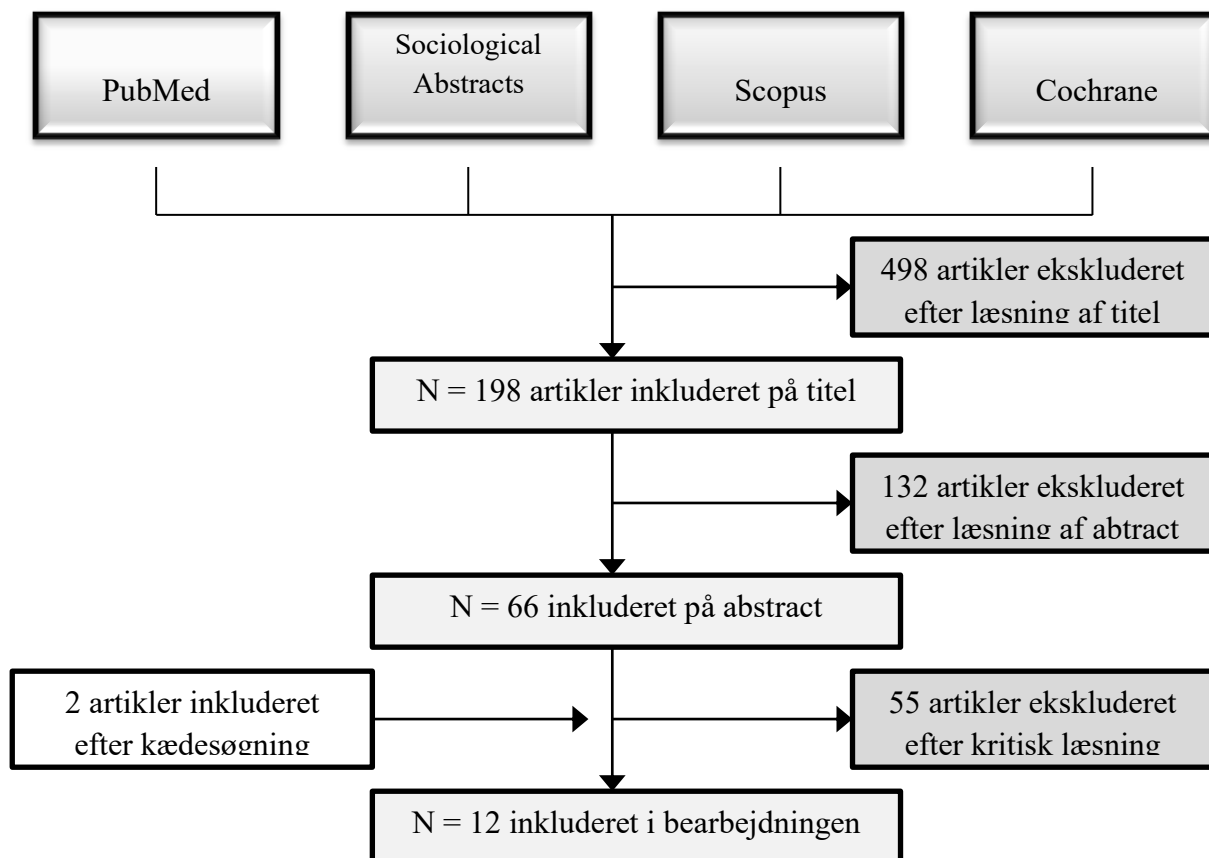
KAPITEL 8

RESULTAT AF LITTERATURSTUDIE

8 RESULTAT AF LITTERATURSTUDIE

Ved den systematiske litteratursøgning blev der efter udvælgelsesprocessen, jævnfør afsnit 6.2 og bilag 3, identificeret 10 studier, som blev fundet egnet til inddragelse i diskussionen, da disse ville kunne bidrage med en nuancering af analysens fremkomne barrierer og fremmende faktorer. Heraf bidrog søgningen på Scopus med lidt over halvdelen af de anvendte artikler, hvilket formodentlig kan relateres til, at databasens publikationer har en bred oprindelse. Yderligere medførte den systematiske gennemgang af empirien, at 2 studier blev fundet ud fra principperne omkring kædesøgning. Alt i alt inddrages derfor 12 studier i resultatdiskussionen. Følgende flowdiagram (figur 6) afbilder udvælgelses- og vurderingsprocessen fra den første søgning til de endelige udvalgte artikler:

Figur 6: Flowdiagram

Oversigt over litterær empiri

Efter udvælgelsen af relevante artikler, blev disse vurderet, jævnfør afsnit 6.1. Herunder ses en overordnet præsentation af den inddragede litterære empiri. I bilag 8 findes en uddybet vurdering.

Tabel 3: præsentation af litterær empiri

T E M A*	Forfatter + land	Deltagere	Design	Indsats / tidshoriso nt	Dataindsa mning	Fund	Vurdering
1 3 4 5	(Greaney et al. 2014) USA	56 medarbejdere; administrativt personale, lærere, kantinepersonale og interventionskoordin atorer.	Kvalitati vt interview studie.	Multifacce ttered program; Forløbet i 2 år.	Individuelle interviews foretaget på skolen.	6 barrierer og 7 faciliterende emner for implementering og vedholdelse af indsatsen.	Metodisk er studiet velbeskrevet og der forekommer god sammenhæng fra dataindsamling til temaer. Gennemskueligt skema over, hvilke aktører der har bidraget til de forskellige barrierer og facilitatorer.
2 3 4	(Bauer, Yang & Austin 2004) USA	26 elever fra 7-8 klasse, 13 lærere og ledelsesmedlemmer og 10 nøglepersoner.	Kvalitati vt interview studie	Det nationale skolemads program i USA.	Individuelle og fokusgruppe interviews	4 barrierer og 3 anbefalinger til fremadrettet håndtering heraf.	Velbeskrevet studie i forhold til kontekst, metode og vejen fra dataindsamling til temaer. Dog mangelfuld forklaring af hvordan lærere og ledelse er fordelt i fokusgrupper.
4 5	(Coleman et al. 2012) USA	444 elever fra 2+3 klasse og 135 elever fra 6. klasse.	Kvantitat ivt nested kohorte studie	Modellern e IHI og PDSA, follow-up efter 2 år	Mål af højde og vægt + observation er	Brug af undersøgte modeller forbedrer implementering og effekt af mad- og måltidspolitikker og kostmiljø på skolerne.	Stort og velgennemført studie, baseret på en allerede efterprøvet model (PDSA). Stort frafald, men der er præsenteret estimer der sandsynliggør, at de frafaldne ligner stikprøven på parametrene overvægt, alder og køn.
2	(Gase et al. 2014) USA	2228 elever fra fire middle schools (7.-9. klasse)	Kvantitat ivt observati onsstudie	En indsats med skolemads.	Observation af mængden af mad samt spild.	En signifikant andel elever spiste hverken frugt eller grøntsager i skolemaden.	Dataindsamling baseret på veldokumenteret metode til at reducere residualconfounding. Der er ikke justeret for alder, da det ikke var en mulighed at indsamle data herom.
1	(Aarestrup et al.	111 13-årige elever og 13 lærere på 6	Kvalitati vt	Projekt Boost: øge	Fokusgrupp einterviews	Barrierer: problemer med levering, manglende tid og	Grundigt, velargumenteret metodisk fremgangsmåde.

2 4 5	2014) Danmark	skoler og leverandører.	interview - og observationsstudie	frugt og grønt indtag.	med elever og lærere; observation af frugtpausen	dårlig kvalitet af frugt og grønt; Når spisesituationen var social, frugten udskåret og af høj kvalitet faciliterede det indtaget.	Meget overførbart til en grønlandsk kontekst, om end der i Danmark ikke er madpakkeordning, hvilket kan gøre, at børnene er mere indstillede på at spise frugten.
1 4	(Stolp et al. 2015) Canada	5 skoleledere, 5 lærere, 4 fra sundhedssystemet, 1 kommunalt ansvarlig og tre projektledere.	Kvalitativt interview studie	Ingen specifik indsats.	12 individuelle semi-strukturerede interviews	Inddragelse af forældre, elever, lærere og skoleledelse var vigtigt for engagement. Endvidere var menneskelige og økonomiske ressourcer afgørende for, at vedholde sundt skolemiljø.	Studiet er velargumenteret og konteksten er velbeskrevet. Vejen fra problem til analyse kan følges, og den arktiske kontekst som studiet er udført i, er særdeles overførbart til den grønlandske kontekst.
1 2 3 4	(Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010) Schweiz	40 Skoleledere, idrætslærere, kantinepersonale, sygeplejersker og forældre til børn på 6-12 år	Kvalitativt interview studie	Anbefalinger for forebyggelse af overvægt i skoler.	Fokusgrupp interviews	4 barrierer ved strukturering og planlægning af forebyggelsesprogrammer + 3 barrierer for specifikke kostrelaterede tiltag; forbedringsforslag opstilles.	Studiet er velbeskrevet og velargumenteret. På skolerne er der ikke så konkret et program som i meget af den øvrige litteratur, hvilket er overensstemmende med de grønlandske forhold.
4	(Mullally et al. 2010) Canada	971 5. Og 6. classes elever fra 11 skoler ved baseline og 555 ved follow-up.	Kvantitativt follow-up studie	Effekt af mad-måltidspolitikker	Skriftlige surveys	Eleverne spiste i højere grad skolemad, færre "tomme" kalorier og mere grønt og frugt efter implementering.	Studiet har stort loss-to-follow-up, og der er ikke lavet frafaldsanalyse. Spørgeskemaet er testet og der er justeret for relevante confoundere.
2	(Kumar et al. 2016) USA	Elever fra 6., 7. Og 8. Klasse samt forældre og lærere.	Kvalitativt interview studie	I studiet fokuseres ikke på en specifik indsats.	9 fokusgruppe interviews	Eleverne havde begrænset viden om sund kost. Velsmag og anretning/udseende havde betydning for, hvad de valgte at spise. Både forældre, lærere og elever	Rekruttering af deltagere er nøje beskrevet. Ligeledes er til- og fravalg i forbindelse med gennemførelsen og bearbejdningen af interviewene og kodningen forud for analysen

						udtrykte problemer med ny kost af sundere kvalitet.	fremstår relevant. Gennemsigtigheden er yderligere øget ved at interviewguiden er ekspliciteret i en tabel.
1 4	(Jørgensen et al. 2014) Danmark	20 lærere fra 7 forskellige danske skoler.	Kvalitativt interview studie.	Boost læseplaner og undervisningsmateriale	Fokusgrupper – og individuelle interviews på skolerne.	Interventionens længde og arbejdsbelastning udgjorde barrierer for implementering. De detaljerede planer var for nogle en hjælp og for andre for omfattende. Tovholderfunktion skabte motivation.	Metodisk er der argumenteret grundigt for alle valg og fravalg, og forskerne har forholdt sig til deres rolle i forhold til interviews og evaluering. Valget af interviewede lærere kan have skabt et mere positivt resultat.
4 5	(Pike, Colquhoun 2009) England	Lærere, kantinepersonale og elever fra to forskellige skoler.	Kvalitativt observations- og interview studie	En ordning med gratis frokost på skoler.	Individuelle interviews og observation af spisesituationen	Social kontekst og plads har betydning for elevernes opfattelse af spisesituationen. Æstetikken ved maden og rammerne har betydning for indtag.	Transparens i overgangen fra indsamling af empiri til analyse. Der er begrænset beskrivelse af informanterne, hvorfor udvælgelsen er kritisabel. Der er dog fin forklaring af kontekst og fundene er troværdige.
5	(Townsend, Murphy & Moore 2011) England	289 lærere fra 64 skoler i England og 6693 11-16 årige elever.	Kvantitativ tværsnits studie	Ingen specifik indsats.	Skriftlige surveys	Antal implementerede indsatser var signifikant associeret til sunde madvalg blandt elever.	Spørgeskemaer til forældre peer-reviewed og til eleverne valideret. Der er præsenteret karakteristika for frafald og analysen er veljusteret. Dog kan tværsnitsdata ikke endeligt afgøre den kausale rækkefølge af resultater.
*Nummeret refererer til de temaer, som præsenteres i følgende tabel 4.							

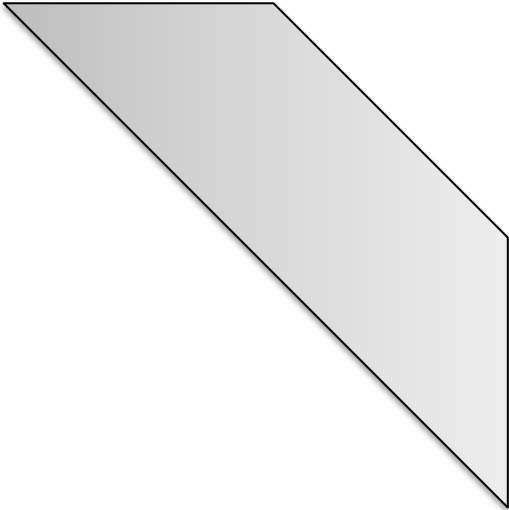
Oversigt over tematisk syntese

Efter artiklerne var blevet vurderet, og derudfra udvalgt som gyldige og relevante til inddragelse som primær empiri (bilag 3), blev der foretaget en tematisk syntese af fundene i artiklerne. Dette med henblik på at systematisere resultaterne. Der blev identificeret fem temaer, og indenfor hvert tema var der flere studier, der på forskellig vis bidrog med forklarende aspekter. Derfor præsenteres i følgende tabel 4 en oversigt over temaer. I tabellen ses hvilke hovedresultater der blev identificeret indenfor hvert tema samt hvilke studier der kunne bidrage med viden om det pågældende hovedresultat. Nogle studier præsenterede barrierer, der blev betragtet som så kontekstspecifikke, at de ikke var relevante at inddrage. Eksempelvis har Greaney et al. (2014) inddraget amerikanske tests og skriftlige prøver som en barriere for at vedholde fokus på kost på skolerne. Derfor er de præsenterede hovedresultater udelukkende dem, der blev betragtet som relevante at overføre til en grønlandsk kontekst og nærværende speciale. Temaerne er dog opstillet forud for den kvalitative analyse med henblik på at bibeholde en åbenhed over for litteraturen og resultaterne herfra, der ikke nødvendigvis var overensstemmende med fund på caseskolen. I bilag 8 forefindes vurderingerne af de inkluderede studier.

Tabel 4: Oversigt over temaer

Tema	Hovedresultater	Antal	Specifikke studier
Tema 1: <i>Barrierer for implementering af kostindsatser i skoleregi</i>	Uvillighed blandt lærerne	3	(Stolp et al. 2015, Greaney et al. 2014, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Manglende tid til implementering	4	(Greaney et al. 2014, Aarestrup et al. 2014, Jørgensen et al. 2014, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Manglende økonomisk kapacitet	2	(Greaney et al. 2014, Lucarelli et al. 2014)
	Manglende ejerskab/ansvarsfølelse blandt lærerne	4	(Jørgensen et al. 2014, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010, Stolp et al. 2015)
	Manglende klarhed i lærernes rolle	3	(Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010, Jørgensen et al. 2014)
Tema 2: <i>Barrierer for elevernes adaption af kostindsatsen</i>	Dårlig kvalitet af elementer i skolemaden	1	(Bauer, Yang & Austin 2004, Kumar et al. 2016)
	Udbud af usunde madvarer på skolen / i nærområdet	2	(Bauer, Yang & Austin 2004, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Manglende tid til at spise i spisepausen	3	(Bauer, Yang & Austin 2004, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Begrænset indtag af frugt og grønt	1	(Gase et al. 2014)

Tema 3: <i>Utilsigtede konsekvenser</i>	Socialt pres	2	(Bauer, Yang & Austin 2004, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Restriktiv og dømmende adfærd i forhold til kostvaner	1	(Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
Tema 4: <i>Fremmende faktorer for kostindsatser i skoleregi</i>	Tilstedeværelse af interventionskoordinator	4	(Stolp et al. 2015, Greaney et al. 2014, Lucarelli et al. 2014, Coleman et al. 2012)
	Ledelsen engagerer sig i indsatsen	3	(Greaney et al. 2014, Lucarelli et al. 2014, Jørgensen et al. 2014)
	Ekstern støtte til implementering og vedholdelse	3	(Greaney et al. 2014, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010, Coleman et al. 2012)
	Støtte fra forældre og samfund	1	(Greaney et al. 2014)
	Øget udvalg/variation af frugt og grønt i skolemaden	2	(Bauer, Yang & Austin 2004, Aarestrup et al. 2014)
	Når spisningen bliver en social aktivitet	2	(Aarestrup et al. 2014, Pike, Colquhoun 2009)
	Tilstedeværelse og brug af en mad- og måltidspolitik	4	(Lucarelli et al. 2014, Mullally et al. 2010, Coleman et al. 2012, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	Forældre involveres	1	(Coleman et al. 2012)
	Forbedre kvaliteten af skolemaden	1	(Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
Tema 5: <i>Den velfungerende indsats</i>	Rollemodeller	3	(Aarestrup et al. 2014 (Pike, Colquhoun 2009, Greaney et al. 2014)
	Indhold i undervisningen, sundhed på pensum	2	(Jørgensen et al. 2015, Lazorick et al. 2015, Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010)
	En flerstrengt indsats	1	(Townsend, Murphy & Moore 2011, Coleman et al. 2012)

KAPITEL 9

ANALYSE OG FORTOLKNING

9 ANALYSE OG FORTOLKNING

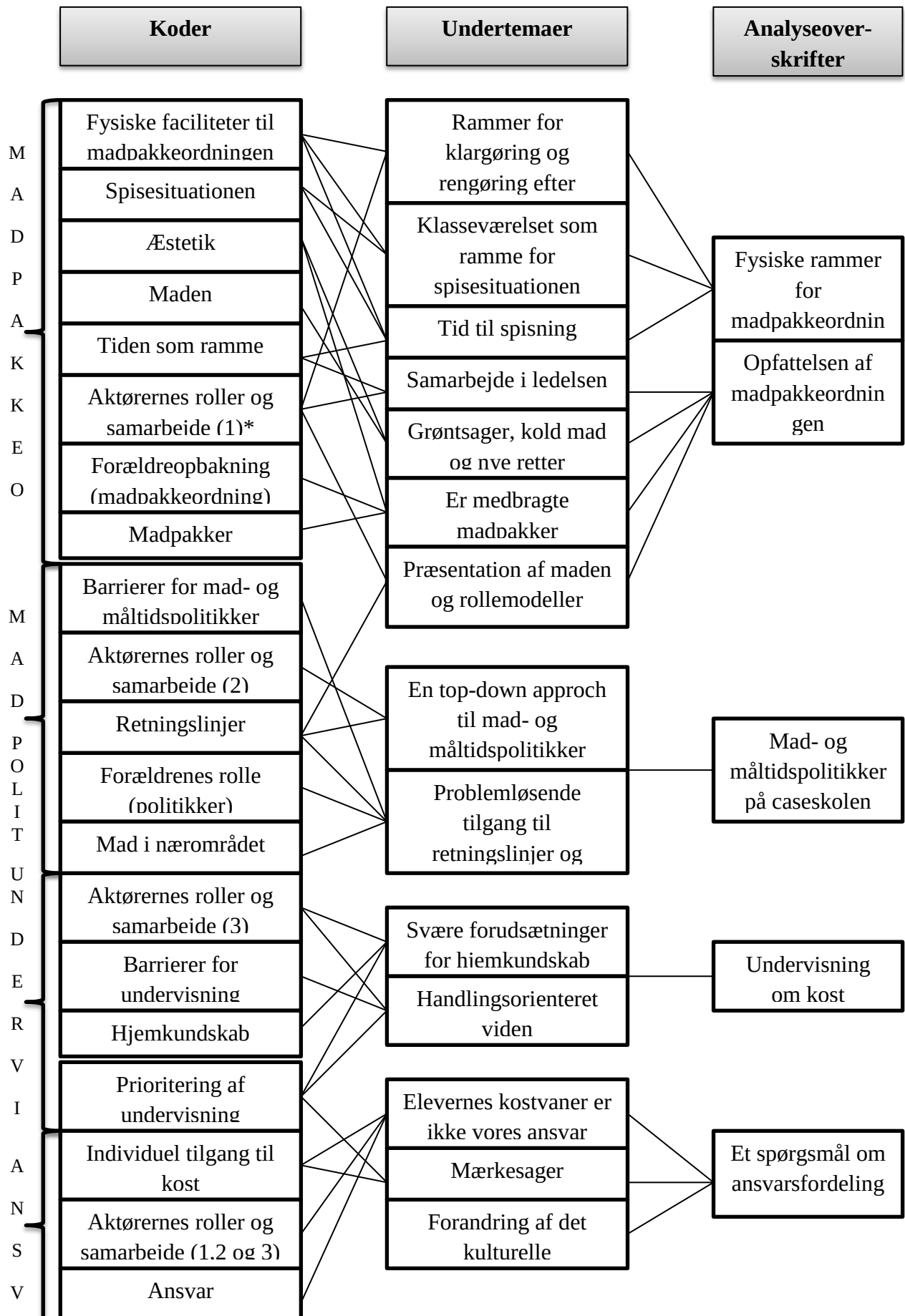
9.1 Kodeprocedure og kodetræ

Kodningen er gennemført som beskrevet i analysestrategien, og således blev teksten kodet efter 20 kategorier, der var opstillet efter en fuld gennemlæsning af det indsamlede datamateriale. For at strukturere indholdet blev disse koder inddelt efter de tre delindsatser bestående af *madpakkeordning*, *mad-* og *måltidspolitikker* og *undervisning*. Ved hver kodning af et tekststykke blev tilføjet en kommentar med essensen af det givne tekststykke. Dette med henblik på at skabe en struktureret tilgang til den efterfølgende operationalisering og rekontekstualisering, hvor koderne samles og fortolkes. Denne proces er illustreret i nedenstående tabel 5:

Tabel 5: Kodeprocedure		
Tekststykke	Essens/mening	Kode(r)
V: "Helt klart. Igen så er det her efterskolelæreren kommer ind. Vi havde jo en kostpædagogik, hvor en del af det jo er at man skal smage på maden og en helt masse andre ting. Så jeg ved ikke om det skulle være en politik, jeg ville nok kalde det en pædagogik i stedet for, der er rettet på det. Dem der sidder inde på forvaltningen vil nok kalde det en politik."	Forvaltningen og ledelsen taler forskelligt sprog Viceinspektøren har tidligere, men ingen aktuel erfaring med <i>kostpædagogik</i>	Aktørernes roller og samarbejde (2) Barrierer for mad- og måltidspolitikker

Efter denne kodeprocedure blev teksten rekonstekstualiseret, hvilket udmundede i en række nye overskrifter, som er anvendt i analysen. Denne proces er illustreret i nedenstående kodetræ. I kodetræet, figur 7, er de oprindelige koder afbildet i første kolonne, dernæst er afbildet hvilke koder, der har dannet udgangspunkt for de forskellige underafsnit, og endelig er disse samlet under analyseoverskrifter. Derved tjener kodetræet til at skabe et overblik over, hvordan de oprindelige kodninger har udmøntet sig i analysen.

Figur 7: Kodetræ

I de følgende afsnit analyseres og fortolkes den indsamlede empiri i henhold til konteksten samt relevante teorier. Scheins teori inddrages løbende, hvor den er relevant, og i afsnit 9.6 udmunder analysen i en repræsentation af de grundlæggende antagelser i kulturen på caseskolen, og et teoretisk perspektiv på forandring heraf.

9.2 Rammer for madpakkeordningen

Det fysiske rum og tidsopfattelsen har ofte en afgørende fysisk og social betydning i organisationer (Schein 1994) s. 113+117). Under interviews og observationer blev det ligeledes tydeligt, at caseskolens fysiske rammer og tiden til spisning havde betydning for den praktiske gennemførelse af kostindsatsen, hvilket udfoldes i følgende.

9.2.1 Rammer for klargøring af- og rengøring efter skolemaden

Maden til de fire skoler, der er en del af madpakkeordningen, forberedes og klargøres af en kok i den lokale brugs. Pedellen på den respektive skole henter maden, pakker den ud og fordeler den i klasserne. På caseskolen er skolekøkkenet det eneste anvendelige lokale, når pedellen klargør måltidskasserne til hver klasse, indeholdende mad, tallerkener og bestik. Desuden danner skolekøkkenet rammen for den efterfølgende opvask og oprydning, hvorved pedellerne anvender lokalet dagligt i tidsrummet fra 10.00-14.00. Viceinspektøren fremhæver at denne ordning ikke er optimal:

”[...]”² Og så mangler vi et køkken til når vi skal, eller et sted, hvor man ligesom kan rette an. Nu har vi inddraget et faglokale til det, og det vil sige der mangler plads.” (V)

Konsekvensen af at bruge skolekøkkenet er ifølge viceinspektøren, at lektionen i hjemkundskab forstyrres; “[...] det er jo ret forstyrrende for dem at undervise samtidig med, at der er en, der står og vasker op efter 400 elever [...]” (V). Benyttelsen af skolekøkkenet til madpakkeordningen bliver således en barriere for en realisering af undervisningen om sund kost, da undervisningen i hjemkundskab er betragtelig forringet grundet larm. Samtidig giver skoleinspektøren i en uformel samtale udtryk for, at undervisningen af samme årsag helt udelades. Derved er det uklart, hvorvidt

² En klamme med tre udeladelsesprækker refererer til, at en del af citatet ikke er fundet relevant for konteksten. En klamme med et ord er en præcisering af, hvad der tales om i konteksten

nogle elever fortsat har hjemkundskab, men det fremstår tydeligt, at denne undervisning vanskeliggøres væsentligt som følge af madpakkeordningen. Da kostundervisning var én af de tre delindsatser, som blev gennemført med skolen som setting, kan det udledes, at det ene tiltag, madpakkeordningen, til dels udgør en barriere for en effektiv gennemførelse af det andet tiltag, bestående i undervisning om sund kost.

9.2.2 Klasseværelset som ramme for spisesituationen

På caseskolen spiser eleverne i klasseværelserne, hvortil viceinspektøren fremhæver, at det kunne være fordelagtigt med mere plads til spisesituationen, hvilket kommer til udtryk i følgende udsagn:

“[...] Når det [madpakkeordningen] er et koncept på den måde, så ville det være rigtig rart, at vi havde lidt mere plads og lidt mere tid til at spise. Men især pladsen er en udfordring [...]” (V)

I ovenstående betegner viceinspektøren endvidere de nuværende pladsforhold som udfordrende for spisesituationen. Skolekonsulenten bakker op om, at pladsforholdene på skolerne er et problem. Ingen af de tre interviewede lærere beretter om en lignende oplevelse af pladsforholdene, til trods for at alle fem informanter er adspurgt til udfordringerne ved spisesituationen på nogenlunde samme vis. Det kan dels skyldes, at skolekonsulenten og ledelsen forud for dette blev spurgt ind til organisatoriske overvejelser angående udmøntningen af madpakkeordningen, hvilket lærerne ikke gjorde. Det kan dog også være, fordi det er et ledelsesansvar at organisere dagligdagen, mens lærerne i højere grad håndterer spisesituationen ud fra de forudsætninger, som de er blevet givet. Deres fortællinger og ageren vidnede om, at rummenes størrelse og indretning satte store krav til selvsamme håndtering af spisesituationen. Således beskrev lærer 1 og 2 minutløse ordninger for, hvordan eleverne fik skolemaden, når dukkene havde fragtet den fra skolekøkkenet til klasselokalerne.

“Vi har lavet en ordning, altså jeg har jo 25 elever, og jeg vil ikke have, at alle står på række, eller at alle løber derop [...] Der er 5 dage i ugen. Så bord 1 henter mad om mandagen som de første. Og så tirsdag er det bord nummer 2, der starter... Så på den måde...” (L1)

Derved anses det som en nødvendighed, at spisesituationen struktureres på en forudsigelig måde for at forhindre en kaotisk situation, og det skaber således en bedre atmosfære og forudsætning for, at eleverne spiser maden. Dette er nødvendigt, da lokalets størrelse og indretning ikke tillader, at alle elever stiller sig i kø på én gang. Årsagen til, at lærerne ikke betegner dette som udfordrende kan muligvis begrundes ved, at den faste struktur er blevet en del af en daglig rutine, som ikke længere betvivles, eller fordi lærerne har begrænset indflydelse herpå. Dette uddybes nærmere i afsnit 9.6.

Indretning der understøtter spisesituationen

Rammerne for selve spisesituationen udgøres således af de respektive klasseværelser. I klasserne var eleverne placeret ved gruppeborde med plads til 4-6 elever ved hvert bord. Ifølge Schein (1994) kan rum indrettes, så en given adfærd forstærkes eller normer synliggøres. I denne sammenhæng refererer Schein til kontormiljøer på private virksomheder, hvor centrale ledere yder indflydelse på indretningen med henblik på at sende bevidste signaler til medarbejdere. Dette har han eksemplificeret ved forskellen på åbne og lukkede kontorlandskaber, som kan være udtryk for værdier omkring højt kommunikationsniveau modsat en mere individuelt orienteret arbejdskultur (Schein 1994). Dette kan ikke direkte overføres til en offentlig institution, fordi det i højere grad er lærerne, der bestemmer indretningen i hvert klasseværelse. Ikke desto mindre kan, ud fra denne teoretiske anskuelse, fremhæves, at klasseværelserne var indrettet efter deres primære funktion; undervisning. Gruppebordene var ifølge lærer 1 opstillet efter en betragtning om hvilke elever, der kunne få et fagligt udbytte af at samarbejde. Tilsyneladende var samarbejde prioriteret højere, end at alle eleverne havde let udsyn til tavlen, hvilket i Scheins (1994) optik kan betragtes som vejledende for en norm omkring samarbejde. Bordopstillingen besværliggjorde uddelingen af maden, da det begrænsede gulvpladsen sammenlignet med borde stillet på rækker. Samtidig tjente det til, at eleverne lettere kunne interagere, når de havde fået maden, hvilket kunne skabe en hyggelig atmosfære i spisesituationen. Endvidere var der en guide for støjniveau i klassen, som blev anvendt til at sende et signal omkring støjniveau i undervisningen. Denne guide blev ligeledes anvendt aktivt under spisesituationen i 6. klasse, hvorved den, som bordopstillingen, tjente til at styre lydniveauet.

Udover dette var der ikke noget i det synlige miljø, der kunne være udtryk for værdier om sund kost i de observerede klasseværelser, og i øvrigt heller ikke på resten af skolen. Sådanne synlige strukturer og processer benævner Schein (1994) artefakter, som indbefatter hele det synlige niveau i organisation. Fraværet af artefakter, der symboliserede sund kost, kan fortolkes som om sund kost

ikke er en del af det kulturelle kodeks blandt lærerne, men det ville ifølge Schein (1994) være forfejlet at danne slutninger alene på baggrund af artefakter. Således må fortolkningen ledes mod de underliggende værdier i organisationen, som udgøres af de for gruppen fælles værdier og antagelser (Schein 1994) s. 26-27). Disse grundlæggende antagelser udgør slutresultatet af analysen og udfoldes i afsnit 9.6.

9.2.3 Tid til spisning

På caseskolen er der skemalagt ti minutters spisepause i tidsrummet fra 11.20-11.30. Ifølge skolekonsulenten og viceinspektøren er denne tidsmæssige ramme utilstrækkelig for at skabe den ideelle spisesituation. Begge informanter karakteriserer den ideelle spisesituation som en, hvor lærerne påtager sig den pædagogiske opgave, der er forbundet med at præsentere maden og være aktive i forhold til, hvad eleverne spiser. På ledelsesplan hersker enighed om, at dette pædagogiske perspektiv er udeblevet, fordi pauser honoreres med et tilsynstillæg, der er mindre end det undervisningstillæg, der betales for opgaver med et pædagogisk indhold. Der eksisterer dog forskellige opfattelser af, hvornår og hvorfor udfordringerne med det manglende pædagogiske indhold er opstået. Hertil forklarer viceinspektøren:

“[...] Det skal præsenteres, når man inviterer 1400 børn til mad hver dag. Det er rigtig vigtigt, og det tror jeg ikke, der er nogen, der har fortalt dem [kommunalbestyrelsen], fordi det er ret enkelt at forstå. ... Jeg savner, at man havde tænkt den tanke til ende, fordi det her med skolemad, det handler om meget mere end lige at få de kalorier ned i maven på dem der gør, at de] kan arbejde igennem [...]” (V)

Samtidig har viceinspektøren tidligere i interviewet påpeget, at den oprindelige tanke var, at maden skulle præsenteres. Således er skoleledelsens oplevelse, at der eksisterer en uoverensstemmelse mellem, hvad kommunalbestyrelsen forventede, ville ske i praksis, og hvilke overvejelser der blev gjort angående den reelle udførsel heraf. Tidsmæssigt er problemet ifølge ham opstået omkring implementeringen af madpakkeordningen, der ligger 12 år tilbage. Skolekonsulenten beskriver derimod den pædagogiske opgave som en fremtidig opgave, der hidtil er blevet kompliceret grundet samarbejdet med lærerne:

“[...] For det er sådan noget med at vi gerne vil have, at lærerne sidder og spiser med børnene. Men der har lærerne nogle arbejdstidsregler og sådan nogle ting, og er ikke

voldsomt samarbejdsvillige. – hvad kan man sige: det er ikke vores opgave, vi underviser og så videre. [...]” (S)

Således fokuserer skolekonsulentene mere på den nuværende modstand, der opleves blandt lærerne, hvor arbejdstidsreglerne inddrages som forklarende aspekt. Schein (1994) fremhæver at forskellige opfattelser af tid i forhold til, om der leves i fortiden, nutiden eller fremtiden, kan forårsage både kommunikations- og samkvemsproblemer. De to forskellige opfattelser af tidspunktet for, hvornår udfordringerne med den pædagogiske indsats opstod, kan derved komplicere kommunikationen og samarbejdet mellem skoleforvaltningen og skoleledelsen.

Begge parter har endvidere en opfattelse, der i Scheins (1994) optik kan betegnes som en *monokron tidsopfattelse*, hvor tiden anvendes som en styrende mekanisme for, hvad der skal udrettes. Således skal frokosten serveres og indtages i tidsrummet mellem klokken 11.20-11.30. Denne opfattelse forekommer dog uoverensstemmende med lærernes opfattelser af selvsamme skemalagte tid. De interviewede lærere var alle bevidste om, at der var afsat 10 minutter til frokostpausen, men denne tidsbestemte afgrænsning blev ikke fremhævet som problematisk. Dette kan tolkes som en enighed om, at den nuværende tidsramme var velfungerende. Imidlertid blev det under de ni observationer registreret, at maden alle dagene blev hentet mellem klokken 11.05 og klokken 11.10. Dette resulterede i, at spisepausen de pågældende dage blev påbegyndt omkring klokken 11.15, og en enkelt dag allerede klokken 11.10, hvorved spisepausen i praksis var længere, end hvad der var lagt op til ved den *monokrone tidsstyring*. Udelukkende lærer 3 forholder sig eksplicit til dette og ytrer, at “[...] Der er nogle der går op og henter maden lidt før, og så spiser man maden [...]” (L3). Han forklarer dog ikke, om det betyder, at elevernes spisepause forlænges.

Spisepausens længde kan ses som en organisatorisk struktur, men blandt lærerne forekommer en opfattelse af, at der er stor fleksibilitet i forhold til denne grundlæggende ramme. *Polykron tid* er pendanten til den monokrone tidsopfattelse, og ifølge Schein (1994) opfattes tiden her som et middel og måles ud fra, hvad der er udrettet. Lærernes tidsopfattelse kan forstås som nærmere *polykron*, hvor opgaven omkring spisesituationen tager den tid, den tager. Desuden kan et kompromis med den monokrone tidsopfattelse ifølge Schein (1994) betragtes som et udtryk for status. Idet lærerne netop anvender og prioriterer tiden til spisepausen mere polykront, kan det forstås som et udtryk for, at de har indflydelse på deres egen tidsplanlægning. Ved inddragelse af Scheins kulturforståelse kan det fortolkes som en skueværdi og dermed en ydre værdi, at der er en tidsmæssig afgrænsning af spisepausen, men i praksis handles anderledes og mere afhængigt af den enkelte lærers skøn. Det må i den forbindelse fremhæves at det kan have betydning, at vi som

observatører deltog i spisesituationen, og det kan have bevirket, at lærerne mere eller mindre bevidst forlængede spisepausen. Dette er dog usandsynligt, da dukkene fra klasser, der ikke blev observeret i, ligeledes hentede maden tidligere, hvorved den forlængede spisepause nærmere udtrykte en normalitet. Under pauserne blev det observeret, at flere børn måtte skynde sig at spise, og klokken 11.30 smide rester ud, da de ikke var færdige. Det kunne skabe en lettere trykket atmosfære, da eleverne skulle være ude af lokalet klokken 11.30. Herved påvirkede tidshorisonten elevernes mulighed for at nyde og indtage hele måltidet. I forlængelse heraf uddybes i følgende skoleledelsens samarbejde med skoleforvaltningen i forhold til madpakkeordningen.

9.2.4 Samarbejde i ledelsen

Ifølge Jacobsen og Thorsvik (2014) er organisationer opbygget efter en formel struktur, hvor beslutningskompetence og fordeling af forskellige arbejdsopgaver er defineret. Denne struktur danner rammen for den underliggende kulturelle handling og meningsdannelse, og såvel struktur som kultur kan have stærk indflydelse på aktørernes handlinger (Jacobsen, Thorsvik 2014) s. 114). Derfor synes det nødvendigt at analysere, hvilke fokusområder de forskellige ledelsesniveauer har i arbejdet med at implementere madordningen og ændre elevernes kostvaner.

Skolekonsulenten fortæller, at ét af skoleforvaltningens ansvarsområder er planlægning og fordeling af midler. Om samarbejdet med skolerne fortæller han:

[...] "Jeg har forbindelse med skolen, og de henvender sig, hvis der er et eller andet, de ikke synes er som det skal være. Og de har fået besked på, at vi ikke accepterer spild." (S)

Således præsenterer skolekonsulenten en forventning om, at skolerne henvender sig, såfremt madpakkeordningen ikke lever op til forventningerne. I konteksten tales om, hvorledes forvaltningen håndterer spild, og det kunne foranledige en antagelse om, at skolernes tilbagemelding angående spild har indflydelse på madpakkeordningen. Det følgende udsagn fra viceskoleinspektøren forekommer dog ikke overensstemmende med denne opfattelse:

"Nej. Som sagt, så er det kommunalbestyrelsen, der har truffet beslutning om det [madpakkeordningen]. Den gælder for alle elever, og hvis der er nogle elever, der ikke vil spise det, så bliver det ikke fratrullet eller noget. Så bliver det til overs." (V)

Ud fra dette citat forlyder, at kommunalbestyrelsen har truffet beslutningen om, at madpakkeordningen er gældende for alle. Derved træffes beslutningerne på et højere organisatorisk

niveau. Skolerne har dog møder med skoleforvaltningen, hvilket skolekonsulenten også gav udtryk for, men viceinspektøren udtaler sig ikke om, hvad møderne omhandler og hvilken form for indflydelse, de har. Taget i betragtning, at viceinspektøren fremførte både udfordringer og forbedringsforslag til madpakkeordningen, kan det illustrere forskellige forventninger og forestillinger omkring samarbejdet på de to ledelsesniveauer. Differentiering i subkulturer indenfor en organisation sker ifølge Schein (1994) ofte efter forskellige hierarkiske niveauer. Således har hvert niveau i ledeshierarkiet vanligvis forskellige opgaver og fokusområder, og disse opgaver kan danne et strukturelt udgangspunkt for subkulturens indhold (Schein 1994) s. 249). I dette tilfælde er skolekonsulenten overvejende økonomisk orienteret, idet hans primære fokus er på madspild og i mindre grad på det pædagogiske aspekt ved spisesituationen. Modsat omtaler viceinspektøren kort madspild, men fokuserer mere på forandring i forhold til at lade eleverne frasige sig madpakkeordningen og at gøre spisesituationen mere pædagogisk. Til trods for, at de således har en fælles sag omkring pædagogikken, så er der på forvaltningsniveau et overvejende økonomisk fokus, mens viceinspektøren forholder sig mere til situationen i praksis. Dette kan delvist være årsagen til, at informanterne taler et forskelligt sprog i forhold til den fremtidige udvikling. Skolekonsulenten udtrykker klart, at der ikke er flere ressourcer til madpakkeordningen, men for at acceptere en forandring i en mere pædagogisk retning vil det, kræve, at lærerne får løn derefter, jævnfør afsnit 9.2.3. Således er viceinspektøren placeret mellem en topledelse, der har en række forventninger, og lærerne som ikke vil indfri disse forventninger, medmindre de modtager betaling herfor. Dette kan unægteligt komplicere samarbejdet parterne imellem og tjener ligeledes til at forklare tidligere nævnte modsigelser i forhold til tidspunktet for problemets oprindelse, jævnfør afsnit 9.2.3.

I forlængelse af analysen af de strukturelle- og ledelsesmæssige rammer følger i nedenstående afsnit en analyse og fortolkning af elevernes anskuelse af madpakkeordningen.

9.3 Opfattelsen af madpakkeordningen

Elevernes anskuelse af madordningen og den serverede mad er afgørende for initiativets succes. Dette udtrykkes direkte af skolekonsulenten, som påpeger at ordningens væsentligste succeskriterium er, at maden bliver spist. Kriteriet tager afsæt i det faktum, at maden indeholder det, den skal ud fra ernæringsrådets anbefalinger, hvilket betyder, at hvis eleverne spiser den serverede mad, så udgør den et sundt, mættende og ernæringsrigtigt måltid. Skolekonsulenten uddyber

endvidere at der er stor tilfredshed med maden; eleverne er glade for den. Denne overordnede anskuelse går igen i samtlige interviews med lærerne, som også udtrykker at såvel forældre som børn er glade for ordningen. Denne tilfredshed, samt en række udfordringer ved madpakkeordningen udfoldes i de følgende to afsnit 9.3.1 og 9.3.2. Herefter introduceres en teoretisk vinkel på et forandringspotentiale i afsnit 9.3.3.

9.3.1 Grøntsager, kold mad og nye retter

I observationer såvel som alle interviews blev det fundet, at eleverne er glade for frugten, der serveres ved siden af frokostmåltidet. I observationerne udtrykte eleverne ligefrem ønske om mere. Således er frugten, der serveres ved siden af maden, meget eftertragtet, og serveringen af frisk frugt af høj kvalitet er således fremmede for sundere kostvaner blandt eleverne. Modsat forholdt det sig med grøntsager generelt og frugt i maden, som mange elever sorterede fra uden at smage på det. Endvidere sorterede de agurkeskiverne til rugbrødet fra, og forklarede at de var "bløde og uinteressante ved servering"(feltnote). Dermed var den æstetiske fremstilling årsag til, at eleverne ikke spiste disse grøntsager. Under interviews blev sandsynliggjort, at dette var en mere generel tendens, og ikke alene noget der var gældende på observationsdagene. Således bekræftede hver lærer, at eleverne til tider pillede alle grøntsagerne fra, og herom fortalte lærer tre:

"[...] Det er jo tit og oftest grøntsagerne der bliver pillet fra maden. Men det er sådan en klassiker ved alle børn." (L3)

Med ovenstående citat sandsynliggøres, at det ikke alene var den æstetiske fremstilling der havde betydning blandt børnene, men en helt generel modstand mod grøntsager i maden. Dette underbygger at frugt og grønt i maden en barriere.

Skolekonsulenten fortalte, at der næsten altid bliver spist op. Dog blev der observeret forholdsvis store mængder mad i skolekøkkenet, efter alle eleverne havde fået serveret deres frokost. Således er der ikke direkte overensstemmelse mellem skolekonsulentens opfattelse og den reelle praksis, som udtryk for elevernes opfattelse og mængden af tilbudt mad. Lærer 3 fortæller, at der altid er mad tilovers, og ser det som udtryk for, at eleverne bliver mætte. Det er ifølge ham derved nærmere mængden af tilbudt mad, der overstiger elevernes behov. Dog ytrer lærerne, at der er tilfælde, hvor eleverne ikke har lyst til at spise maden, hvis den eksempelvis er kold.

“(Lang pause)... Det kommer an på... hvad de får til frokost. Nogle gange kan det være for koldt, nogle gange kan det være for saltet. Der er nogle dage, hvor eleverne slet ikke gider at have noget af maden.” (L2)

Dette bekræftes både af lærer 1 og i observationerne, hvor flere af eleverne slet ikke spiser af maden, og hvor de under uformelle samtaler siger at *”det er klamt når det er koldt”* (feltnote). Under observation i 5. klasse gav flere af eleverne udtryk for ikke at kunne lide maden, og at de ikke blev mætte. Dette kom også til udtryk ved, at få elever spiste op. Ved observationen i 6. klasse var eleverne dog glade for maden, udtrykte sig i positive vendinger desangående og spiste godt. Dette sandsynliggør at smagen, men også dynamikken i klassen og den sociale interaktion eleverne imellem kan påvirke elevernes indtag, da 6. klasse var meget positivt stemte, mens helt modsatte indtryk gjorde sig gældende i den anden klasse. Dette bekræftes ved inddragelse af lærer 1 der netop underviste 6. Klasse og fortalte at eleverne kan påvirke hinanden, hvis de ikke omtaler maden i positive vendinger, hvorfor hun heller ikke accepterer at eleverne siger *”ad”* til maden. Derved kunne denne lærers indblanding i spisesituationen påvirke dynamikken og derigennem elevernes indtag.

Smagen var også afgørende i forhold til, når anvendte madvarer var ukendte. Hertil kunne det ifølge lærer 1 og viceinspektøren være udfordrende, når den serverede mad var anderledes end den mad, som eleverne sædvanligvis blev præsenteret for:

“Jamen den her fiskelasagne, i starten røg den næsten urørt tilbage. Der bliver spist mere og mere af den, men jeg tror stadigvæk ikke, de ved, hvad der er i for eksempel. ...

En del af tankerne bag madpakkeordningen var at tilbyde varieret, ny mad med forskellige ingredienser. Derfor forekommer det højst relevant, at eleverne tager maden til sig. Ifølge viceinspektøren kunne et bedre kendskab til indholdet i maden skubbe forandringen i gang og medføre, at eleverne også spiser den: *[...]”Det kunne jeg godt savne, at den blev præsenteret lidt mere” (V)*. Det er altså et potentiale, som viceinspektøren vender tilbage til gentagne gange. Der er således identificeret barrierer i form af kold mad ved servering, nye retter og manglende præsentation af maden. Desuden blev fundet at en æstetisk fremstilling samt positiv dynamik og social interaktion eleverne imellem kunne påvirke elevernes villighed til at spise maden. I det følgende udfoldes en yderligere barriere i form af, at eleverne medbragte madpakker og derfor spiste mindre af madpakkeordningen.

9.3.2 Er medbragte madpakker en nødvendighed?

Madpakkeordningen muliggør gratis frokost til alle elever på caseskolen, men ikke desto mindre viste observationerne, at omkring 1/5 af eleverne havde frokost med hjemmefra. Derfor indtog disse elever væsentligt mindre af maden fra madpakkeordningen. Både lærer 1 og lærer 3 bekræftede under interviewene, at flere elever dagligt havde madpakker med, hvorom lærer 1 uddybende forklarede:

“De har ikke sagt, at de ikke kan li’ maden, for de henter noget, hvis de vil have mere mad. Jeg tror bare.... Siden jeg har haft dem i 4. Klasse, så har de bare haft madpakke med. Men nogen gange hvis de synes, det er lækkert, så henter de mad også.” (L1)

Ifølge dette udsagn spiser eleverne af madpakkeordningen, hvis de synes, det er lækkert, hvilket kan lede til en antagelse om, at dette ikke altid er tilfældet, og de derfor har madpakke med hjemmefra. Denne antagelse bekræftes under interviewet med lærer 3, der fortalte, at eleverne medbringer madpakker, fordi de ikke vil spise maden i madpakkeordningen. De medbragte madpakker kan således være udtryk for, at nogle af eleverne ikke kan lide maden, hvilket står i kontrast til skolekonsulentens opfattelse om, at eleverne kan lide maden, og der intet spild er. Endvidere blev under hver observation konstateret, at en del af de medbragte madpakker kunne være et uhensigtsmæssigt alternativ til madpakkeordningen, fordi flere bestod i helt lyst brød og pålægschokolade (feltnote).

Ifølge lærer 2 er det ofte forældrene, der sørger for, at eleverne får madpakker med, hvis ikke de bryder sig om dagens ret. Indledningsvist fortæller viceinspektøren, at forældrene tager madpakkeordningen for givet, men han uddyber senere i interviewet:

“[...] Jeg ved også, at det er en hjælp for de familier, der har travlt om morgenen, at man ikke skal stå og slås med en madpakke. Men bare kan sende børnene afsted.” (V)

Ud fra informanternes udsagn er det tydeligt, at madpakkeordningen for mange familier forsimples hverdagen, på trods af at den i nogen grad betragtes som en selvfølge. Den vil dog ikke være til så stor en hjælp i de tilfælde, hvor forældrene alligevel skal smøre madpakker. De sundere madpakker er ikke at betragte som problematisk, men som viceinspektøren og skoleinspektøren begge udtrykker, så kunne det muligvis være en fordel, hvis eleverne havde mulighed for at framelde sig madordningen:

“[...] Det jeg synes er ærgerligt, det er at man ikke har mulighed for at melde sig fra, at sige – vi foretrækker at lave madpakker hjemme hos os, så derfor har madpakke med. Det kan jeg ikke forstå. [...]” (V)

I ovenstående efterspørger viceinspektøren således mere valgfrihed. I tillæg dertil blev under observationerne noteret, at det var nogenlunde de samme elever, der medbragte madpakker alle tre dage. Det må dog fremhæves, at ordningen er gratis for alle, hvilket kan afstedkomme tvivl om, hvorvidt nogen reelt ville framelde sig.

9.3.3 Præsentation af maden og rollemodeller

En del af ovennævnte barrierer kunne ifølge ledelsen imødekommes og potentielt løses ved en mere pædagogisk spisesituation. Lærerne fandt det ikke relevant at præsentere eleverne for maden og indholdet heri. Lærer 1 præsenterede maden hvis eleverne udtrykte tvivl om indholdet, men lærer 2 og 3 var meget enige om, at al præsentation var overflødig. Lærer 2 siger følgende om præsentation af maden:

“[latter] Nej det gør vi ikke... Eller det gør jeg ikke. Jeg ved ikke, om der er nogle lærere, der gør det. Jeg tror de fleste ved, hvad de skal have.” (L2)

I udtalelsen begrundet lærer 2 sin holdning til præsentation med, at eleverne ved, hvad de skal have. Dette er imidlertid ikke overensstemmende med, at eleverne er mådeholdende ved servering af nye retter, og at de under observationerne var tvivlende angående eksempelvis indholdet i tarteletfyldet. Dette kan være, fordi eleverne, som lærer 2 og lærer 3 underviser, har større kendskab til kost, da ingen af disse lærere bifalder behovet for præsentation. Det kan dog også tolkes som en modstand mod at påtage sig denne rolle, fordi lærerne som nævnt ikke får løn for det, jævnfør afsnit 9.2.3, og fordi det ikke opleves som lærernes kerneopgave, jævnfør afsnit 9.6.

Den pædagogiske rolle indbefatter præsentation, men da hovedparten af lærerne spiser med, kan de påvirke eleverne under hele spisesituationen. Ifølge Schein (1994) kan ændring i en organisation forløbe ved, at nogle aktører agerer rollemodeller, som øvrige efterligner. Her refererer Schein (1994) til påvirkning blandt medarbejdere, men lærerne kan øjensynligt ligeledes påvirke eleverne ved at agere rollemodeller i spisesituationen. Hertil må tilføjes, at de tre interviewede lærere formentlig kan have haft en særlig interesse i kost, da de udviste interesse for at deltage i interviews. Derfor kan det ikke udledes, hvorvidt de øvrige lærere i samme grad engagerer sig i

spisesituationen. Som rollemodeller kan lærerne også medvirke til at signalere, at god madskik er en værdi i klasseværelset, herunder at maden præsenteres, smages og omtales i pæne vendinger.

9.4 Undervisning om kost

Undervisning er, som beskrevet, et af indsatsområderne i arbejdet med at forbedre elevernes sundhed og kostvaner. Undervisning om kost kan skabe erfaringer, diskussioner, viden og kritisk sans blandt eleverne, hvilket ifølge professor Bjarne Bruun Jensen (2009) er elementer, der kan bidrage til at øge individers handlekompetence. Viden alene skaber ikke handling, og begrebet handlekompetence indebærer, at individer udvikler kompetencer til sundhedsmæssig forandring (Jensen 2005). Ifølge Bruun Jensen (2009), som har arbejdet med at udvikle begrebet handlekompetence, har fokus været på de fem komponenter *viden, engagement, visioner, handleerfaringer og kritisk sans*. Derfor vil der i de følgende udfoldes, hvorledes kostundervisningen fungerer på caseskolen, og hvordan dette kan bidrage til elevernes handlekompetence i forhold til at spise sund kost.

9.4.1 Svære forudsætninger for hjemkundskab

Ifølge læringsplanen for hjemkundskab indeholder faget læringsmål omhandlende ernæringsmæssig viden samt erfaringsbaseret læring i madlavning (Inerisaavik 2003b). I folkeskolereformen fra 2002 blev det muligt for skolerne selv at prioritere de praktisk-musiske fag efter hvilke lærerkompetencer, der er på skolerne, og derved er der intet lovmæssigt krav om hjemkundskab. Viceinspektøren fremhævede dette som en forringelse af elevernes muligheder:

“[...] Der er ikke noget krav om, at de skal have husgerning. Der skal man lære om kost, og man skal lære om, hvad det betyder. Men det er ikke alle, der er ramt af det, og det er ikke alle, der underviser i det, der har baggrund for det. [...] Det er en helt klar forringelse af elevernes klargørelse.” (V)

Ovennævnte citat belyser endvidere, at en lavere grad af strukturering og ledelse af, hvad der skal ske på skolerne, kan forringe vigtige elementer. Intentionen var at forbedre forudsætningerne for lærerne, men udfaldet er, at eleverne er ringere stillede.

Som nævnt har madpakkeordningen udfordret muligheden for undervisning i hjemkundskab på caseskolen, og førnævnte reform har betydet, at faget ikke udbydes til alle elever. Hjemkundskab er

traditionelt et praksisnært fag, hvor eleverne kan forsøge sig med råvarer, smagning og tilberedning i et trygt miljø med mulighed for hjælp og sparring. Ifølge Bruun Jensen (2009), kan påvirkning af virkeligheden og handleerfaring bidrage til at udvikle engagement og derved elevernes handlekompetencer. Hertil vurderer skolekonsulenten at alene 10 % af de grønlandske folkeskoleelever er i stand til at tilberede et måltid baseret på friske grøntsager. Det forekommer bekymrende at dette vigtige fag ikke er obligatorisk, hvorved elevernes fremadrettede evner og engagement for, at spise sundere forringes betydeligt.

I en uformel samtale udtrykker skoleinspektøren ligeledes frustration over, at den manglende hjemkundskab medfører, at eleverne derved kommer til at mangle undervisning i eksempelvis hygiejne og kostrådene, som der lægges op til i de kommunale kostpolitikker. Desuden får eleverne ikke dannet grundlæggende færdigheder i relation til madlavning. Hun mener, de "spænder ben" for sig selv og forhindrer en del af læringen ved, at eleverne har madpakkeordningen. Dette underbygger problematikken i relation til udvikling af elevernes handlekompetencer, hvor bekymring for elevernes udvikling af kritisk sans og erfaring kan sammenkædes med skolelederens udtalelser.

9.4.2 Undervisning om kost i øvrige fag

Skolekonsulenten udtrykker opmærksomhed på, at undervisningen om kost og sundhed er mangelfuld på de grønlandske skoler. Således fortæller han til spørgsmålet om, hvorvidt der undervises:

"Ikke nok ... Desværre ... Altså, vi har vigtige problemer [latter] ... og vi er ikke nået til, at det er et vigtigt problem endnu. Der er andre ting, der fylder mere." (S)

I citatet begrundet skolekonsulenten den manglende undervisning ved, at det ikke er prioriteret. Der er således en diskrepans mellem den udførte praksis og departementets udmeldinger om, at 2016 netop er udnævnt til kostens år (Naalakkersuisut 2012). Dette må betragtes i forhold til den kontekst, som caseskolen er en del af. I en omfattende evaluering af den grønlandske folkeskolereform fra 2015 berettede 72 ud af 122 lærere fra byskolerne om, at uhensigtsmæssig adfærd blandt eleverne var blandt skolens største udfordringer. Endvidere blev fremhævet sociale problemer og et lavt fagligt niveau som store udfordringer (Danmarks Evalueringsinstitut 2015). Disse problematikker kan være dem, som skolekonsulenten henviser til, da han refererer til øvrige

problemer, der har været højere prioriteret end kostvaner. Ikke desto mindre giver alle lærerne udtryk for, at de underviser om kost, omend i forskellig grad. Herom fortæller lærer 2:

“[...] Hvis der er en, der er naturfags lærer, så kunne det godt være en ide at lære eleverne om hvad sund og usund mad er. Jeg kan godt finde på engang imellem at sige noget. Ikke altid.” (L2)

Således forekommer det at være enten tilfældigt eller kontekst/elev-afhængigt, hvorvidt lærer 2 underviser om kost. Han henviser endvidere til, at kostundervisning er et mere oplagt emne for naturfagslærerne. Den antagelse bakkes op af lærer 1, der har undervist i kost i naturfag, samt af lærer 3, der ligeledes har undervist om kost i naturfag.

I læringsmålene for naturfag er ernæring nævnt i to mål. Indenfor emnet “menneskets anatomi og fysiologi” er ét af delmålene for mellemtrinnet at “*eleverne kender nogle af de mest almindelige sygdomme og den sundhedsmæssige betydning af vaccinationer, antibiotika, immunforsvar og ernæring*” (Inerisaavik 2004a) s. 20). Hertil er der oplistet en række undervisningsforslag, men ingen der involverer kost. Derved forekommer undervisningen at afhænge af den enkelte lærers fortolkning af dette meget overordnede mål. I tillæg til dette læringsmål er angivet at “*Eleverne har viden om mad som byggemateriale og mad som energi*” (Inerisaavik 2004a) s. 20). Hertil er oplistet undervisningsforslag, hvor et forslag om at undersøge varedeklARATIONER er det eneste, der kan give eleverne indsigt i, hvordan energiindholdet indenfor forskellige varetyper fordeles sig. Netop undervisning om energiindhold udføres af lærer 3, der er naturfagslærer, som fortalte, at han “*[...] Underviser om kilojoule, kulhydrat og proteiner [...] (L3)*”. Han har endvidere selv prioriteret en emneuge, hvor han med eleverne læste om næringsindhold og energi i forskellige madvarer. Dette kan altså bidrage til viden og indsigt i forhold til kost, men ifølge Bruun Jensen (2009) er viden alene ikke nok for at udvikle handlekompetence, da det er en forudsætning, at udveksle erfaringer og diskutere med andre for at opnå lysten til at handle. Derved synes ovenstående eksempel på kostundervisning alene at imødekomme en del af handlekompetencebegrebet.

Endvidere afgør den enkelte lærers fagområder, om vedkommende underviser i kost. Læringsmålene, der vedrører kost i naturfag, er bredt formuleret, hvilket skaber grundlaget for handlefrihed. Det kan være udtryk for en værdi bestående i, at individet (læreren) selv definerer hvor meget og hvordan, der arbejdes med kost. Derved prioriteres individualisme og frie rammer i fællesskabet, hvilket i Scheins (1994) optik kan være udtryk for en grundlæggende antagelse.

Faget “personlig udvikling”

Til trods for, at alle lærerne henviser til naturfag som det primære område, hvor der undervises i kost, fortalte lærer 1 om faget “personlig udvikling” som et område, hvor der ligeledes er læringsmål relateret til sundhed og kost. Dette fag indeholder en række læringsmål, der i højere grad synes forenelige med at skabe handlekompetente elever. Således er der for eleverne på mellemtrinnet (4.-7. klasse) formuleret følgende mål:

- (1) *“Eleverne er bevidste om, hvad de selv gør for at fremme sunde spisevaner og en sund levevis”* (Inerisaavik 2003a) s. 9)
- (2) *“Eleverne har viden om, hvad det er sundt og mindre sundt at spise og drikke og kan tilberede et hovedmåltid, hvori årstidens friske råvarer indgår”* (Inerisaavik 2003a) s. 9)
- (3) *“Eleverne tager stilling til, hvilken indflydelse familie, jævnaldrende og det omgivende samfund har på deres værdisæt i forhold til sund levevis”* (Inerisaavik 2003a) s. 9)

I ovenstående lægges op til både viden og indsigt, men også en kritisk stillingtagen til, hvordan samfundet influerer på egne kostvaner. Endvidere kan det fordre visioner for sund kost blandt eleverne, fordi en diskussion om, hvad de aktuelt gør for at spise sundere, kan foranledige tanker om, hvad der fremadrettet kan gøres. Desuden lægges op til erfaringsbaseret viden ved tilberedning af et måltid, hvilket dog som nævnt er udfordret på caseskolen grundet faciliteterne i hjemkundskabslokalet. For at opfylde læringsmålene er der i læreplanen lavet undervisningsforslag omhandlende undervisning i projektgrupper baseret på dialog om, hvad eleverne selv gør for at fremme sunde spisevaner, og hvad eleverne fremadrettet vil gøre. Derved lægges op til dels diskussion, som ifølge Bruun Jensen (2009) er en forudsætning for engagement, og således kan undervisning, der lever op til læringsmålene og inddrager undervisningsforslagene, formodes at bidrage til handlekompetence blandt eleverne. På ældstetrinnet bygges videre på disse ovenstående læringsmål, og i disse fordres at eleverne: *”[...]tager hånd om deres egen sundhedsmæssige tilstand.”* (Inerisaavik 2004b) s. 9) og (2) *“Forholder sig kritisk til mediernes udmeldinger og fortolkninger i forbindelse med sundhed og den påvirkning, det udsætter dem for.”* (Inerisaavik 2004b) s. 9). Således er disse mål ikke specifikt målrettet kost, men bygger videre på de sundhedsrelaterede mål på mellemtrinnet.

Samlet indikerer ovenstående fortolkning, at pensum for “personlig udvikling” kan fordre handlekompetente elever. Imidlertid forekommer der at være divergerende opfattelser blandt informanterne om, i hvor høj grad undervisning om sundhed prioriteres i dette fag, og i hvilken grad læringsmålene er realistiske at opnå. Som nævnt fortalte lærer 1 om faget, og hun havde udført undervisningen tværfagligt i kombination med naturfag: [...] *“Jeg har selv haft i naturfag og*

”personlig udvikling” om kalorier og energi - hvordan det skal forstås. Det har vi haft lidt om... “ (L1). Lærer 1 havde eleverne med i kiosken, hvor de forholdt sig til energiindholdet i de forskellige madvarer. Undervisningen er således meget lig den, som lærer 3 udførte i naturfag, men i tillæg dertil baseret på, at eleverne skal forholde sig til madvarerne i den nærliggende kiosk. Der var dog ikke flere eksempler på kostundervisning i dette fag, hvorfor det ikke kan udledes, om den ene undervisningsseance influerede på børnenes kost.

Lærer 1 er klasselærer, og det er netop klasselærerne, der har ansvaret for at udføre undervisningen på caseskolen. Imidlertid fortalte lærer 2, der også var klasselærer, intet om det pågældende fag og gennemførte ikke konsekvent kostundervisning. Endelig henviser alle de tre interviewede lærere til naturfag som det område, hvor der primært undervises om kost. Det kan være udtryk for, at der gennemføres meget tværfaglig undervisning, som lærer 1 fortalte om, men det kan også være udtryk for, at undervisning om kost har en lav prioritet i det pågældende fag. Dette forekommer sandsynligt, da ledelsen fortalte at kostundervisning generelt var lavt prioriteret, og fortolkningen kan endvidere underbygges ved inddragelse af skolekonsulentens udsagn vedrørende de præsenterede læringsmål. Således fortalte han:

”Jeg tror, at der tales om sundhed og kost i faget, men at der er rum for forbedring. De øvrige mål er nogle, som meget få lærere er opmærksomme på og lykkes med [...]” (S).

Endvidere forklarede skoleinspektøren, at læringsmålene for det pågældende fag er meget brede, hvilket gør, at de kan være udfordrende for lærerne. Dette uddyber inspektøren ikke yderligere, men taget i betragtning, at faget samtidig indeholder mål angående selvværd og familieliv, så er det nogle store emner, som lærerne årligt har 30 undervisningstimer til at gennemgå. Ingen af lærerne berørte dette, men omvendt fokuserede alle tre lærere på, at eleverne besidder en grundlæggende viden om, hvad der er henholdsvis sund og usund kost. Eksempelvis fortalte lærer 3:

“[så det du siger er, at børnene har den grundlæggende viden] Ja det går jeg da ud fra. Det tror jeg er sådan bevidst. De ved godt, det er bedre at spise rugbrød end slik. Mon ikke også de ved det i forhold til cornflakes eller chokopops.” (L3)

Det essentielle ved ovenstående udsagn er, at det indeholder den gennemgående forklaring på, at kost ikke var prioriteret; at eleverne havde *viden* om sund kost. Det tjener til at underbygge, at ovenstående læringsmål ikke alle berøres konsekvent af hver lærer, da disse refererer til både

visioner, kritisk sans og handleerfaring. Der synes således at være individuel forskel på, om læringsmålene for faget prioriteres.

Den generelt lave prioritering af kostundervisning efterlader ikke mulighed en sufficient vurdering af, *hvordan* kostundervisning potentielt kan medføre en forandring af elevernes kostvaner. Ikke desto mindre vidner fortolkningen af særligt undervisningsforslagene om et potentiale til at udvikle elevernes handlekompetence. Dette kan potentielt give eleverne grundlag for at træffe sundere beslutninger i forhold til deres kostvaner, men lærerne har overvejende fokus på dimensionen *viden*, mens forudsætningerne ikke er til stede, for at skabe *handleerfaring*.

9.5 Mad- og måltidspolitikker på caseskolen

En del af den grønlandske kostindsats bestod i, at skolerne skulle formulere mad- og måltidspolitikker (Hjemmestyre 2007). Således er fra regeringen lagt op til, at der praktiseres en strukturel indsats for sundere kostvaner blandt de grønlandske børn med udgangspunkt i en overordnet sundhedsramme og diskurs på skolerne. I det følgende afsnit uddybes derfor den nuværende praksis omkring mad- og måltidspolitikker på caseskolen.

9.5.1 En top-down approach til mad-og måltidspolitikker

Direkte adspurgt under interviews benægter de fire informanter fra caseskolen al kendskab til mad- og måltidspolitikker. Dette stemmer umiddelbart overens med den opfattelse, der eksisterer hos skolekonsulenten, som uddybende forklarer, at skolernes manglende engagement udgør en barriere for arbejdet med mad- og måltidspolitikker:

“Nej (skolerne arbejder ikke med politikker) ... Det er der, vi står. Det er det næste, der skal løftes. Nogen der har tid og overskud til det. For det skal nok komme centralt fra, tror jeg. Jeg tror ikke engagementet ude på skolerne er så stort [...] [latter]” (S)

Således præsenterer skolekonsulenten en opfattelse af, at der mangler en nøgleperson og engagement på skolerne. Det er således meget lig den opfattelse han præsenterede i forhold til den manglende pædagogiske indsats i spisesituationen. Senere i interviewene med viceinspektøren og de tre lærere fra caseskolen blev det dog klart, at der er nogle nedskrevne og mundtlige værdier i

forhold til, hvad eleverne må spise på skolen, og hvordan spisesituationen skal foregå. Informanterne kaldte disse værdier for retningslinjer, og selvom de ikke udgør en samlet mad- og måltidspolitik for kost på caseskolen, så var indholdet overensstemmende med en del af det, der blev forventet af en mad- og måltidspolitik. Således begrænsede begrebsliggørelsen af mad-og måltidspolitikker de fundne data i den indledende fase af interviewene, men understregede samtidig vigtigheden af et fælles udgangspunkt og en fælles begrebsliggørelse. Dette tydeliggøres af lærer 1 i følgende citat:

“Nååååhh.. Altså vi har jo teams.. Fx 6 og 7 klasse. Der har vi snakket om... Vi kalder det for retningslinjer, vi siger ikke madpolitik. [...] Så har vi sagt, at mad bliver hentet af duksen, og hvad tid det skal være, og at der skal være ro.” (L1)

Således er der udarbejdet retningslinjer for spisesituationen i de forskellige lærerteams. Endvidere har viceinspektøren udarbejdet en skriftlig guide til spisesituationen, hvori det er anført, at lærernes rolle er at sidde i lokalet og sørge for ro under spisesituationen (bilag 10). Alle informanter bevidnede desuden, at caseskolen ikke tolererede slik og sodavand, ligesom det var ønskeligt at mindske elevernes besøg i kiosken, hvor en stor mængde usund mad var tilgængelig. Derved kan skolekonsulentens opfattelse af den eksisterende praksis betragtes som unuanceret, og denne opfattelse har, ifølge tidligere citat, foranlediget, at han advokerer en fremtidig top-down tilgang til udvikling af mad- og måltidspolitikker. Med baggrund i følgende forekommer dette dog ikke at være den mest fordelagtige fremgangsmåde, hvis der skal implementeres mad- og måltidspolitikker. I Scheins (1994) optik kan formuleringen af strategier være en vej til læring i organisationer. Sådanne strategier kan dog være problematiske, hvis de ikke stemmer overens med de allerede gældende værdier og arbejdsmetoder og kan i nogle tilfælde være direkte uforståelige i praksis (Schein 1994) s. 349). Formulering af en mad- og måltidspolitik er en strategi for at forandre den eksisterende praksis, og med baggrund i ovenstående kan det være relevant at tage højde for den eksisterende diskurs, men også de eksisterende arbejdsmetoder, før en skriftlig formulering af værdisæt. Ét af problemerne ved settingstilgangen til sundhedsfremme er ifølge Lau og Dybbroe (2012), at der ofte arrangeres sundhedsfremme i settingen, hvorved denne danner adgang for en målrettet indsats. Frem for dette bør tilstræbes en forandring af den pågældende setting, hvilket indbefatter, at individer på settingen kollektivt løfter initiativer og tager ejerskab over disse (Dybbroe, Lau 2012). Skolekonsulentens udtryk synes at fordre en forandring i settingen, men hvis

tilgangen på skolerne skal forandres, må aktørerne³ og deres eksisterende praksis også inddrages, hvis de skal sættes i stand til at handle. I det følgende udfoldes derfor caseskolens nuværende arbejde med ovennævnte retningslinjer. Dette synes at kunne udgøre et udgangspunkt for formulering af politikker, der reelt bliver forståelige og anerkendt i praksis.

9.5.2 Problemløsende tilgang til retningslinjer og værdier

Ved gennemgang af empirien dannede der sig et billede af, at den eksisterende tilgang til udvikling af retningslinjer og værdier er problemløsende nærmere end forebyggende.

Således var ovennævnte skriftlige retningslinje udarbejdet af skoleledelsen for at give lærerne en forståelse for hvis maden i madpakkeordningen var forsinket. Derved skulle den bidrage med forklaring på organiseringen af madpakkeordningen, så lærerne bedre kunne forstå og forholde sig til forskellige problemer herved. Retningslinjen bidrog til den strukturerede spisesituation, som tidligere blev fremhævet gjorde maden tilgængelig for eleverne, og havde dermed en virkning i form af sundere kostvaner (jævnfør afsnit 9.2.2). Endvidere var der en kiosk 100 meter fra skolen, hvor eleverne kunne købe blandt andet pølsehorn, slik og sukkerholdige drikkevarer. Herom fortæller lærer 1:

“Fra 8. Klasse hvis de har lavet en ordning med deres lærer, det skal de have lavet en ordning om, før de må få lov. Frem til 7. klasse er det forbudt at gå derover midt i skoletiden. Bagefter, når de har fri, så må de gerne. Den ordning blev lavet engang, fordi dengang gik man derover hvert frikvarter.” (L1)

Således blev der indført restriktioner så eleverne først måtte gå i kiosken fra 7. Klasse, for at mindske problemet med, at eleverne meget hyppigt gjorde usunde indkøb derovre. Det er derved også nærmere en problemløsende end en forebyggende tilgang. Problemet med kiosk-indkøb eksisterer stadig, og en del elever fra 8.-10. klasse købte mad i kiosken under observationerne, men ifølge både ledelse og lærere er omfanget reduceret. Kioskbesøg er endvidere søgt håndteret en klart formuleret nul-tolerance i forhold til medbringelse af slik og sukkerholdige drikkevarer på skolen, hvilket er kommunikeret ud til både elever, lærere og forældre. Det fremhæves af ledelsen, at det i praksis kan være svært at håndhæve denne politik overfor eleverne, men under interviewene fortæller informanterne, at eleverne til tider gør det overfor hinanden. Samlet var klare restriktioner

³ Begrebet “aktører” anvendes, når der henvises mere generelt til alle skoler, mens begrebet “informanter” henviser til de aktører, som er interviewet i nærværende speciale

for køb i kiosken og den klart udtrykte holdning til slik og sukker således en fremmede faktor for et sundere kostmiljø og elevernes sundere madvaner.

Lærer 1 og 2 har begge retningslinjer for madpakkeordningen specifikt for deres klasser, mens lærer 3 refererer til de mere overordnede retningslinjer. Lærer 1 fortæller om retningslinjerne på hendes klassetrin: *”Jo vi har noget, der hedder retningslinjer i vores trin, det er også forældrerådet, der har ønsket det. Det var, før jeg kom hertil (skolen)” (L1)*. Citatet illustrerer således, at det blandt andet var på baggrund af et ønske fra forældrerådet, at retningslinjerne blev formuleret. Derved udgjorde formuleringen af retningslinjer en tilpasning til et problem defineret af forældrene. Samtidig udtrykker lærer 1 senere i interviewet, at hun ikke har nogen fornemmelse af, hvad der foregår udenfor teamets rammer, hvilket kan anses som en del af konsekvensen af, at der ikke er en overordnet mad- og måltidspolitik. Hendes team består i et samarbejde mellem de lærere, der underviser i 4.-7. klasse. Ifølge Schein (1994) vil der i en organisation dannes en række subkulturer, som blandt andet kan differentieres ud fra gruppens tilgang til produkt, marked eller teknologi. Heraf er differentiering ud fra markedet defineret ved, at forskellige grupper arbejder forskelligt afhængigt af deres kontakt med kunderne (Schein 1994) s. 245). Sådanne subkulturer kan være en fordel, fordi det muliggør en tilpasning til markedet (Schein 1994) s. 245). Dette kan sammenstilles med lærernes team-arbejde, hvor de gennem team-opbygningen har kontakt med forskellige grupper af klassetrin og derved danner subkulturer præget af forskellige værdier og præferencer. Derved kan der i teams løses nogle aktuelle problemstillinger uden inddragelse af øvrige medarbejdere på skolen. Eller i dette tilfælde de problemstillinger, der opleves i forhold til spisesituationen og de pågældende elever, dynamikken i klassen og forældrene. Omvendt kan subkulturer ifølge Schein (1994) også skabe forskelle mellem erfaringer og sprogliggørelser, der forårsager, at der ikke er samme fokus for alle subkulturer. Heraf refererer Scheins subkulturer til forskellige grupper af professioner, hvorved subkulturer, der alle består af lærere, ikke kan sammenlignes direkte hermed. Ikke desto mindre er det plausibelt, at der kan opleves forskellige problemer i hvert af de subkulturelle lærerteams, og i konteksten på caseskolen blev det oplevet, at der var meget stor forskel på, hvor meget lærerne engagerede sig i kost. En fælles mad- og måltidspolitik udgør et samlende element for en mere ensartet tilgang og indsats. Derved synes det nødvendigt, at kombinere en bottom-up tilgang med en top-down tilgang, fordi det forekommer relevant, at der tages politisk initiativ til udarbejdelsen af sådanne mere generelle retningslinjer.

Viceinspektøren fremhæver, at formulering af en kostpolitik er næste skridt, som kan bane vejen for en mere pædagogisk orienteret spisesituation. Heraf kan mad- og måltidspolitikken udgøre et

skriftligt værdisæt for det, som alle informanterne allerede lever efter, nemlig i forhold til kioskbesøg, sukker og rammerne for spisesituationen, men samtidig tjene til at guide en mere pædagogisk spisesituation. Det understreger den komplekse sammenhæng, der er mellem de tre delindsatser, og som med fordel kan udnyttes mere med henblik på at skabe overbevisende resultater i forhold til børnenes kostvaner.

9.6 Et spørgsmål om ansvarsfordeling

Ifald næste skridt er en forbedring af den eksisterende praksis omkring spisesituationen, undervisning og en konkret, skriftlig mad- og måltidspolitik, så forekommer det væsentligt at analysere, hvilke værdier der er i det kulturelle kodeks på skolen. Derved rettes opmærksomhed mod elementer, hvor indsatsen kan være modsigende i forhold til medarbejdergruppens værdier og grundlæggende antagelser. At ændre grundlæggende antagelser kræver væsentlig tid- og anstrengelse, fordi disse overbevisninger tjener til at skabe en kulturel identitet og lader den enkelte organisation forstå omgivelserne i forhold til egen autonomi (Schein 1994) s. 278). I interviewene forekommer lærernes udtrykte holdning til ansvar for elevernes kostvaner modsætningsfyldte, sammenlignet med deres reelle handlinger i spisesituationen. Således udtrykker lærer 2 og 3 på forskellig vis, at kosten primært er forældrenes ansvar. Endvidere udtrykker lærer 3 følgende:

“Det spiller en rolle, at vi sørger for, at de får maden. Jeg synes den medansvarlighed er, at de sørger for, de spiser det, men det må være opdragelsen hjemmefra der betyder noget (L3)

Derved udviser han et ansvar til trods for, at han mener, det overvejende er forældrenes ansvar. Samtidig fremhæver han senere i interviewet et medansvar for, at eleverne spiser maden, hvilket står i direkte kontrast til, at han tidligere fortalte, at han ikke blander sig, hvis eleverne piller dele af maden fra. Denne udvikling kan være udtryk for en ambivalens, og grundet en manglende fælles diskurs omkring ansvaret i madsituationen bliver denne lærers svar modsætningsfyldte. Til sammenligning tager lærer 1 ansvar i spisesituationen, hvis eleverne piller dele af maden fra, men hun afviser til gengæld at kunne svare på spørgsmålet om, hvor ansvaret ligger. Disse modsætningsforhold sætter viceinspektøren i perspektiv, da han fortæller:

“Ja, selvfølgelig har vi det (ansvar)[...] Det er noget af det, vi ikke har fået italesat særlig meget. For det er jo ikke, fordi vi ikke vil, men vi oplever, at vi overtager flere og flere opgaver fra hjemmet. Nogle af dem er vi gode til at overtage, og nogle af dem er vi måske

ikke så gode. Jeg vil sige den her, der har vi langt hen af vejen de samme betingelser for at gøre det, som forældrene har. Og når det er sådan, så mener jeg, det burde være forældrene.” (V)

Således kan lærernes manglende klarhed omkring ansvaret skyldes en udeblevet dialog herom. Denne manglende italesættelse har tilsyneladende resulteret i, at det er op til individet at afgøre, hvor meget den enkelte involverer sig i spisesituationen. Dette har foranlediget, at hver lærer beretter om det, der i det følgende afsnit benævnes “mærkesager”.

9.6.1 Mærkesager

De tre interviewede lærere berettede om forskellige holdninger til og reaktioner på elevernes adfærd i spisesituationen. Derved havde lærerne deres opmærksomhed rettet mod forskellige “mærkesager”. Lærer 1 fremhævede, at madpakkeordningen er velfungerende, fordi den sikrer et måltid til de elever, der springer morgenmaden over. Han skrider konsekvent til handling, såfremt eleverne ikke har fået morgenmad, og fortæller: *“Men hvis man opdager, at en elev ikke får morgenmad, så siger man noget.” (L1)*. Lærer 2 fortæller ligeledes, at mange elever ikke spiser morgenmad, men da eleverne spiser klokken 10, anser han det ikke som en udfordring, hvilket underbygger fortolkningen af, at morgenmad er en mærkesag for lærer 1. Lærer 2 opfordrer eleverne til at smage på maden og fremhæver særligt retter med fisk, som eleverne kan være skeptiske overfor:

“[...] Jeg plejer at sige, prøv at smag, det smager godt. Også med fisk. Jeg er selv stor fiske spiser, og så plejer jeg at sige, at I skal altså have fisk en eller flere gange ugen. Og det ærgrer mig, at størstedelen af børnene ikke spiser eller ikke kan lide fisk.” (L2)

Benyttelsen af begrebet “ærgrelse” tjener til fortolkningen af, at fisk er noget lærer 2 finder særligt vigtigt og dermed en mærkesag. Ingen af de øvrige lærere fremhæver et lignende fokus på fisk til trods for, at viceinspektøren bekræftede, at mange elever levnede fiskeretter. Endelig fortæller lærer 1, at hun ikke accepterer, at eleverne for eksempel siger ad til maden, dette som et led i at bevare den gode tone. Det kan være, fordi lærer 1 er den af informanterne, der underviser de yngste elever, og at eleverne alternativt påvirker hinanden i en negativ retning. Derved beskriver disse tre lærere forskellige mærkesager, som de inddrager aktivt i deres rolle i spisesituationen, men som nævnt i foregående afsnit fortalte informanterne ligeledes om en modstand mod at påtage sig mere ansvar. Denne diskrepans udfoldes ved inddragelse af Schein i det følgende afsnit.

9.6.2 Elevernes kostvaner er ikke vores ansvar

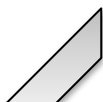
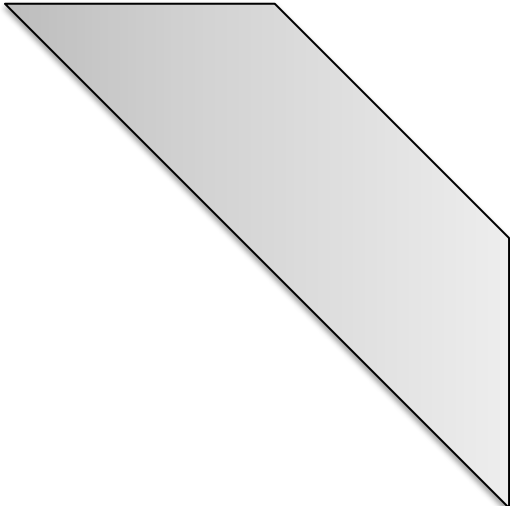
Lærerne tager således *noget* ansvar, men der forekommer at være en modstand imod opgaver, som betragtes som forældrenes ansvar. Sidstnævnte kan muligvis begrundes ved, at sundhed endnu ikke ses som en del af skolernes kerneopgave. Kulturdannelse sker ifølge Schein (1994) i 5 trin, hvoraf det første trin omhandler, at organisationens mission og strategi tilpasses eksterne samarbejdspartnere og interessenter samtidig med, at organisationens kernefunktion søges opretholdt. Ifølge Schein (1994) er der indenfor uddannelsesorganisationer et grundlæggende behov for at afbalancere kerneopgaven i forhold til eksterne omgivelser. Disse omgivelser udgøres af eleverne, lærerkorpsets behov for at skabe læring samt det offentlige behov. Nogle af disse behov er ”offentlige bekendelser”, mens andre er latente (Schein 1994) s. 57). I relation til ovenstående repræsenterer skolekonsulenten det offentlige behov, hvor der eksisterer et ønske om, at skolerne påtager sig et større ansvar i forhold til at danne eleverne, så de spiser sundere. Dette er ikke overensstemmende med den mere indlysende kernefunktion, som ifølge Schein (1994) består i at klargøre børn til arbejdsmarkedet, sortere og gruppere efter færdigheder samt at gøre faggrupperne på skolerne i stand til at opretholde deres autonomi. Der kan således være tale om en *grundlæggende antagelse* om, at elevernes madvaner er forældrenes ansvar. Nedenstående citat illustrerer, hvordan viceinspektøren beskriver madpakkeordningen som en del af en rutine, hvilket kan sammenholdes med Scheins (1994) beskrivelse af de *grundlæggende antagelser*. Den grundlæggende antagelse om, at elevernes madvaner ikke er lærernes ansvar har resulteret i, at den praktiske gennemførelse af madpakkeordningen bliver en ubevidst handling:

“Vi gjorde i starten, hvor det var nyt, og hvor vi prøvede at få den her rutine ind med, at det lige krævede en indsats fra lærernes side i forhold til, når maden skal præsenteres, og når den skal tilbage igen. Hvor det var nyt, der krævede det en del arbejde. Og det her med at man skal vaske op efter 400. Men nu kører den rimelig meget på rutinen(…)” (V)

Rutiner er ikke nødvendigvis negativt, men kan sløre opmærksomheden på forbedringspotentialer, fordi den daglige praksis er ubevidst. Det kan formodes, at det ligger i kulturen, at madpakkeordningen fungerer, som den gør, og det er tilstrækkeligt, fordi det lever op til lærernes ansvar. Såfremt der tilstræbes en udvikling heraf, må forsøges at forstå, hvordan sådanne grundlæggende antagelser kan forandres.

9.6.3 Forandring af det kulturelle kodeks

Hvis kernestrukturen skal forandres i en organisation, så er første skridt at organisationen oplever, at der er en uligevægt i forhold til omgivelserne (Schein 1994) s. 278-282). I denne beskrivelse refererer Schein (1994) til Lewins teori omkring *optøning*, *rekonstruering* og *genfrysning* som de tre led til at skabe en kulturel forandring. De tidligere fundne modsætningsfyldte beskrivelser i forhold til ansvar og lærernes reelle udførsel kan indikere, at organisationen har oplevet såkaldte *afkræftende data* i forhold til madpakkeordningen. Afkræftende data består i, at aktørerne modtager information, der foranlediger ubehag (Schein 1994) s. 278). Dette kunne udgøre det ubehag, som lærerne konfronteres med, når de er vidner til, at eleverne ikke spiser al maden, slet ikke spiser eller agerer uhensigtsmæssigt overfor hinanden. Imidlertid vil alene sådant et ubehag ikke skabe en forandring. Kernestrukturen vil først forandres, når den afkræftende information sammenkædes med idealer og mål for arbejdsområdet, og det skaber frygt eller skyldfølelse (Schein 1994) s. 279). Sundhed er ikke et traditionelt kerneområde i folkeskolen, og så længe det offentligt udtrykte behov for mad- og måltidspolitikker er fuldstændig uerkendt på skolen, kan den afkræftende information ikke skabe en skyldfølelse. De interviewede lærere udtrykker imidlertid også en overbevisning om, at de ikke tror, at det er på grund af kosten at eleverne er overvægtige, hvilket indikerer, at der er et uerkendt behov for forandring, et manglende mål, hvorved en opnåelse af skyldfølelse virker fjern. Ledelsen skal derfor stille afkræftende information til rådighed og skabe den skyldfølelse, der motiverer til forandring (Schein 1994) s. 308). Denne information kan dog ikke gives, medmindre ledelsen er bekendt med og indstillet på den aktuelle forandring. Samtidig skal der opleves en tryghed, så en forandring ikke opleves som en trussel mod organisationens integritet (Schein 1994) s. 279). Ovennævnte citat fra viceinspektøren kan fortolkes som et udtryk for, at integriteten og forståelsen af lærerhvervet forstyrres, når der pålægges et stigende antal opgaver, som traditionelt har været placeret i familien. Hvis skolen som setting skal forandres, og aktørerne i fremtiden forventes at tage opgaven til sig, så må ifølge Schein (1994) inddrages alle interessenters interesser og således skabe et kompromis. Et kompromis der mere præcist afgør, hvad der anses for værende lærernes ansvar, og et ansvar, som alle subkulturer kan tage uden at miste deres professionelle integritet.

KAPITEL 10

OPSAMLING OG REVIDERET PROGRAMTEORI

10 OPSAMLING AF KVALITATIV ANALYSE OG FORTOLKNING: REVIDERET PROGRAMTEORI

Følgende vil indeholde en opsamling på den kvalitative analyse med det formål at udarbejde en revideret programteori med synliggørelse af barrierer og fremmende faktorer for gennemførelse og virkningen af kostindsatsen. Endvidere opsummeres de fremadrettede forbedringsforslag der blev fremfundet i analysen, men disse kan ikke meningsfuldt inddrages i programteorien.

Der blev ikke identificeret nogle af de antagede utilsigtede konsekvenser under dataindsamlingen. I følgende tekst markeres nye fund, som inddrages i programteorien med kursiv, hvilket muliggør, at hvert element kan genfindes i den følgende reviderede programteori (figur 8). Endvidere er de elementer fra den oprindelige programteori (figur 1), hvis virkning blev sandsynliggjort i ovenstående analyse, markeret med en understregning.

Madpakkeordningen

I den kvalitative analyse blev fremhævet, at der på caseskolen overordnet var tilfredshed med madpakkeordningen blandt både elever, lærere og ledelse, og de fleste elever spiste af maden.

De fysiske rammer var indrettet hensigtsmæssigt med gruppeborde og en guide for støjniveau, hvilket kunne fremme positiv social interaktion og dynamik i klassen, hvilket gjorde eleverne villige til at spise maden. Derved var de fysiske rammer en moderator for virkningen til trods for, at den manglende kantine ifølge ledelsen udgjorde en udfordring.

Endvidere sikrede en *struktureret tilgang* til spisesituationen en god atmosfære, og at alle elever fik mulighed for at tage den mad, de ønskede. Den *strukturerede tilgang* var dermed en moderator for, at maden kunne betragtes som tilgængelig, og dermed virkningen af madpakkeordningen. Endvidere var *frugtens kvalitet* betydende for, at eleverne spiste frugten, mens frugt og grøntsager i maden og “kedelige” grøntsager blev frasorteret (*æstetik*). Derved var frisk frugt en moderator for at børnene spiste dette, alt imens den æstetiske fremstilling af maden kunne være en barriere for indtaget.

Samtidig blev identificeret en række barrierer for effekten af kostindsatsen. Manglende *Tid til at spise* resulterede i, at nogle elever ikke blev færdige med deres måltid. Dette var debatteret, og ledelsen ønskede en mere pædagogisk indsats grundet en forventning om, at en præsentation af maden og mere aktiv forholden blandt lærerne kunne forbedre elevernes indtag af maden i madpakkeordningen. Der var dog uenigheder angående den økonomiske compensation for denne ekstra arbejdsopgave, og *lærernes modstand mod at tage mere pædagogisk ansvar* udgjorde dermed

en barriere for elevernes indtag af madpakkeordningen. Yderligere barrierer for virkningen var, at maden var *kold* eller bestod af noget, eleverne ikke havde smagt før (*ukendt mad*). Dette resulterede i, at de ikke spiste maden og/eller havde *madpakker* med, hvilket dermed udgjorde barrierer for, at eleverne spiste maden og opnåede sundere kostvaner. Endelig kunne det ikke sandsynliggøres at forældreopbakning i sig selv gjorde at børnene spiste maden, men omvendt var det forældrene der gav eleverne *madpakker* med. Dermed er manglende forældreopbakning indeholdt i denne barriere.

Undervisning

Overordnet blev undervisning om kost ikke udført som forventet forud for dataindsamlingen, og fokus på denne delindsats var begrænset. Ifølge Dahler-Larsen (2009) er mangelfuld implementering i forhold til de opstillede antagelser vanskeligt, men hyppigt forekommende indenfor virkningsevalueringer. Konsekvensen heraf er, at den opstillede teori ikke kan vurderes (Dahler-Larsen 2003), hvorfor det heller ikke kan vurderes hvordan indsatsen om undervisning kunne influere på elevernes kostvaner. Det kunne dog sandsynliggøres at kost på pensum foranledigede undervisning, men ikke om det medførte en virkning. En så mangelfuld implementering og manglende viden om virkningen af en indsats medfører oftest et forsøg på at reparere indsatsen (Dahler-Larsen 2003). Hertil blev identificeret en række barrierer for selvsamme implementering, som derfor kan drages med til videre læring og udvikling.

Først og fremmest var undervisning om kost i hjemkundskab udfordret grundet *lokalebrug* samt det faktum, at undervisningen ikke længere var obligatorisk. Dermed var der ringe forudsætninger for at skabe erfaringsbaseret læring som en del af elevernes grundlag for at blive kompetente til at handle hensigtsmæssigt i forhold til valg af kost. Endvidere var *kostundervisning lavt prioriteret på ledelsesniveau*, hvilket var en del af årsagen til, at kostundervisning ikke blev udført konsekvent i forhold til, hvad der var foreskrevet i læringsmålene for undervisningen i faget “personlig udvikling”. Læreplanen for dette fag indeholdt en række læringsmål, hvor det blev sandsynliggjort at det kunne forordre handlekompetence blandt eleverne, men det kunne ikke vurderes suffcient ud fra informanternes udsagn. Endvidere blev fundet at den manglende kostundervisning skyldtes, at tidsrammen for læringsmålene var begrænset samt at læringsmålene var så bredt formulerede, at lærerne havde udfordringer med at anvende dem i praksis (*læringsmål for bredt formulerede*). Endelig blev fundet at den begrænsede kostundervisning der blev udført primært var orienteret omkring *vidensdimensionen* ved handlekompetencebegrebet, og det kunne ikke sandsynliggøres, at denne kunne medføre en forandring af elevernes kostvaner. Derved blev ikke fundet praktisering af

undervisning relateret til *handleerfaring, visioner, kritisk sans og engagement*, hvorfor disse tre dimensioner fremhæves som barrierer for effekten af undervisningen i den reviderede programteori (figur 8).

Mad- og måltidspolitikker

Delindsatsen omkring mad- og måltidspolitikker eksisterede ikke som forventet i praksis. Der var dog implementeret en retningslinje med rammer for spisesituationen (*retningslinjer for rammer og tid*). Det udgjorde således en del af rammen for den strukturerede indsats, som blev fremhævet i forhold til spisesituationen, og kunne derved fordre elevernes villighed til at spise maden. Endvidere var der retningslinjer for køb af usund mad i den nærliggende kost samt en klart kommunikeret nul-tolerance i forhold til medbringelse af slik og sukker på skolen (*restriktioner for sukker*), hvilket *forældrene* også var informeret om. Dette havde haft en positiv indvirkning på elevernes kostvaner, da færre gik i kiosken, og de var mere opmærksomme på ikke at have slik med i skole. Eleverne måtte dog fra 8. klasse stadig gå i kiosken, hvorved *kioskbesøg* blandt de ældste elever var en barriere for, at eleverne spiste maden fra madpakkeordningen. I den første programteori blev fremhævet at en tovholder for mad- og måltidspolitikker var en moderator for virkningen, men dette kunne ikke sandsynliggøres, da der ikke var en tovholder på caseskolen.

Årsagen til, at der ikke var formuleret en mad- og måltidspolitik var, at ingen på caseskolen vidste at de skulle eksistere (*ingen viden om, at politikker skulle eksistere*). Endvidere var ansvaret for selvsamme formulering lagt ud til skolerne, hvorved *manglende initiativ fra kommunen* var en barriere for, at initiativet blev igangsat. Dertil blev i analysen fremhævet at en fremtidig udvikling af mad- og måltidspolitikker med fordel kunne tage udgangspunkt i en kombineret top-down og bottom-up tilgang. Dette for at skabe et behov for forandring oppefra og samtidig tage udgangspunkt i de eksisterende retningslinjer på skolen, for at sandsynliggøre, at forandringen i højere grad blev positivt modtaget.

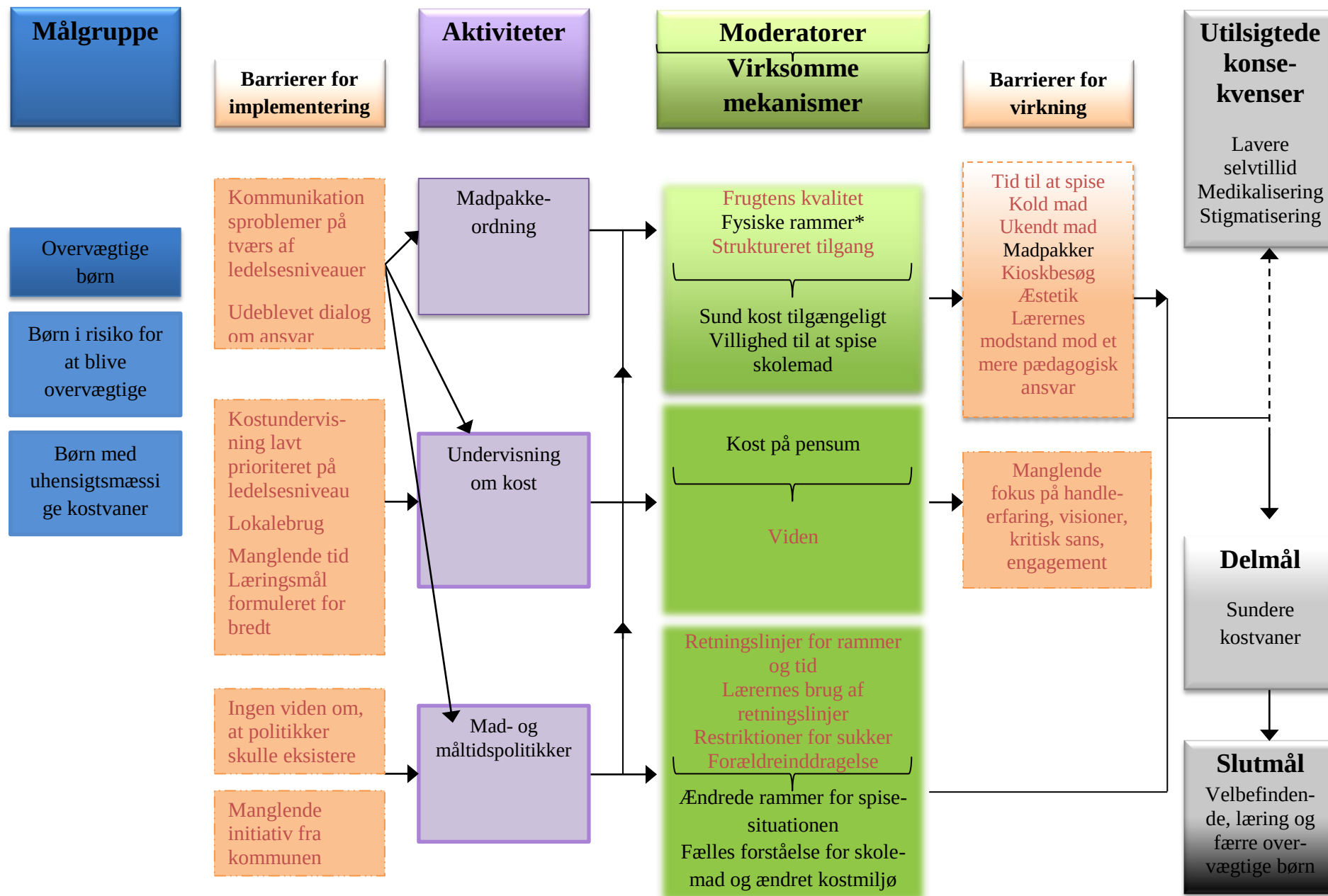
Overordnede barrierer for kostindsatsen

I den kvalitative analyse blev fundet nogle grundlæggende kulturelle elementer, som var betydende for flere af de øvrige mere praksisnære barrierer. Ledelsen var præget af forskellige interesser i forhold til kostindsatsen, hvilket forekom at komplicere kommunikationen mellem kommunalt regi og skoleledelsen (*kommunikationsproblemer i ledelsen*). Analysen igennem blev det endvidere

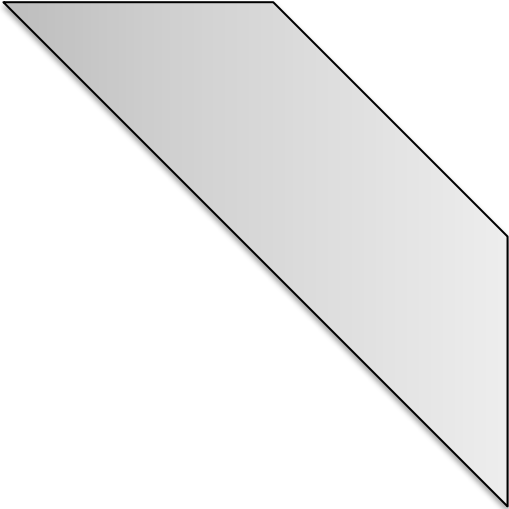
tydeligt, at kulturen på skolen var præget af, at lærerne og viceinspektøren holdt fast i lærernes kerneopgaver og derfor havde en række modsigende udtalelser angående lærernes ansvar for elevernes kostvaner. Dertil blev fremhævet at en forandring kan initieres ved udbredelse af *afkræftende information* så det blev relevant at tage mere ansvar på skolen, men samtidig med hensyntagen til lærernes kernefaglighed og integritet.

For at afdække lærernes egentlige ansvar i forhold til de tre delindsatser blev fundet, at der må være mere dialog desangående mellem medarbejdere og ledelse. En dialog, der alene er relevant for lærerne at tage op, såfremt de oplever, der er et problem i forhold til det ansvar, de har/tager, såkaldt afkræftende information. Dette problem må formuleres og kommunikeres ud af ledelsen.

Figur 8: Revideret programteori over kostindsatsen på caseskolen

Rød skrift markerer fundene på caseskolen.

KAPITEL 11

DISKUSSION AF RESULTATER

11 DISKUSSION AF RESULTATER

Følgende diskussion tager udgangspunkt i analysens fremkomne barrierer og fremmende faktorer på caseskolen og således den reviderede programteori. De fundne forandringsperspektiver vil blive diskuteret i relation til den empiri, som den systematiske søgning har bidraget med. Herved sættes tiltagene i et større perspektiv, og ved inddragelse af eksisterende viden/evidens fra sammenlignelige kontekster nuanceres problematikken.

11.1 En samlet tilgang til forandring

I foregående analyse og fortolkning er analysen inddelt efter de respektive aktiviteter, hvilket tjente til at bevare overblikket. Dette er dog en væsentlig forenkling af den eksekverede praksis, hvor det forventes at de tre delindsatser kan influere på hinanden og det samlede kostmiljø. Dette blev eksemplificeret i analysen ved, at den manglende pædagogiske tilgang til spisesituationen formentlig kunne påvirkes ved en eksplicit mad- og måltidspolitik, jævnfør afsnit 9.5. I vurderingen af en flerstrengt intervention må, ifølge Edwards, Mill og Kothari (2004), inddrages overvejelser angående, hvordan de forskellige determinanter, der udfordrer sundheden, er sammenkoblede. De kan bestå i sociale normer, økonomiske, politiske og kulturelle faktorer, som alle kan påvirke individet. Heraf fremhæves det politiske niveau som overordnet, men ikke desto mindre påvirkeligt af den offentlige holdning og massemedier (Edwards, Mill & Kothari 2004). Ovennævnte er dermed et eksempel på, hvordan mad- og måltidspolitikker kan påvirke det sociale niveau via retningslinjer for lærernes pædagogiske styring. Dette kan foranledige en antagelse om, at alene implementeringen af mad- og måltidspolitikker kan påvirke effekten af spisesituationen, hvorved de forskellige strenge i indsatsen samlet skaber en synergi. Imidlertid har Edwards, Mill og Kothari (2004) fremhævet, at uagtet et stærkt teoretisk argument for flerstrengede interventioner, så har det været svært at demonstrere en mer-effekt i praksis. Den manglende effekt begrundes forfatterne blandt andet ved, at indsatser, der ikke tilpasses populationens subgrupper, er for ufleksible i forhold til en løbende justering til den skiftende kontekst. Derudover at opfølgningsperioden er for kort til, at hver delindsats forankres i den daglige praksis, for at samspillet efterfølgende kunne styrke effekten på tværs af indsatserne (Edwards, Mill & Kothari 2004). Disse forklaringer kan dog ikke udelukke en eventuel mer-effekt som følge af den samtidige brug af mad- og måltidspolitikker og en mere pædagogisk indsats. Ikke desto mindre kan de være retningsgivende for den fremtidige indsats, der må iværksættes på en tilstrækkelig fleksibel måde, så løbende forandringer af

konteksten kan imødekommes, og desuden må forventes at indsatsernes forankring i praksis tager tid.

Endvidere er ovennævnte publikation af Edwards, Mill og Kothari (2004) ikke baseret på studier omhandlende effekten af kostindsatser i folkeskoler. Det er derimod et studie af Townsend, Murphy og Moore (2011), der har undersøgt sammenhængen mellem antallet af aktiviteter for sundere kost på skoler og effekten på det samlede kostindtag blandt elever. Studiet er baseret på selvrapporterede data omkring antallet af implementerede aktiviteter på 56 engelske skoler, som er sammenholdt med elevernes selvrapporterede data om kostvaner i HBSC 2006. I studiet er dokumenteret, at jo flere aktiviteter, der blev gennemført på den pågældende skole, des mere frugt og grønt og jo mindre slik indtog eleverne på de pågældende skoler (Townsend, Murphy & Moore 2011). Der er dog ikke præsenteret adskilte resultater angående effekten af aktiviteterne eller resultater af effekten af aktiviteter i forskellige kombinationer, hvorfor det ikke er muligt at vurdere, om én aktivitet kunne styrke betydningen af en anden aktivitet. Endvidere er det et tværsnitsstudie, hvorved det ikke kan afvises, at det er på de skoler, hvor eleverne allerede spiste mest sundt, at der er implementeret flest tiltag. Ikke desto mindre sandsynliggør resultaterne, at implementering af mad- og måltidspolitikker og en mere pædagogisk spisesituation kan foranledige en mer-effekt af den eksisterende kostindsats i Grønland. Dette taler for, at der fremadrettet arbejdes med at integrere indsatserne i en mere samlet tilgang.

11.2 Et spørgsmål om ansvar og ejerskab

I den kvalitative analyse blev det belyst, at der var en grundlæggende antagelse i kulturen på skolen om, at elevernes kostvaner ikke er lærernes ansvar. Denne grundlæggende antagelse udmøntede sig i en diskrepans mellem lærernes verbalt udtrykte holdning til ansvar og deres handlinger, hvoraf sidstnævnte talte for, at de hver især individuelt følte en form for ansvar omend i forhold til individuelt afstemte mærkesager. En lignende udlægning af manglende ansvarsfølelse er stort set fraværende i den videnskabelige litteratur, hvor fokus nærmere er på effekten af kostindsatser (Gase et al. 2014) og barrierer, der eksisterer på et praktisk plan (Bauer, Yang & Austin 2004, Bates, Price 2015, Aarestrup et al. 2014) og ikke et underliggende kulturelt plan. Ligeledes har Greaney et al (2014) i et omfattende casestudie identificeret 15 barrierer for implementering af sundhedsprogrammet ”Planet Health”, hvoraf de 14 er relateret til praktiske forhold. Den sidste identificerede barriere er benævnt ”*uvillighed blandt lærerne til at anvende Planet Health*”, og

denne refererer til, at enkelte lærere på den undersøgte skole ikke var villige til at implementere programmet, fordi de måtte prioritere undervisningsrelaterede opgaver (Greaney et al. 2014). Barrieren er ikke uddybet videre i studiet, og det er en mulighed, at årsagen til uvilligheden blandt de undersøgte lærere er, at sundhedsprogrammet ikke er overensstemmende med deres oplevelse af kerneopgaven og derigennem ansvar. Mere sandsynligt forekommer det dog, at lærerne i studiet af Greaney et al (2011) samt de ovennævnte fire studier ikke forholder sig til spørgsmålet om ansvar, fordi studierne er baseret på undersøgelser af fuldt formulerede sundhedsprogrammer og en forskningsgruppe, der deltager i implementeringen heraf. Betydningen kan være, at lærernes ansvarsfølelse tildeles mindre betydning og opmærksomhed, fordi de i sådanne indsatser pålægges et entydigt ansvar eksempelvis i på forhånd formulerede mad- og måltidspolitikker. Der blev dog identificeret ét studie, der var direkte relateret til ansvar.

Studiet *“Obesity Prevention Options of School Stakeholders: A Qualitative Study”* er forfattet af Bucher, Akra og Suris (2010), og i resultaterne af analysen berøres oplevelsen af ansvar for sundhed blandt aktørerne på den undersøgte skole. Studiet tager udgangspunkt i en undersøgelse af, hvordan forskellige aktører på seks schweiziske skoler forholder sig til den nationale strategi for forebyggelse af overvægt. Strategien indeholder fem landsdækkende anbefalinger, der omhandler kost heraf blandt andet, at der opstilles mad- og måltidspolitikker, og at pensum for kostundervisning forbedres (Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010). Indsatsen er således ikke baseret på fuldt formulerede forebyggelsesprogrammer, men ligner den grønlandske indsats, hvor der eksempelvis er udstukket anbefalinger om, at der laves politikker og undervisning, men intet konkret om, hvordan dette effektueres i praksis. Dette underbygger ovennævnte fortolkning af, at spørgsmålet om ansvar er mere relevant, når lærernes rolle ikke er prædefineret fra højere instanser. Vedrørende ansvar har alle aktørerne i studiet, inklusive forældrene, en opfattelse af, at forældrene har det primære ansvar for elevernes livsstil og derunder kostvaner (Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010), hvilket er overensstemmende med fundene på caseskolen. Dog mener aktørerne i studiet af Bucher, Akra og Suris (2010), at de har til opgave at støtte og styrke forældrenes indsats for en sundere livsstil. En lignende indstilling kunne ikke genfindes på caseskolen, hvilket kan skyldes, at fokus i nærværende speciale udelukkende er på kost, mens fokus i studiet er på sundhed i bredere forstand. Det er plausibelt, at der, indlejret i denne overordnede holdning til sundhed i studiet, kan være vidt forskellige holdninger til, hvilke sundhedsparametre aktørerne oplever, de har ansvar for at støtte og styrke. Det kan dog også være udtryk for, at der på de undersøgte skoler af

Bucher, Akra og Suris (2010), er nået længere i forhold til at forandre lærernes engagement i elevernes sundhed.

Endvidere har Bucher, Akra og Suris (2010) fundet, at lærerne har problemer med at definere deres rolle i forhold til forebyggelse af overvægt. Dette forekommer mere sammenligneligt med fundene på caseskolen, hvor usikkerhed angående ansvarsfordelingen medførte en diskrepans mellem lærernes udtrykte holdning til ansvar og deres reelle handlinger. Det er plausibelt, at lærerne på forskellige skoler vil have forskellige opfattelser af ansvar, men med udgangspunkt i ovenstående forekommer det sandsynligt, at såfremt der ikke er en formuleret indsats med konkrete opgaver, så havner medarbejderne på skolen i en situation, hvor det kan være udfordrende at skelne mellem forældrenes og eget ansvar.

Ovenstående taler for relevansen af en tilgang, der i højere grad styres fra kommunalt eller nationalt niveau, men som fremhævet i analysen, så kan diskrepansen skyldes, at lærerne oplever, at kost ikke er en del af deres kerneområde. Dette synes at kunne imødekommes, hvilket udfoldes i følgende afsnit.

11.2.1 Opmærksomhed på behovet for forandring

I analysen blev det fundet relevant at arbejde med at forandre den grundlæggende antagelse omkring ansvar, og ved inddragelse af Schein (1994) blev fremført, at dette kunne gøres ved, at ledelsen skabte afkræftende information, jævnfør afsnit 9.6. Set i lyset af resultater fremført i studiet *“Developing and sustaining a healthy school community: Essential elements identified by school health champions”* af Stolp, Wilkins og Raine (2015) kan denne anbefaling nuanceres.

I studiet fremhæves, at det har betydning, hvorvidt forskellige medarbejdere på skolen ”køber” en given indsats, for at de anvender indholdet. I studiet behandles dermed ikke resultater angående ansvar, men det meget nærliggende begreb *ejerskab*. For at lærerne tager ejerskab, skal de opleve, at indsatsen er relevant. Lærerne betragtes som en heterogen gruppe, da hvert individ tager forskellige sundhedsmæssige initiativer til sig i meget varierende grad (Stolp, Wilkins & Raine 2015). I den kvalitative analyse blev fundet, at de interviewede lærere ligefrem havde en række ”mærkesager”, der betegnede områder, som de fandt vigtige indenfor kost. I analysen blev dette relateret til, at lærerne havde modsætningsfyldte forhold til ansvar. Hertil finder Stolp, Wilkins og Raine (2015), at både lærernes og ledernes villighed til at tage ansvar kan påvirkes ved at fremhæve den eksisterende evidens for, at sunde elever opnår bedre læring. Det skaber fokus på elementer

som forbedret akademisk ydeevne og bedre miljø i klassen (Stolp, Wilkins & Raine 2015), hvilket også var positive effekter, som lærerne på caseskolen beskrev, når eleverne spiste af skolemaden. Ifølge Schein (1994) er forandring af grundlæggende antagelser en langvarig proces, og det forekommer hverken realistisk eller attråværdigt, at lærerne påtager sig det fulde ansvar for elevernes kostvaner. Hvis en information som ovenstående kan skabe grundlag for, at lærerne finder det mere relevant for deres kerneopgave at deltage mere konsekvent og aktivt i at fremme sund kost blandt eleverne, så kan det i stedet knyttes til deres faglige ansvar for elevernes læring og trivsel. Det kan bidrage til at skabe den afkræftende information, som Schein (1994) refererer til, som første led i optøningsfasen og dermed bidrage til en forandring af kulturen.

11.2.2 Opsamling: information til lærerne og et centraliseret initiativ

Ansvar og uoverensstemmelser herom var et perspektiv, der var fremtrædende på caseskolen, men tager væsentligt mindre plads i den videnskabelige litteratur. I ovenstående blev fundet, at en mere specifikt formuleret strategi muligvis gør det lettere for lærerne at definere deres roller i indsatsen, og derved også hvor deres ansvar starter og slutter. Samlet blev med baggrund i ovenstående anbefalet en informerende indsats fra regeringsniveau, der formidler budskabet om, at der er evidens for at sundere kost og sundhed generelt forbedrer elevernes koncentrationsevne og læring.

11.3 Formulering af mad- og måltidspolitikker

De eksisterende retningslinjer og værdier for sundere kost på caseskolen medførte sundere kost blandt eleverne, men mad- og måltidspolitikkerne eksisterede ikke i den grad, som det forventes af sundhedsdepartementet, og som det er beskrevet i *Inuuneritta*. Da lærerne på caseskolen virker ambivalente i forhold til ansvarsfordelingen og mener, at elevernes kostvaner overvejende er forældrenes ansvar, blev derfor fundet relevant med en top-down approach med initiativ fra ledelsen og sundhedsdepartementet/kommunen at sikre, at der formuleres mad- og måltidspolitikker. I analysen blev det endvidere fundet nødvendigt, at aktørernes eksisterende praksis skulle inddrages for at sikre, at de tager ejerskab, og der sker en forandring. Ved inddragelse af resultaterne i litteraturstudiet kan dog diskuteres, hvornår og hvordan denne inddragelse reelt skal ske.

11.3.1 Aktørinddragelse i implementeringsfasen

Mullally et al. (2010) har i et canadisk survey sammenlignet elever fra 5. og 6. klasse før og efter indførelse af kostpolitikker på 11 canadiske skoler. Politikkerne blev vedtaget på kommunalt niveau og var tilnærmelsesvis identiske og skabte en tydelig fremgang i mængden af indtagede grøntsager og en reducere i indtaget af usund kost (Mullally et al. 2010). Såfremt der på kommunalt niveau kan udvikles politikker i Grønland, der skaber en lignende effekt, kan det med baggrund i dette studie forekomme overflødigt at involvere aktørerne allerede ved formulering af mad- og måltidspolitikkerne. Dog fremgår det ikke tydeligt, hvorvidt de undersøgte skoler i studiet af Mullally et al. (2010) forud for formuleringen af kostpolitikker havde fokus på kost, ligesom det er uvist hvor mange af politikkerne, der reelt er implementeret på skoleniveau. Til sammenligning fremhæves i tidligere nævnte studie af Bucher, Akra og Suris (2010) et behov for et overordnet regeringsprogram med klare politikker og mål, der samtidig er indbefattet af en formulering, der er så fleksibel, at de kan tilpasses lokale forhold og den eksisterende praksis. På de skoler, der er undersøgt i dette studie, eksisterer allerede nogle initiativer i form af eksempelvis sunde skolemåltider og et begrænset udbud af usund mad (Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010). På caseskolen eksisterer ligeledes mundtlige og skriftlige retningslinjer for usund kost og spisesituationen.

Dette taler for en tilgang, hvor der fra national eller kommunal side formuleres en overordnet mad- og måltidspolitik, der er tilstrækkelig bredt formuleret til, at den kan tilpasses til forudsætningerne på de enkelte skoler. Der kan eksempelvis lægges op til en mere pædagogisk spisesituation, men grundet skolernes forskellige fysiske rammer kan det være svært at centralisere den endelige formulering omkring spisesituationen. Således kan aktørerne inddrages på implementeringsniveau. I studiet af Bucher, Akre og Suris (2011) fremhæver de interviewede netop en interesse i at blive hørt og inddraget.

11.3.2 Aktørinddragelse i formuleringen af mad- og måltidspolitikker

Inddragelse af aktørerne kan dog også allerede ske i forhold til formuleringen af mad- og måltidspolitikker. I et amerikansk kohorte studie blev en omfattende model til implementering af mad- og måltidspolitikker undersøgt (Coleman et al. 2012). Modellen bestod i nedsættelse af en forandringsbestyrelse i kommunalt regi og et forandringsteam på de undersøgte skoler, hvor ledelse, lærere, forældre og kantinepersonale var repræsenteret. Forskningsholdet præsenterede dernæst en plan for politikker og forandringstiltag for lederne på skolerne for at afdække modstand mod

planen og eventuelle barrierer mod implementering. Endelig blev disse data samt interventionsplanen præsenteret for bestyrelsen, som formulerede en række forandringstiltag og mål for senere vurdering heraf (Coleman et al. 2012). Således er strategien meget omfattende, men udgør et eksempel på, hvordan skolerne via forandringsteams kan inddrages aktivt i forhold til udvikling af mad- og måltidspolitikker. Denne inddragelse medførte flere og mere specifikke politikker (Coleman et al. 2012). Dog blev i analysen konstateret en modstand mod at tage ansvar for elevernes kostvaner blandt aktørerne på caseskolen, hvilket kan udgøre en barriere for at nedsætte et lignende forandringsteam. Coleman et al. (2012) finder dog at forandringsteams med medlemmer fra lærerstaben er vigtige for at få implementeret, vedholdt og skabt mening omkring indsatsen, hvilket taler for, at det bør prioriteres. Med den nuværende prioritering af kost kan betvivles, hvorvidt det er realistisk at nedsætte et forandringsteam på caseskolen. Alternativt kan, i stedet udpeges en tovholder, som primært ansvarlig for kostområdet på skolen, som kan inddrages i formulering af en kommunal mad- og måltidspolitik, så denne bliver realistisk for skolen at indføre. Samtidig vil en tovholder kunne agere rollemodel for resten af staben på caseskolen i forhold til den samlede kostindsats. En yderligere fordel ved forandringsteamet var dog, at forældrene var involveret, hvorved de også tildeles et ansvar. Således udstykkede skolen retningslinjer til forældrene for hvilken mad, eleverne måtte få med i skole (Coleman et al. 2012). Det var derfor ikke kun lærerne, der stod for at involvere forældrene, men også skoleledelsen, der støttede lærerne i at involvere forældrene. Denne form for involvering og støtte til lærerne kan være relevant at videreføre til caseskolen til udformning af overordnede madpolitikker og endvidere imødekomme, at elevernes kostvaner også anses som forældrenes ansvar.

11.3.3 Opsamling: Aktørinddragelse i indsatsen om mad- og måltidspolitikker

Næste skridt for at forbedre den igangværende kostindsats er, at hver kommune og sundhedsdepartementet tager initiativ og formulerer behovet og relevansen af mad- og måltidspolitikker på skolerne. Med baggrund i ovenstående kan aktørinddragelse sikre, at politikkerne opleves relevante og kompatible med skolens grundlæggende forudsætninger. Dertil kan en udnævnt tovholder for kost inddrages. Denne aktørerinddragelse kan ske allerede i formuleringen af en kommunalt dækkende skriftlig politik, hvilket vil skabe forudsætninger for en mere specifik formulering og et samarbejde, hvor aktørerne fra skolerne bliver hørt. Alternativt kan der formuleres mere brede, kommunalt gældende mad- og måltidspolitikker, hvilket kan være tids-

og ressourcebesparende, men efterlader en opgave på hver skole i forhold til at specificere de givne politikker.

11.4 Smag, æstetisk fremstilling og nye madvarer

Det fremgår af analysen, at aktørerne overordnet er glade for madpakkeordningen, og oftest spiser eleverne af den. Dog er der nogle barrierer, der gør, at eleverne ikke altid indtager maden, hvorved maden ikke får den ønskede sundhedsfremmende effekt. Disse udgjorde æstetikken, kold mad, ukendt mad og smag jævnfør afsnit 9.3.1. Den videnskabelige litteratur berører lignende områder, men det er forskellige elementer ved maden, som eleverne lægger vægt på, hvilket udfoldes i de følgende afsnit.

11.4.1 Madens “udseende”

Bauer, Yang & Austin (2004) finder i et kvalitativt interviewstudie, at elevernes største barriere for ikke at spise den serverede frokost, er dens udseende og fremstilling. Eleverne beskriver maden som fed og ulækker, uagtet at den serverede frokost burde leve op til gældende standarder for ernæringsrigtig frokost. Faktisk efterspørger eleverne ligefrem frugt og grønt af højere kvalitet (Bauer, Yang & Austin 2004), hvortil eleverne på caseskolen piller grøntsagerne fra. I studiet problematiserer kantinepersonalet dog, at økonomisk pres underminerede deres anstrengelser for at skabe et sundt måltid. En elev fortæller om selve maden, at størstedelen er friturestegt, og selv pizzaen er smurt ind i fedt (Bauer, Yang & Austin 2004). Madens kvalitet er således ikke overensstemmende med de observationer, der blev gjort på caseskolen, hvor der ikke blev serveret friturestegt mad eller junkfood. Alligevel resterer en del af maden på caseskolen, hvilket dels skyldtes, at eleverne fandt maden *ulækker*, fordi den var enten lunken, kold eller ikke stemte overens med præferencer for smag.

Kumar et al. (2016) har i et kvalitativt interviewstudie ligeledes undersøgt opfattelsen af skolemad blandt børn, lærere og forældre. I studiet findes, at smag er den primære faktor, der afgør elevernes valg af mad. Eleverne uddybes at sødt, salt og fedt har en utiltalende sensorisk appel, og de vil hellere undvære frokost, end spise skolens frokost, som er æstetisk utiltalende og smager dårligt (Kumar et al. 2016). Dette er overensstemmende med fundene på caseskolen, hvor det i analysen blev belyst, at smag havde afgørende betydning for, om eleverne spiste af skolemaden. I tillæg dertil belyser Kumar et al. (2016), at eleverne i studiet fandt madens udseende utiltalende, hvilket

de beskriver ved, at det ser mærkeligt ud eller smager *forkert*. På den måde sammenkædes udseende og smag således, at madens fremstilling fordrer en forventning om hvilken smag, der medfølger. Netop forventninger til smagen var afgørende på caseskolen, hvor det i analysen blev fremhævet, at eleverne spiste væsentligt mindre eller slet ikke smagte på skolemaden, når der blev serveret nye retter. I analysen blev denne modstand begrundet ved, at eleverne ikke kender til indholdet i maden, jævnfør afsnit 9.3.1. Perspektivet omkring nye retter diskuteres også af forældrene i studiet af Kumar et al. (2016), men her begrundes den manglende lyst til nye retter ved, at børn er kræsne og derfor ikke spiser noget de ikke kender. Kræsenhed blev ikke fremhævet som en betydende faktor, men kan være et forklarende element i forhold til elevernes manglende indtag af maden i madpakkeordningen. Endvidere kunne det have været interessant at kende til elevernes præferencer og spild, før den serverede frokost blev ændret til at leve op til de landsdækkende retningslinjer for sund skolemad. En viden som heller ikke er tilgængelig på caseskolen, hvorfor der kan stilles spørgsmål ved, om det er et nyt eller et kendt fænomen.

Hele den smagsmæssige og hovedparten af den æstetiske fremstilling har aktørerne på caseskolen begrænset indflydelse på. Dertil må rettes opmærksomhed mod leverandøren. På caseskolen står lærerne dog for den sidste anretning af maden og deltager under spisesituationen. Derfor kan lærerne, som viceinspektøren fremhævede, søge at påvirke eleverne med en pædagogisk tilgang til spisesituationen.

11.4.2 Udfordringer med frugt og grønt i maden

I den kvalitative analyse blev fremhævet, at frugt og grøntsager i maden blev frasorteret, mens frugt serveret separat gennemgående blev nydt og spist.

I analysen blev elevernes frasortering af frugt og grøntsager i maden begrundet ved den æstetiske fremstilling og smagen heraf. Dog blev ved inddragelse af lærerne påpeget at dette var en generel tendens. I et amerikansk observationelt tværsnitsstudie undersøger Gase et al. (2014) på baggrund af fire tilfældigt udvalgte mellemskoler og 2.228 elev-observationer, hvor modtagelige eleverne er overfor ændringer i skolemadens frokostservering. Ved at observere hvor meget mad, der blev lavet, samt hvor meget der henholdsvis var tilbage efter servering, og hvor meget eleverne smed ud, konkluderes, at eleverne smed grøntsager væk uden at smage, og at mange elever (39,6 %) slet ikke valgte at tage de grøntsager, der serveres (Gase et al. 2014). Derved underbygges at det kan være en generel modstand mod grøntsager, og ikke alene den æstetiske fremstilling. Omvendt er betydningen af råvarernes kvalitet og fremstillingen heraf underbygget i et dansk studie fra af

Aarestrup et al. (2014). Således har Aarestrup et al. (2014) undersøgt barrierer og fremmende faktorer i en indsats, der blandt andet bestod i servering af gratis frugt og grøntsager til elever i danske folkeskoler. I denne indsats findes barrierer for elevernes indtag i form af madlege, dårlig kvalitet af det serverede og dårlig timing, hvilket resulterede i, at det serverede blev brunt og kedeligt, før de fik tid til at spise det (Aarestrup et al. 2014). Således er kræsenhed slet ikke på dagsordenen blandt disse elever, hvilket potentielt kan begrundes med, at grøntsager og frugt ikke var kommet i deres frokost, men blev serveret separat. Samtidig har eleverne dog heller ikke et alternativ, da der udelukkende serveres frugt og grønt, og det ikke er ledsaget af et hovedmåltid som på caseskolen. Ikke desto mindre er det sandsynligt, at begge dele kan være gældende blandt de grønlandske børn.

Endvidere er tilbuddet med frugt og grønt ledsaget af en indsats, hvor lærerne skulle agere rollemodeller og spise med. I studiet er det dog ikke vurderet, hvordan dette selvstændigt påvirkede elevernes frugt- og grøntsagsindtag (Aarestrup et al. 2014). Netop tilstedeværelsen af lærerne og en funktion som rollemodeller var et tilbagevendende emne i den kvalitative analyse, men det kan ved inddragelse af studiet af Aarestrup (2014) ikke udledes, hvorvidt dette vil have en effekt på elevernes kost. Pike og Colquhoun (2009) har i et kvalitativt casestudie belyst, hvordan en gratis skolemadsordning i England har fungeret i praksis, og i dette studie er lærernes tilstedeværelse i spisesituationen berørt. I studiet, der er et sammenlignende casestudie, beskrives én skole, hvor lærerne deltager og spiser med, og én skole hvor lærerne ikke deltager i frokostpausen. Lærernes tilstedeværelse muliggjorde at dem, der var ansvarlige for frokostpausen, kunne assistere eleverne med at klargøre måltider og opfordre dem til at spise maden (Pike, Colquhoun 2009). Således er det ikke lærernes opgave at agere rollemodeller og præsentere og opfordre eleverne til at spise maden i studiet, som det foreslås i nærværende speciale. Pike og Colquhoun (2009) fremhæver, at opfordringer fra personalet medførte, at eleverne spiste af skolemaden, og at eleverne fandt det positivt, når lærerne også deltog i spisesituationen. Studiet er ikke direkte overførbart til den grønlandske kontekst, da spisningen foregår i en kantine, men ikke desto mindre kan det underbygge, at lærernes aktive indsats i spisesituationen formentlig ligeledes kan have en reel effekt på elevernes kostvaner. Dog må endvidere fremhæves, at eleverne i pågældende studie er til og med 11 år, hvorved de er unge sammenlignet med målgruppen for nærværende speciale. Det kan tænkes at være mere udfordrende for lærerne at opfordre de 15-årige til at spise end de lidt mindre børn.

Endelig fremhæves i studiet af Aarestrup (2014) at æstetikken kunne påvirkes ved, at råvarerne blev skåret ud og serveret appetitligt. Dette stod eleverne selv for, men var en praksis der af lærerne blev

oplevet som meget tidskrævende (Aarestrup et al. 2014). I den grønlandske indsats er den begrænsede tid til spisepausen en væsentlig barriere for spisesituationen, hvorved yderligere tid brugt på tilberedning forekommer kontraindiceret, jævnfør afsnit 9.2.3. Omvendt kunne dette foranledige en færdighedstræning i forhold til tilberedning af- og hygiejne omkring madvarer, som ligeledes er væsentligt udfordret, grundet de uhensigtsmæssige rammer i hjemkundskabslokalet på caseskolen. Relevansen heraf underbygges kraftigt ved inddragelse af skolekonsulentens udsagn om, at det formentlig kun er 10 % af eleverne i folkeskolen, der er i stand til at lave et måltid baseret på friske råvarer. Aktuelt er det dagens dukse, der henter maden til madpakkeordningen i skolekøkkenet, og et alternativ, til at bruge ekstra tid fra spisepausen, kunne være, at duksene står for præparering af de friske grøntsager, der serveres til med madpakkeordningen i hjemkundskabslokalet. Dette vil samtidig kunne imødekomme den nuværende ordning, hvor eleverne kan gennemføre folkeskolen uden at stifte bekendtskab med hjemkundskab. Sidstnævnte synes at kunne imødekomme flere aktuelle barrierer for frugt- og grøntindtag samt fremme elevernes grundlæggende kompetencer i forhold til madlavning.

11.4.3 Opsamling: En motiverende pædagogisk tilgang med præsentation og madskik

I ovenstående blev fundet, at det kan være relevant at arbejde mere på æstetikken og smagen omkring den serverede mad i madpakkeordningen. Endvidere underbygges relevansen af at lade lærerne agere rollemodeller i spisesituationen ved inddragelse af den videnskabelige litteratur, omend evidensen, der direkte kan relateres hertil, er sparsom. Denne rolle kan være med til at skabe et positivt spisemiljø, hvor der er fokus på elevernes attituder overfor maden, præsentation af maden og indholdet samt regler for og opmærksomhed på madskik. Dette alt sammen for at motivere eleverne til at spise mere af maden fra madpakkeordningen og skabe positive oplevelser relateret til det sunde måltid. Endvidere kan det være relevant at overveje, om eleverne kan inddrages i klargøring af skolemaden, med henblik på, at de opnår et minimum af erfaringsbaseret læring.

11.5 Undervisning om sund kost

I den kvalitative analyse blev præsenteret, at undervisning om kost på skolen var særdeles begrænset. Alle informanterne forholdt til primært til undervisning om kost i naturfag, omend kost- og sundhed var bredt repræsenteret i læreplanen for faget "personlig udvikling". Hertil blev fundet forskellige opfattelser af, i hvilken grad disse læringsmål kunne og blev efterlevet i praksis, som de

interviewede lærere udtalte sig ganske sporadisk omkring. Dertil kan inddrages en ekstern evaluering af de grønlandske folkeskoler, der blev publiceret i 2015 (Naalakkersuisut 2012). I denne evaluering har 67 % af lærerne svaret, at det er realistisk, at 80 % af eleverne i den grønlandske folkeskole har opnået læringsmålene i faget “personlig udvikling” inden folkeskolens afslutning (Naalakkersuisut 2012). Dette efterlader $\frac{1}{3}$ af lærerne, der ikke mener, læringsmålene er realistiske, hvilket er samme holdning, som blev præsenteret af skoleinspektøren. Hvorvidt de er realistiske synes at afhænge af tiden til gennemførelse samt lærernes kompetencer. Endvidere fordrer dette spørgsmålet om, hvorvidt læringsmål i sig selv er nok til at skabe undervisning om kost, der har potentiale til at forandre elevernes kostvaner.

I det danske studie ” *Barriers and Facilitators for Teachers’ Implementation of the Curricular Component of the Boost Intervention Targeting Adolescents’ Fruit and Vegetable Intake*” har Jørgensen et al (2014) undersøgt barrierer og facilitatorer for skolelæreres implementering af et omfattende undervisningsmateriale omkring kost. Indsatsen var således ikke alene baseret på en revidering af den overordnede læreplan, men indeholdt en detaljeret plan for et års aktiviteter omkring kostundervisning. I forhold til dette materiale positionerede de interviewede lærere sig i to grupper; nogle mente, at materialet var godt, gennearbejdet og inspirerende, mens andre fandt det for let, hvilket foranledigede behov for massiv revidering (Jørgensen et al. 2014). Det er uvist, hvordan lærerne på caseskolen ville forholde sig til et tilsvarende materiale med fastlagte aktiviteter. Dog kan den nuværende grundlæggende holdning om, at kost ikke er lærernes ansvar og den højt prioriterede handlefrihed skabe betænkeligheder i forhold til introduktion til et mere fastlagt undervisningsprogram. Omvendt kan undervisningsmateriale potentielt konkretisere brugen af læringsmålene i faget “personlig udvikling”, og ved udarbejdelse af konkret undervisningsmateriale fremtvinges ligeledes en stillingtagen til, hvor lang *tid* det kræver at gennemgå.

Skoleinspektøren begrundede dog primært problemet med den aktuelle undervisning i “personlig udvikling” med, at målene er meget bredt formuleret. Hertil belyser Jørgensen et al. (2014), at en del af lærerne ikke oplevede et behov for så omfattende et materiale, som de blev præsenteret for, fordi de var vant til at efterkomme krav i læreplaner og engagere sig i nye opgaver. Derfor var det vigtigste for de pågældende lærere at have en grundlæggende forståelse for slutmålet med læringen om frugt og grøntsager (Jørgensen et al. 2014). Dette kan ikke ukritisk overføres til en grønlandsk kontekst, hvor arbejdet med læringsmål endnu ikke kan betragtes som veletableret (Naalakkersuisut

2012). Ikke desto mindre kan dette understrege det altafgørende ved, at læringsmålene er så tilpas afgrænsede og konkrete, at slutmålet er forståeligt og opnåeligt for lærerne. I de opstillede mål for faget “personlig udvikling” refereres eksempelvis til “sund levevis” og taget i betragtning, at lærernes kernefaglighed ikke vedrører sundhed, kan hver enkelt lærers undervisning givetvis afhænge af vedkommendes sundhedsbegreb. Læringsmålene i sig selv fordrer undervisning, men hvis ikke de er formuleret så lærerne anvender dem og dette på en relevant måde, så udgør selve formuleringen en barriere for den praktiske brug heraf. I tillæg til læringsmålene er der opstillet undervisningsforslag, der indeholder forslag til konkrete aktiviteter, men i tidligere omtalte evaluering af den grønlandske folkeskole besvarede størstedelen af lærerne, at de anser undervisningsforslagene som et “katalog”, hvor de kan vælge fra eller til (Danmarks Evalueringsinstitut 2015). Værdien af de beskrevne undervisningsforslag i forhold til at skabe handlekompetente elever forekommer overflødig, såfremt lærerne ikke bruger dem. Det understreger et behov for at revurdere formuleringen og indholdet af de opstillede læringsmål til faget “personlig udvikling”.

I tidligere omtalte studie af Bucher, Akre og Suris (2010) blev fremhævet, at sundhedsindsatser, der blev forventet gennemført i skoleregion, skulle integreres i læreplaner, men at dette skulle gøres ved inddragelse af alle relevante interessenter, heraf både lærere og lokale autoriteter. En revidering af de grønlandske læringsmål for sundhedsundervisning i “personlig udvikling” kan anbefales at foregå på baggrund af initiativ fra øvre instanser, men ved inddragelse af relevante lærere fra praksis, en tovholder for kost. Sidstnævnte med henblik på at skabe en følelse af ejerskab i tråd med settingstilgangen, hvor inddragelse af alle relevante aktører netop skaber forudsætning for sundhedsfremme i settingen (Dybbroe, Lau 2012).

Endvidere må fremhæves, at der på årsbasis er afsat 30 timer til undervisning i “personlig udvikling”, hvor læringsmål omkring sundhed udgør 1/3 af de samlede læringsmål. Således kan antages, at der resterer ti timer til undervisning i det samlede sundhedsbegreb. I studiet af Jørgensen et al. (2014) blev der udført kostundervisning én gang ugentligt. Dette skaber en tvivl angående, hvor mange timer kostundervisning kræver for at foranledige en egentlig forandring. De 30 timer til undervisning i “personlig udvikling” kan kombineres med øvrige fag, eksempelvis naturfag, som lærer 1 havde gjort, men ved en revidering af læringsmålene kan det være relevant med en stillingtagen til om antallet af timer, der er afsat til faget på årsbasis, stemmer overens til det forventede læringsudbytte blandt eleverne.

Endelig må fremhæves, at lærerne i studiet af Jørgensen et al. (2014) var særligt motiverede, fordi der var tiltro til skoleledelsen, og denne havde truffet beslutning om at deltage i forskningsprojektet. Dette underbygger, at ledelsens opbakning er altafgørende for implementeringen af tiltag, der fremmer undervisning om kost i faget “personlig udvikling”.

11.5.1 Opsamling: fremtidens kostundervisning

Med baggrund i ovenstående er der belæg for, at det er nødvendigt, at kostundervisning prioriteres højere på ledelsesniveau, såfremt det skal anvendes i højere grad i praksis. Endvidere forekommer en revidering af de opstillede læringsmål for faget “personlig udvikling” relevant, da der forekommer at være forskel på, om lærerne kan leve op til dem. Dette kan med fordel gøres ved inddragelse af relevante tovholdere blandt lærerne med henblik på at sikre, at de både er realistiske at gennemføre indenfor den afsatte tidsramme.

11.6 En tidsinvestering

På caseskolen blev det fundet, at den tidsbegrænsede spisepause var en af barriererne for, at eleverne kunne nå at spise maden. Dette resulterede i, at lærerne afholdt længere pauser, hvorved en del af undervisningstiden blev inddraget. Hverken for kort tid til spisning eller inddragelse af undervisning kan betragtes som optimale situationer. Desuden var manglende tid, kombineret med manglende undervisningstillæg årsag til, at lærerne havde modsat sig at præsentere maden i madpakkeordningen. I et kvalitativt amerikansk studie, har Bauer, Yang & Austin (2004), undersøgt barrierer for effekten af kostinitiativer. Disse resultater afspejlede, at såvel lærere som elever lagde vægt på, at den begrænsede tid til frokostpausen influerede på elevernes mulighed for at spise sundt. Forklaringen herpå var ifølge eleverne, at på trods af, at de fik hentet maden, nåede de ikke at spise den op. Det resulterede i, at de fravalgte det sunde og tog det lette valg og spiste de usunde madvarer først (Bauer, Yang & Austin 2004). Dette er således ikke overensstemmende med den ageren, der blev observeret blandt eleverne på caseskolen. Her brugte eleverne tid på at frasortere frugt og grøntsager i maden, men derudover var der intet, der indikerede, at tiden var medvirkende til, at overvejende sunde madvarer blev smidt ud. Endvidere præciserer lærerne i studiet af Bauer, Yang og Austin (2004), at den korte frokostpause opmuntrede eleverne til efterfølgende at købe snacks. Det er ikke præciseret, hvor lang tid frokostpausen i studiet var, og desuden havde eleverne adgang til indkøb af snacks på skolens matrikel (Bauer, Yang & Austin 2004). Forudsætningerne i

den undersøgte kontekst er således anderledes end på caseskolen, hvor eleverne måtte forlade skolens matrikel for at tilgå kiosken, der lå på den anden side af gaden. De elever, der købte frokost i kiosken begrundede primært deres indkøb med, at maden i madpakkeordningen var kedelig eller kold og ikke manglende tid til spisning. Dette sandsynliggør, at en forandring af elevernes grøntsagsindtag ikke nødvendigvis kan foranlediges på baggrund af alene længere spisepauser, men nærmere grøntsagernes smag, æstetiske fremstilling, en øget prioritering på baggrund af viden om sund kost eller lærernes pædagogiske opfordring.

Endvidere blev det i den kvalitative analyse fremhævet, at lærerne i praksis anvendte længere tid, end der var skemalagt, hvilket ved inddragelse af Schein (1994) blev fortolket som forskellige tidopfattelser mellem lærere og skoleledelse. Skoleledelsen opfattede tiden som en væsentlig barriere for det pædagogiske islæt ved spisesituationen, mens ingen af de interviewede lærere problematiserede spisepausens længde. Omvendt finder Aarestrup et al. (2014) i tidligere nævnte danske studie, at lærerne opfatter tiden som største barriere for effektiv implementering af indsatsen, og dermed også for elevernes indtag af det frugt og grønt der tilbydes. Således opfattede lærerne i studiet indsatsen som meget tidskrævende, og der var forskel på, om lærerne lod eleverne spise undervejs i timen eller afholdt en fælles frugtpause (Aarestrup et al. 2014). På de observerede dage på caseskolen blev frugten serveret i forbindelse med frokosten, men ved inddragelse af studiet af Aarestrup et al. (2014) belyses, at såfremt det ventedes med at give eleverne frugten til den efterfølgende time, så ville der kunne frigøres tid til frokosten. På den anden side kan ikke afvises, at nogle lærere på caseskolen som i studiet af Aarestrup et al. ville finde det udfordrende at lade eleverne spise i timen, hvorved det i sidste ende ville kræve ekstra tid til en pause.

På caseskolen er der skemalagt andre spisepauser, hvor eleverne spiser mad medbragt hjemmefra. Bauer, Yang og Austin (2004) finder, at indføring af ekstra pauser var nødvendigt netop fordi der ikke var afsat nok tid til frokostpausen. En potentiel forandring kunne herudfra være, at pauserne klokken 10 kortes ned, og at tiden herfra medregnes i frokostpausen. Derved kunne madpakkeordningen tildeles mere opmærksomhed og tid til, at maden præsenteres optimalt for eleverne, og eleverne har tid til at spise. Omvendt var der flere elever, der ikke fik morgenmad hjemmefra, og derfor først spiste, når de havde netop denne pause klokken 10. Derved vil dette ikke være anbefalelsesværdigt, men tjener til at belyse kompleksiteten ved en forandring af pausen, der vil være et ekstra økonomisk udlæg uanset hvad, fordi lærerne som minimum er berettiget til et tilsynstillæg den tid, hvor de er i klassen. Dette synes at skabe behov for, at der fra højere instanser

(skoleforvaltningen) tages stilling til en forlængelse af spisepause samt en revurdering af lærernes rolle i denne pause. Sidstnævnte skulle ses i forhold til lærernes arbejdstidsregler.

11.6.1 Opsamling: Længere spisepauser

Den kvalitative analyse indikerede, at den korte spisepause kunne være en barriere for både elevernes mulighed for at nå at spise, men også for at lærerne kunne varetage en mere aktiv rolle i forhold til præsentation af maden med mere. Problemet med manglende tid til spisning er belyst på forskellig vis i den videnskabelige litteratur og underbygger relevansen af, at der fra skoleforvaltningen rammesættes et minimumskrav for spisepausens længde. På trods af det kan virke fundamentalt og som en simpel løsning at forlænge frokostpausen på caseskolen, så er disse overvejelser forbundet med flere økonomiske hensyn. Med baggrund i de meget forskellige nuværende opfattelser af tiden til spisepausen forekommer nødvendigt, at dette foregår i en dialog, hvor både lærere og skoleledelser repræsenteret.

11.7 Begrænsning af usund kost fra nærområdet

I den kvalitative analyse blev fundet, at nogle elever, som havde tilladelse hertil, opsøgte den nærliggende kiosk, og købte junkfood, slik, chips eller lignende. Udbuddet af usunde fødevarer og adgangen til kiosken blev således afgørende for deres indkøb og derved kostvaner i skoletiden. Mad- og måltidspolitikker havde haft en indvirkning, men der resterede fortsat elever der købte usund mad i kiosken.

Bauer, Yang og Austin (2004) finder, at let tilgængelighed for usunde varer udgør en øget risiko for, at eleverne fravælger sund kost. I studiet refereres der til cafeteriaet på den pågældende skole, hvilket ikke helt kan sidestilles med forholdene på caseskolen, hvor der ikke var andet udbud af frokost end madpakkeordningen. Imidlertid kunne eleverne som nævnt fra 7. klasse indgå aftaler med deres lærere om at hente frokost i den kiosk, der lå på den anden side af gaden. Sådanne kiosker eller minimarkeder ligger efter udsagn fra informanterne tæt på alle skoler i Nuuk, hvilket udgør en potentiel fristelse for køb af usunde madvarer.

Ifølge Bauer, Yang og Austin (2004) ville mere tid til frokost kunne afhjælpe og nedsætte købene af disse usunde madvarer, som kan være en faktor, der bidrager til nogle af elevernes uhensigtsmæssige kostvaner. Dog havde de gældende retningslinjer i forhold til færden i kioskerne også medført en forandring, da eleverne købte mindre usund i skoletiden (Bauer, Yang & Austin

2004). Det kan derfor diskuteres hvad der ville have den største effekt, og hvad der ville give mening at prioritere højest – strammere retningslinjer i forhold til kioskbesøg, eller længere spisepauser. Det omtalte studie er amerikansk, hvorfor det ikke kan betragtes som fuldstændigt overførbart, da nærområdet tilbyder et mere omfattende udbud af kiosker og andre muligheder for eleverne til at købe fastfood, end det er tilfældet i Nuuk og den arktiske kontekst omkring caseskolen. Dog understreger et schweizisk kvalitativt studie udarbejdet af Bucher Della Torre, Akre & Suris (2010) ydermere, at det er en gennemgående tendens, at udbuddet af usund mad i nærområdet er en udfordring. Der er ikke lokaliseret studier med modsatrettede konklusioner, men de aktuelle restriktioner for kioskbesøg på caseskolen havde medført, at færre købte slik og usund mad i skoletiden. Aktuelt må eleverne gå i kiosken fra 8. klasse, og spørgsmålet er, om disse kioskbesøg giver mening at reducere yderligere for så store elever, eller om det er vigtigere at håndhæve påbuddet angående medbragt slik, sodavand og kage på skolens matrikel. For eleverne vil en længere spisepause givetvis kunne fordre et større indtag af maden fra madpakkeordningen. Derfor synes effekten af restriktioner og længere spisepauser at kunne have forskellig indvirkning afhængigt af alderen på de pågældende børn.

11.7.1 Opsamling: Begrænsning af udbuddet af mad fra nærområdet

På caseskolen havde det haft en effekt at indføre restriktioner for kioskbesøg i forhold til elevernes indtag af usund kost i skoletiden. Disse havde medført, at eleverne spiste mindre slik og sukker, og derfor synes lignende restriktioner at være anbefalelsesværdige at udbrede til flere skoler i Grønland. Fremadrettet kan overvejes strammere linjer for kioskbesøg blandt de ældste elever.

11.8 Utsigtede konsekvenser ved øget fokus på kost

Under dataindsamlingen blev ikke identificeret de utilsigtede konsekvenser af kostindsatsen, som det blev antaget kunne eksistere. Det blev dog belyst at ledelsen udtrykte en holdning om, at de børn, som ikke benyttede sig af madpakkeordningen, burde imødekommes med mulighed for at framelde sig. Dette under forudsætning af, at de så ville få madpakke med hjemmefra som de havde lyst til at spise. Ræsonnementet for denne forandring var at frigøre penge til at gøre den nuværende madordning endnu bedre. Dog kan det diskuteres, hvorvidt en sådan forandring vil afstedkomme nye problematikker i form af stigmatisering af udsatte børn, som ikke nødvendigvis har mulighed for at medbringe madpakke fra hjemmet, eller børn som ikke får ernæringsrigtige madpakker med,

jævnfør afsnit 2.7. Ligeledes kan øget viden og fokus på kost som en kilde til sundhed aflede medikalisering, og således en uhensigtsmæssig begrebsliggørelse, opfattelse og retorik omkring den mad som indtages i skolen, jævnfør afsnit 2.7. Sådanne utilsigtede konsekvenser er underbelyst i litteraturen og ikke fremtrædende i nogle af de studier, den systematiske litteratursøgning har bidraget med. Dog inkluderer Aarestrup et al. (2014) de sociale normer som betydende for spisesituationen. Hertil findes, at eleverne, som deler og spiser det samme mad, udvikler en form for fællesskab omkring dette. Specielt pigerne finder samværet omkring den fælles mad positiv, da det er hyggeligt og fordrer deres indtag. Drengene tilføjer, at de snakker mere sammen, når de spiser den samme mad sammenlignet med, når de spiser deres egne medbragte madpakker (Aarestrup et al. 2014). Ved at gennemføre viceinspektørens forslag på caseskolen er det ud fra disse resultater plausibelt, at disse børn ekskluderes fra det fællesskab som madpakkeordningen afstedkommer. Dog synes det aktuelt ikke problematisk på caseskolen, hvor enkelte elever allerede har madpakker med. Det kan være udtryk for, at den grønlandske kultur afviger fra den danske, og eleverne ikke på samme måde finder det hyggeligt og samhørighed i at dele samme mad.

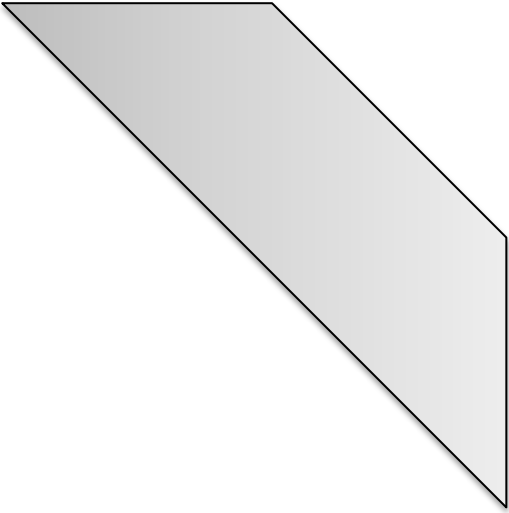
Bauer, Yang & Austin (2004) påpeger i deres studie, at vægt-relaterede drillerier er et problem for implementeringen af kosttiltag på de to inkluderede amerikanske mellem-skoler. De finder, at overvægtige elever er mål for drillerier, specielt hvis de spiser usund mad i frokostpausen (Bauer, Yang & Austin 2004). Modsat caseskolen spiser eleverne i en stor kantine på samme tid, og kun få lærere er tilstede, hvorfor det ikke er muligt for disse at gribe ind, da de simpelthen ikke ser det. Derved er det sandsynligt, at lærerens tilstedeværelse i klasseværelset på caseskolen har en afgørende indflydelse, da der ikke blev observeret drillerier i relation til de medbragte madpakker eller elevernes indtag af madordningen. Dog kan sprogbarrieren, i hvert fald i en af klasserne, hvor de hovedsageligt snakkede grønlandsk, have medført, at drillerier ikke blev registreret. Som Aarestrup et al. (2014) finder Bauer, Yang & Austin (2004) en kønsdifferentiering, hvor pigerne ikke kan lide at spise foran drengene, hvilket påvirker deres indtag, og således giver indtryk af et socialt pres i og omkring spisesituationen. Igen kan en sådan effekt formentlig påvirkes af retorikken i skolens undervisning og omtale omkring sundhed og kost.

Undersøgelser vedrørende utilsigtede konsekvenser ved kostindsatser på skoler er sparsomme. Det forekommer dog væsentligt at overveje indsatsernes mulige utilsigtede konsekvenser i det fremadrettede arbejde med indsatsen. I omtalte studie af Bucher, Akre og Suris (2010) fremhæver de interviewede lærere og forældre, at sunde kostvaner bør fremmes ved at gøre sunde valg mere attraktive. I forlængelse heraf foreslås, at budskabet angående sundere kost bliver formidlet uden

restriktiv og dømmende adfærd (Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010). Sidstnævnte forekommer af essentiel betydning, når lærerne skal løfte opgaven omkring praktisering af eventuelle formulerede mad- og måltidspolitikker.

11.8.1 Opsamling

I den fremtidige kostindsats må der være fokus på, at nogle tiltag kan have u hensigtsmæssige konsekvenser for eleverne. Dette på trods af at der på caseskolen ikke var synlige konflikter eleverne imellem i den pågældende observationsperiode, hvilket dog kunne være afledt af tilstedeværelsen af observatører. At tiltagene formidles i en konstruktiv og ikke dømmende tone kan ifølge ovennævnte netop danne grundlag for en positiv indgangsvinkel med potentiale til at mindske risikoen for opståen af utilsigtede konsekvenser for eleverne.

KAPITEL 12

ANBEFALINGER FOR KOSTINDSATSEN

12 ANBEFALINGER FOR KOSTINDSATSEN

Fortløbende i den kvalitative analyse og resultatdiskussion er der fremhævet fremmende faktorer og barrierer for, at den eksisterende kostindsats på caseskolen kan gøre elevernes kostvaner sundere. Endvidere er der diskuteret konkrete tilgange i forhold til en fremtidig forbedring af kostindsatsen. Der er oplistet flere muligheder, og det er uden for rammerne for nærværende speciale at vurdere økonomiske aspekter ved de pågældende anbefalinger. Dog forekommer det vigtigt, at den fremadrettede indsats baseres på en mere konkret prioritering af, hvad der skal gøres blandt de forskellige aktører. Hidtil er denne prioritering udeblevet, hvorfor det vil være relevant at planlægge opfølgende evalueringer, hvilket vil kunne skabe klarhed over processen og hvad der er lykkedes i praksis.

12.1 Positive handlinger for sundere kost

Med baggrund i nærværende speciale er i følgende tabel 6 formuleret de tiltag, der blev fundet velfungerende på caseskolen, i forhold til at fordre sundere kostvaner blandt grønlandske børn:

Tabel 6: Fremmende faktorer for elevernes kostvaner		
Den velfungerende spisesituation	Klare værdier om slik og sukker	Madordningen
Lærerne strukturerede spisesituationen	Restriktioner for kioskkøb	Frisk frugt serveres med madordningen
Gruppeborde til fremme af den sociale interaktion	Klar mundtlig politik omkring slik og sukker på skolen	Størstedelen finder maden velsmagende og spiser den
Planche som guide for elevernes støjniveau under spisesituationen	Forældrerådet er inddraget i formulering af retningslinjer	

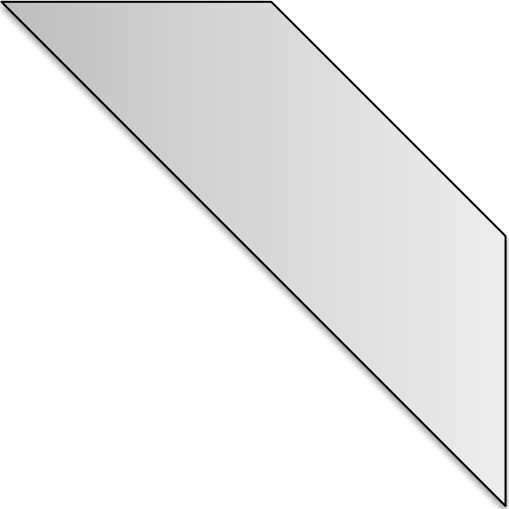
12.2 Anbefalinger for forbedring af den nuværende kostindsats

Med baggrund i foregående analyse og diskussion blev identificeret en række barrierer for effekten af den nuværende kostindsats på caseskolen. Endvidere blev løbende diskuteret en række forandringstiltag med henblik på at overkomme selvsamme barrierer. Disse er oplistet i følgende tabel 7 og inddelt efter hvilket aktørniveau, der må tage primært ansvar for den pågældende opgave. Dette dog med udgangspunkt i den fælles indsats, hvor alle aktører får relevant indflydelse og påtager sig et veldefineret ansvar, jævnfør afsnit 11.3:

Tabel 7: Forandrings/forbedringstiltag

Tiltag Aktørniveau	Ansvar*	Mad- og måltidspolitikker	Pædagogisk tilgang	Undervisning
Skole forvaltningen	Kommunikere budskabet om, at sundere kost forbedrer læring, igangsætte dialog omkring ansvar og formulere en mere konkret strategi for indsatsen	Tage initiativ til formulering af mad- og måltidspolitikker. Overveje aktørinddragelse på formulerings- eller implementeringsniveau	Udspil til længere spisepauser + Overvejelser om økonomiske tillæg	Revurdering af mål for undervisning i ”personlig udvikling” under inddragelse af praksis.
Skoleledelse	Understøtte informationen om, at sund kost er relevant for lærernes kerneopgave, for at fremme ejerskab	Deltage i formulering af mad- og måltidspolitikker + Iværksætte tovholderordning	Formidle vigtigheden af det pædagogiske element i spisesituationen	Assistere lærerne i overvejelser angående materiale om kost + Overveje alternativer til udførelse af erfaringsbaseret læring
Lærere	Information til eller kommunikation mellem lærerne, der skaber kritisk forhold til betydning af kost i skolen. Én eller flere lærere agerer tovholder med ansvar for kost	Tovholder deltager i formulering af mad- og måltidspolitikker	Rollemodell er i spisesituationen: præsentation og opfordre til indtag	Udføre og prioritere undervisningen i kost i henhold til læringsplanerne + tovholder deltager i revurdering af mål

*Kategorien ”ansvar” betragtes som overordnet, og betegner en samlet tilgang, hvor de tre initiativer

KAPITEL 13

DISKUSSION AF METODER

13 DISKUSSION AF METODER

Følgende vil indeholde en diskussion af anvendte metoder bestående i *anvendelsen af teori*, den *systematiske litteratursøgning*, *kvalitetskrav indenfor kvalitative metoder*, *forskningsetik* og *forforståelsen*.

13.1 Anvendelsen af teori

Nærværende speciale tager udgangspunkt i en fænomenologisk-hermeneutisk tilgang. Den fænomenologiske tilgang var primært fremtrædende i den indledende del af projektet og analysen, mens den hermeneutiske fortolkning af bagvedliggende meninger og sammenstillinger med konteksten er den fremtrædende form i det endelige produkt. Dette har jævnfør Crotty (1998) uægteligt betydning for den viden, der skabes, fordi der blev søgt efter subjektive meningsstrukturer og mønstre, ligesom der blev fremhævet uoverensstemmelser og modsatrettede udsagn, nærmere end søgt efter almengyldige sandheder. Derfor blev der ikke svaret på, hvor den fremadrettede indsats ville kunne medføre *mest* forbedring, men svaret på, hvordan hver enkelt del i processen kunne forfines og justeres, hvormed det sandsynligvis ville kunne medføre en forandring. Udover den overordnede teoretiske positionering blev udvalgte begreber fra Scheins (1994) teoretiske værk omkring organisationskultur inddraget i fortolkningen med henblik på at forstå de underliggende kulturelle betydninger af det sagte. En del af dette værk vedrører gennemførelse af en kulturanalyse, hvilket ikke var formålet med nærværende speciale. Derimod havde den begrænsede viden om problemfeltet forud for dataindsamlingen fordret et ønske om at gå åbent til værks. Derfor blev teorien valgt *efter* dataindsamlingen med henblik på at lade teorien have uanseelig indflydelse på projektet i den indledende fase. Såfremt teorien havde været valgt forud for dataindsamlingen, kunne det have skabt mulighed for en mere struktureret analyse med fokus på organisationskultur. Imidlertid var en mængde af empirien ikke relevant at fortolke med Schein's begreber, eksempelvis afsnittet omkring undervisning, hvor der i stedet blev inddraget det sundhedspædagogiske begreb "handlekompetence", jævnfør afsnit 9.4. Derved er opfattelsen, at den åbne tilgang skabte mulighed for at undersøge problemfeltet, som det blev oplevet på caseskolen, og ikke reduceret til noget, der alene omhandler kultur. Samtidig var Scheins begreber anvendelige i store del af fortolkningen og tjente til at forstå, hvordan underliggende organisatoriske forhold, som eksempelvis forskellige antagelser om tid og subkulturer, kunne forklare de forskellige modsætninger og mønstre, der blev fundet i empirien.

Udover disse overordnede teoretiske anskuelser udgjorde programteorien ligeledes en ramme for undersøgelsen af problemfeltet, hvorfor denne metodiske fremgangsmåde diskuteres i det følgende.

13.2 Den virkningsevaluerende tilgang

En programteori kan ikke karakteriseres som en egentlig teori. En programteori skal derimod ses som et evalueringsværktøj med baggrund i praksisnær viden (Dahler-Larsen 2003), hvor designet bag er en virkningsevaluering. Der er dog ifølge Dahler-Larsen (2013) nogle kritikpunkter af en sådan evalueringsform. Eksempelvis findes adskillige måder, hvorpå man kan udarbejde en programteori, hvorved den ifølge Dahler-Larsen (2013) kan udformes for simpelt eller med opstående uenigheder blandt de implicerede. I nærværende speciale er det forsøgt at indfange kompleksiteten ved indsatsen, samtidig med at programteorien skulle skabe et overblik over processen med den flerstrengede indsats til resultater. Samtidig blev der fremført barrierer på programteorien, fordi dette var en del af problemformuleringen. Dette gjorde teorien mere kompleks, og det kan diskuteres, om det var nødvendigt at opstille barriererne, da de ud fra et rent metodisk synspunkt burde være "omdøbt" til moderatorer for effekten (Bredgaard, Rye Dahl & Hansen 2011). Således gjorde dette teorien mere kompleks, men samtidig lettere forståeligt i forhold til den opstillede problemformulering. En virkningsevaluering giver mulighed for begrundede anbefalinger, da mekanismerne i programteorien kan omsætte initiativer til en ny og fordelagtig tilgang (Dahler-Larsen 2013), som i nærværende speciale har været yderst relevant. Til trods for, at det blev fundet relevant at afvige fra den metodiske opskrift, så var tilgangen derved relevant for at bibeholde det løbende fokus på både proces og forandring. Efter opstilling af programteorien blev fundene fra den systematiske litteratursøgning inddraget med henblik på at diskutere fremtidig forandring. Den metodiske tilgang til denne søgning samt litteraturudvælgelse vil derfor kort blive berørt i det følgende.

13.3 Litteratursøgning

Litteratursøgningen blev udført med henblik på at identificere hvilke barrierer og fremmende faktorer, der var afdækket indenfor litteraturen omkring kostindsatser med skolen som setting. Den begrænsede mængde af videnskabelig litteratur fra de arktiske regioner fordrede en inklusion af artikler fra vestlige lande, hvilket kan anses som problematisk, fordi en del af undersøgelsesfeltet vedrørte kontekstuelle og kulturafhængige faktorer. Eksempelvis er der inkluderet seks studier fra

USA, hvor kostindsatsen i skolerne er mere veletableret, og hvor langt de fleste indsatser vedrørte mad, der både blev lavet og serveret i kantiner på skolerne. Dette nødvendiggjorde en kontinuert forholden til, hvorvidt resultater fra øvrige geografiske positioner kunne betragtes som retningsgivende for en indsats i Grønland og overførbare til den grønlandske kontekst. Søgningen resulterede i 13 videnskabelige studier, der blev vurderet og inkluderet ud fra kvalitetskriterier samt relevans for problemformuleringen. Disse 13 studier belyste på forskellig vis barrierer og facilitatorer, der kunne sammenstilles med fundene på caseskolen og i sidste ende tjene til en diskussion af, hvordan indsatsen fremadrettet kan forbedres. Foregående resultatdiskussion er et eksempel på, at litteraturens anderledes kontekst netop kunne bidrage med nye vinkler på de gjorte fortolkninger og identificere hvad, der var at betragte som overraskende og unikt for undersøgelsen i Grønland, og som tidligere er sporadisk belyst i den videnskabelige litteratur. Endelig anbefaler Rienecker (2012), at der inddrages relevant sparringspartnere, som er eksperter i systematisk søgning. I overensstemmelse hermed blev den præsenterede søgestrategi diskuteret og revideret efter dialog med en bibliotekar fra universitetet.

13.4 Kvalitetskrav indenfor kvalitative forskningsmetoder

Indenfor kvalitative forskningsmetoder eksisterer ifølge Christensen, Nielsen og Schmidt (2011) en uenighed om hvilke mål, der kan anvendes som kvalitetskriterier. Med inspiration i Jørgensen et al. har de dog argumenteret for nogle kvalitetskrav, som nedenstående tager afsæt i (Christensen, Nielsen & Schmidt 2011), herunder *validitet* og *reliabilitet*, på trods af disse termer ofte forbindes med kvantitative forskningsmetoder.

13.4.1 Validitet

Overordnet indeholder et godt forskningsprojekt sammenhæng og stringens igennem hele processen (Christensen, Nielsen & Schmidt 2011). Denne stringens kan skabes ved, at den udforskende ekspliciterer, hvordan den nye viden relaterer til den eksisterende viden, som i den hermeneutiske teori består i forforståelsen (Dahlgager, Fredslund 2011). Dermed skal forskeren som subjekt synliggøres, hvilket blev forsøgt gjort i afsnit 4.2.2. Arbejdet med forforståelsen var en udfordring i startfasen af specialet, fordi vi rent praktisk opholdt os i Danmark og derfor havde meget begrænset viden om de rent kontekstuelle faktorer af betydning for kostindsatsen. Desuden har der ikke, ligesom det blev oplevet med den danske folkeskolereform, været åbenlyse offentlige debatter

omhandlende det grønlandske folkeskolesystem, som har kunnet været meningsskabende for forforståelsen. Det kan på den anden side samtidig ses som positivt, da der har været grundlag for at sætte forforståelsen på spil med sparsom mulighed for blot at søge en bekræftelse.

Endvidere vedrører validitet i kvalitative studier forskningsmetodens velegnethed til at beskrive, hvad der ønskes at beskrive (Christensen, Nielsen & Schmidt 2011). I nærværende speciale har formålet været at undersøge problemfeltet gennem forskellige aktørers virke og baggrund. Det har blandt andet afstedkommet differentierede synspunkter, afhængigt af hvilken platform aktørerne befandt sig på, og dermed kunnet belyse problemfeltet nuanceret. At medtage forskellige aktører til at beskrive forskellige synspunkter beskriver Christensen, Nielsen og Schmidt (2011) som værende at imødekomme systematiske fejl, hvilket højner validiteten. Ydermere er der forsøgt at inddrage lærere med forskellig baggrund, heraf forskellige hovedfag og erfaring, hvilket desuden har kunnet bidrage til forskellige forudsætninger i tilgangen til problemfeltet. Valget af folkeskolen som setting har givet udfordringer i form af at inddrage alle relevante parter for problemstillingen. Det kan derfor diskuteres, hvorvidt fravalget af familien/forældrene har haft en negativ effekt på validiteten, da det gennem litteraturen og informanterne står klart, at de spiller en væsentlig rolle. Det var dog et bevidst valg at udelade dem af dataindsamlingen, da undersøgelsen omdrejningspunkt var rettet andetsteds, og da omfanget af opgaven ikke tillod at undersøge alle platforme. Således kunne forældrenes indflydelse danne grundlag for yderligere undersøgelser.

13.4.2 Reliabilitet

Pålideligheden kan blandt andet vurderes ved at forholde sig til usystematiske fejl i forbindelse med dataindsamlingen (Christensen, Nielsen & Schmidt 2011). Sådanne kunne eksempelvis bestå i manglende opmærksomhed på, hvis informanternes toneleje under interviews var så lavt, at den efterfølgende transskribering og dermed bearbejdning var besværliggjort. Dette var interviewerne særdeles opmærksomme på under interviewene, hvor diktafonerne blev testet forinden. Ydermere blev det tydeliggjort over for informanterne, at optagelserne var afgørende for den videre bearbejdning. En anden vigtig kilde til at undgå usystematiske fejl er, at der er overensstemmelse mellem interviewoptagelsen og transskriptionen, hvilket er forsøgt opfyldt ved, at interviewer og suppleant har foretaget transskriptionen, jævnfør afsnit 6.5.1. Endvidere blev der løbende gennem analysefasen vendt tilbage til den oprindelige optagelse for at sikre at medtage toneleje i fortolkningen af det sagte.

13.5 Etik

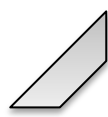
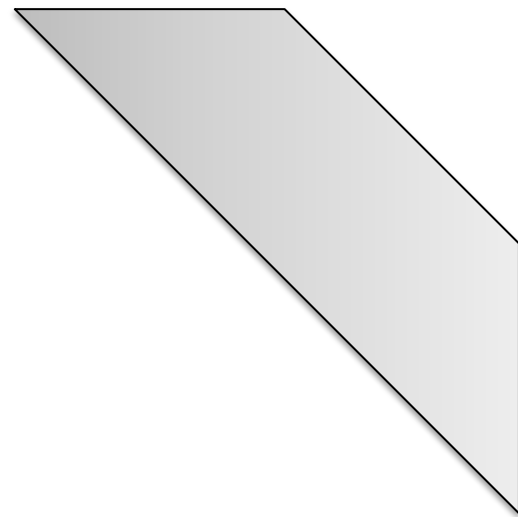
Casestudiedesign skaber kontekstnær viden, samt en sjælden indsigt i et fænomen, og dette stiller store krav til etiske overvejelser eksempelvis om, hvordan gennemførelsen af projektet kan udsætte implicerede deltagere for pres (Ramian 2012). I nærværende speciale er kontakten til lærerne rekvireret gennem ledelsen, og det må bemærkes, at mailen angående deltagelse blev udsendt flere gange, før nogen meldte sig. Derved kan lærerne have følt, at deltagelsen var påtvunget. Dette er et velkendt problem i feltarbejde, hvor adgang via formelle gatekeepers ikke sikrer accept fra uformelle gatekeepers, bestående i personale og elever (Krogstrup, Kristiansen 2015). Relationer til lærerne startede dog allerede på første dagen med deltagerobservation, og på den måde havde de alle set os før, da vi den efterfølgende dag kom for at interviewe. Ikke desto mindre kan nogle af informanterne have haft mindre lyst til at udtale sig angående problemfeltet.

Udover etiske overvejelser forud for dataindsamlingen bør der også foreligge etiske overvejelser i forhold til anvendelsen af resultaterne af et casestudie. Det er således nødvendigt løbende at forholde sig til anonymisering (Ramian 2012). Da der kun findes fire skoler i Nuuk med madpakkeordning leveret fra Brugsen, har det været nødvendigt at sløre nogle data for at sikre, at skolen ikke kan genkendes. Eksempelvis var det på overvejelsesbasis at inddrage billedokumentation, men dette ville givetvis havde afsløret for meget. Samtidig har overvejelser angående anonymisering forårsaget, at der har været brugbare data, som ikke kunne inddrages i specialet. Eksempelvis ønskede enkelte informanter ikke at besvare enkelte stillede spørgsmål, mens diktafonen var tændt. Dette var i sig selv var meget sigende for den omtalte praksis, men kunne af rent moralske årsager ikke inddrages i specialet.

Da en del af dataindsamlingen bestod i at observere madpakkeordningen i praksis, har børnene været en del af denne proces. Der blev givet fuldt samtykke fra skolens ledelse og lærere til at følge en frokostpause, men det blev ikke vurderet nødvendigt at søge samtykke fra forældrene. Dette på baggrund af, at børnene var fuldstændig anonymiserede, og at fokus var på madpakkeordningen i praksis, hvorfor de planlagte observationer i forhold til børnene var at vurdere, om de gav udtryk for at kunne lide maden. Ydermere foregik observationerne over tre dage og ikke i en længere periode. Efterfølgende blev dog vurderet, at et informationsbrev eller lignende til forældrene have været fordelagtigt og etisk rigtigt.

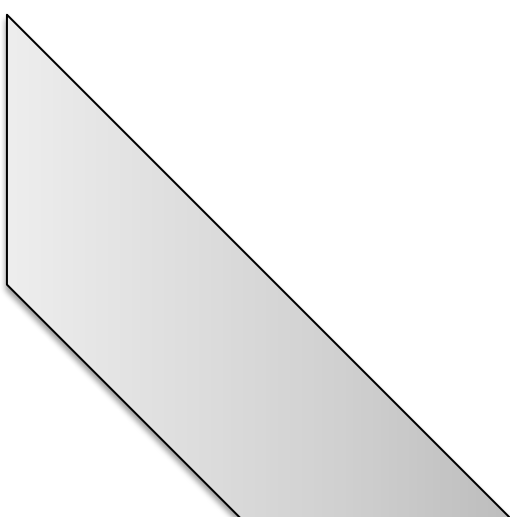
13.6 Analytisk generalisering af resultater

At generalisere resultater refererer til overvejelser angående undersøgelsens resultaters udsagnskraft uden for den undersøgte kontekst. Imidlertid er konteksten i tråd med den konstruktionistiske og hermeneutiske tilgang afgørende for den fundne viden, hvorfor generalisering ikke refererer til udsagn omkring universelle fænomener, men nærmere en *analytisk generalisering*, som forstået ved overvejelser angående resultaternes omsættelighed og anvendelighed udenfor konteksten (Dahlager, Fredslund 2011). Denne omsættelighed er som nævnt i metoden forsøgt styrket ved at inddrage teori. Det første kriterium for, at en analytisk generalisering kan foretages, er, at data er pålidelige, og at argumentationen gennem analysen er holdbar (Antoft, Salomonsen 2013). Disse elementer blev berørt tidligere i afsnit 13.4.1. Endvidere styrkes casestudiets udsagnskraft ved inddragelse af teori i fortolkningen. Dette begrundes ved, at samtidig med, at der i analysen er fremhævet det unikke og kontekstafhængige, så relateres dette løbende til en overordnet og bredere dækkende referenceramme (Antoft, Salomonsen 2013). I analysen blev eksempelvis identificeret, at informanterne forholdt sig forskelligt til den skemalagte tid til spisepausen, og ved inddragelse af Scheins teori blev underbygget, at sådanne forskellige tidsopfattelser kan skabe konflikter, jævnfør afsnit 9.2. Yderligere fremhæver Antoft, at inddragelse af lignende undersøgelser og forskning på området kan styrke forudsætningerne for, at resultaterne kan være relevante i en anden kontekst end den undersøgte (Antoft, Salomonsen 2013). Dette blev gjort i resultatdiskussionen, hvor resultaterne af analysen blev diskuteret i forhold til resultaterne af den systematiske søgning. Med ovenstående forudsætninger opfyldt påpeger Antoft (2013), at fokus for analytisk generalisering er på, om dimensioner og sammenhænge i casen kan forventes at genfindes i lignende cases. Flere af resultaterne var relateret til de specifikke fysiske rammer, der var på caseskolen, og det kan ikke forventes, at der er øvrige skoler med rammer, der er fuldstændig magen til. I analysen blev ved inddragelse af både teori og eksisterende videnskabelig litteratur sandsynliggjort, at den strukturerede spisesituation kan imødekomme problemer med de fysiske rammer. Netop denne kobling til teori og eksisterende videnskabelig litteratur taler for, at rammerne kan have betydning på flere forskellige settings også udenfor caseskolen. Da brugen af rammerne blev fremmet ved en nedskrevet retningslinje, kan en lignende tilgang potentielt være givtig andre steder end på caseskolen. Pensum for undervisning er gældende for alle skoler, hvorved de problemer der blev fundet på caseskolen kan være gældende andre steder, hvilket blev underbygget ved inddragelse af en evalueringsrapport. Derved kan det også være relevant for øvrige skoler at blive inddraget i en dialog om, hvordan pensum kan revideres, så det er muligt at opnå de opstillede læringsmål.

KAPITEL 14

KONKLUSION

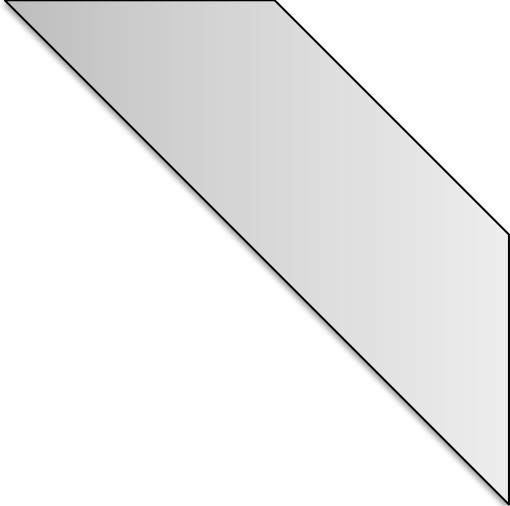
14 KONKLUSION

Formålet med specialet var, at skabe viden om hvilke barrierer og fremmende faktorer der forbindes med udførelsen af de tre indsats; *mad- og måltidspolitikker, madpakkeordning og undervisning* og som kan påvirke elevernes kost. Det skulle bidrage til en vurdering af, hvordan indsatsen fremadrettet kunne forbedres. Dette blev undersøgt ved et fænomenologisk-hermeneutisk casestudie, hvortil der blev udarbejdet en programteori over indsatsen, samt inddraget teori om organisationskultur af Edgar Schein.

Udførelsen af madpakkeordningen fremmede børnenes kostvaner, ved en struktureret tilgang til spisesituationen og organisering af de fysiske rammer, som muliggjorde social interaktion blandt eleverne. Endvidere var frugtens kvalitet fremmende for elevernes indtag, og dermed virkningen af madpakkeordningen. Undersøgelsen viste, at en klart kommunikeret nul-tolerance i forhold til slik og sukker, samt restriktioner for at eleverne kunne købe usund mad i nærområdet, var effektive i forhold til et samlet sundere kostmiljø og derigennem elevernes kostvaner. Mad- og måltidspolitikker eksisterede dog ikke, som en overordnet fælles skriftlig politik på skolen, og undervisning om kost blev alene udført i begrænset omfang. Dermed kunne virkningen på børnenes kostvaner heraf ikke udledes, men en række barrierer for implementeringen af disse to delindsatser, samt virkningen af madpakkeordningen dannede grundlag for anbefalinger, til fremadrettet forbedring af indsatsen og derigennem børnenes kostvaner. Disse lyder som følgende:

- En mere samlet, klart formuleret strategi med initiativ fra kommunalt niveau under inddragelse af relevante lærere og skoleledere. Her tages stilling til:
 - (1) Revurdering af pensum omhandlende kost. (2) Udspil til længere spisepauser. (3) initiativ til formulering af en fælles kommunal mad- og måltidspolitik (4) udspil til hvordan en mere pædagogisk spisesituation kan foregå, hvor lærerne agerer rollemodeller.
 - En tovholderordning på skolerne, så én eller flere lærere har et klart defineret ansvar for kost, og indsatsen forankres på lokalt skoleniveau.

Det vil være relevant at inddrage de potentielle utilsigtede konsekvenser, i det fremtidige arbejde med kostindsatsen i Grønland. Samtidig vil andre settings til forandring af elevernes kostvaner, tilsammen med nærværende speciale, kunne danne grundlag for andre forandringstiltag til fordring af sundere kostvaner.

KAPITEL 15

REFERENCELISTE

15 REFERENCELISTE

- Aarestrup, A.K., Krolner, R., Jorgensen, T.S., Evans, A., Due, P. & Tjornhoj-Thomsen, T. 2014, "Implementing a free school-based fruit and vegetable programme: barriers and facilitators experienced by pupils, teachers and produce suppliers in the Boost study", *BMC public health*, vol. 14, no. 1, pp. 146.
- Abery, E. & Drummond, C. 2014, "Implementation of mandatory nutritional guidelines in South Australian primary school canteens: A qualitative study", *Improving schools*, vol. 17, no. 1, pp. 41-53.
- Alaimo, K., Oleksyk, S., Golzynski, D., Drzal, N., Lucarelli, J., Reznar, M., Wen, Y. & Krabill Yoder, K. 2015, "The Michigan Healthy School Action Tools Process Generates Improvements in School Nutrition Policies and Practices, and Student Dietary Intake", *Health Promotion Practice*, vol. 16, no. 3, pp. 401-410.
- Alaimo, K., Oleksyk, S.C., Drzal, N.B., Golzynski, D.L., Lucarelli, J.F., Wen, Y. & Velie, E.M. 2013, "Effects of changes in lunch-time competitive foods, nutrition practices, and nutrition policies on low-income middle-school children's diets", *Childhood obesity (Print)*, vol. 9, no. 6, pp. 509-523.
- Antoft, R. & Salomonsen, H.H. 2013, "Det kvalitative casestudium - introduktion til en forskningsstrategi" in *Håndværk & horisonter: tradition og nytænkning i kvalitativ metode*, eds. R. Antoft, M.H. Jacobsen, A. Jørgensen & S. Kristiansen, Syddansk Universitetsforlag, Odense, pp. 29-57.
- Bates, D. & Price, J. 2015, "Impact of Fruit Smoothies on Adolescent Fruit Consumption at School", *Health Education and Behavior*, vol. 42, no. 4, pp. 487-492.
- Bauer, K.W., Neumark-Sztainer, D., Hannan, P.J., Fulkerson, J.A. & Story, M. 2011, "Relationships between the family environment and school-based obesity prevention efforts: can school programs help adolescents who are most in need?", *Health education research*, vol. 26, no. 4, pp. 675-688.
- Bauer, K.W., Yang, Y.W. & Austin, S.B. 2004, ""How can we stay healthy when you're throwing all of this in front of us?" Findings from focus groups and interviews in middle schools on environmental influences on nutrition and physical activity", *Health Education and Behavior*, vol. 31, no. 1, pp. 34-46.
- Bjerregaard, P. 2004, *Folkesundhed i Grønland*, Grønlands Hjemmestyre, Direktoratet for kultur, uddannelse, forskning og kirke.
- Bogart, L.M., Cowgill, B.O., Elliott, M.N., Klein, D.J., Hawes-Dawson, J., Uyeda, K., Elijah, J., Binkle, D.G. & Schuster, M.A. 2014, "A randomized controlled trial of Students for Nutrition and exercise: A community-based participatory research study", *Journal of Adolescent Health*, vol. 55, no. 3, pp. 415-422.
- Bredgaard, T., Rye Dahl, M. & Hansen, C. 2011, *Håndbog i virkningsevaluering: inden for beskæftigelsesområdet*, Beskæftigelsesregion Nordjylland.
- Brinkman, S. & Tanggaard, L. 2015, "Interviewet: samtalen som forskningsmetode" in *Kvalitative metoder: en grundbog*, eds. S. Brinkmann & L. Tanggaard, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh., pp. 29-54.
- Brinkmann, S. 2015, "Etik i en kvalitativ verden" in *Kvalitative metoder: en grundbog*, eds. S. Brinkmann & L. Tanggaard, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh., pp. 463-479.
- Brinkmann, S. & Tanggaard, L. 2015, "Kvalitative metoder, tilgange og perspektiver: en introduktion" in *Kvalitative metoder: en grundbog*, eds. S. Brinkmann & L. Tanggaard, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh., pp. 13-28.

- Bucher Della Torre, S., Akre, C. & Suris, J.C. 2010, "Obesity prevention opinions of school stakeholders: a qualitative study", *The Journal of school health*, vol. 80, no. 5, pp. 233-239.
- Christensen, U., Nielsen, A. & Schmidt, L. 2011, "Det kvalitative forskningsinterview" in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 61-90.
- Christensen, U., Nielsen, A. & Schmidt, L. 2006, "Det kvalitative forskningsinterview" in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, eds. S. Vallgård & L. Koch, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 61-89.
- Coleman, K.J., Shordon, M., Caparosa, S.L., Pomichowski, M.E. & Dzewaltowski, D.A. 2012, "The healthy options for nutrition environments in schools (Healthy ONES) group randomized trial: using implementation models to change nutrition policy and environments in low income schools", *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, vol. 9, pp. 80.
- Crotty, M. 1998a, "Kapitel 1: Introduction: The research process" in *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process* Sage Publications, London, pp. 1-17.
- Crotty, M. 1998b, "Kapitel 3: Constructionism: The making og meaning" in *The foundations of social research: Meaning and perspective in the research process* Sage Publications, London, pp. 42-65.
- Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M., Roberts, C., Samdal, O., Smith, O. & Barnekow, V. 2012, *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2009/2010 survey.*, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen.
- Dahlager, L. & Fredslund, H. 2011, "Hermeneutisk analyse" in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 157-181.
- Dahler-Larsen, P. 2013, "Virkningsevaluering - en procesbaseret tilgang til effektevaluering" in *Evaluering af projekter - og andre ting som ikke er ting* Syddansk universitetsforlag, Odense, pp. 115-173.
- Dahler-Larsen, P. 2003, "Opskrift på virkningsevaluering" in *Nye veje i evaluering: håndbog i tre evalueringsmodeller*, eds. H.K. Krogstrup & P. Dahler-Larsen, Academica, Århus, pp. 51-79.
- Dahler-Larsen, P. & Syddansk Universitet 2006, *Evalueringskultur: et begreb bliver til*, 2nd edn, Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Danmarks Evalueringsinstitut 2015, *Grønlands folkeskole: evaluering 2015*, EVA.
- Driessen, C.E., Cameron, A.J., Thornton, L.E., Lai, S.K. & Barnett, L.M. 2014, "Effect of changes to the school food environment on eating behaviours and/or body weight in children: a systematic review", *Obesity reviews*, vol. 15, no. 12, pp. 968-982.
- Dybbroe, B. & Lau, C.B. 2012, "Kommunal sundhedsfremme i borgernes hverdag - ud fra en settings- og empowermenttilgang" in *Sundhedsfremme: et kritisk perspektiv*, eds. B. Dybbroe, B. Land & S. Baagøe Nielsen, Samfundslitteratur, Frederiksberg, pp. 177-189.
- Edwards, N., Mill, J. & Kothari, A.R. 2004, "Multiple Intervention Research Programs in Community HealthLes programmes de recherche sur les interventions multiples en santé communautaire", *CJNR (Canadian Journal of Nursing Research)*, vol. 36, no. 1, pp. 40-54.
- Ernæringsrådet, G. 2005, , *De 10 kostråd*. Available: http://www.pegqik.gl/Emner/Livsstil/Kost/GodeRaadOmKost.aspx?sc_lang=da-DK [2016, 3/28].

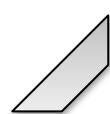
- Funnell, S.C. & Rogers, P.J. 2011, *Purposeful program theory : effective use of theories of change and logic models*, 1st edn, Jossey-Bass, San Francisco, Calif.
- Galloway, T., Blackett, H., Chatwood, S., Jeppesen, C., Kandola, K., Linton, J. & Bjerregaard, P. 2012, "Obesity studies in the circumpolar Inuit: a scoping review", *International journal of circumpolar health*, vol. 71, pp. 1-10.
- Gase, L.N., McCarthy, W.J., Robles, B. & Kuo, T. 2014, "Student receptivity to new school meal offerings: Assessing fruit and vegetable waste among middle school students in the Los Angeles Unified School District", *Preventive medicine*, vol. 67, no. 1, pp. 28-33.
- Gevers, D.W., van Assema, P., Sleddens, E.F., de Vries, N.K. & Kremers, S.P. 2015, "Associations between general parenting, restrictive snacking rules, and adolescent's snack intake. The roles of fathers and mothers and interparental congruence", *Appetite*, vol. 87, pp. 184-191.
- Glasdam, S. 2009, *Folkesundhed: i et kritisk perspektiv*, 1st edn, Dansk Sygeplejeråd, København.
- Golley, R., Baines, E., Bassett, P., Wood, L., Pearce, J. & Nelson, M. 2010, "School lunch and learning behaviour in primary schools: an intervention study", *European journal of clinical nutrition*, vol. 64, no. 11, pp. 1280-1288.
- Greaney, M.L., Hardwick, C.K., Spadano-Gasbarro, J.L., Mezgebu, S., Horan, C.M., Schlotterbeck, S., Austin, S.B. & Peterson, K.E. 2014, "Implementing a Multicomponent School-Based Obesity Prevention Intervention: A Qualitative Study", *Journal of Nutrition Education and Behavior*, vol. 46, no. 6, pp. 576-582.
- Hjemmestyre, G. 2007, *Inuuneritta-Folkesundhedsprogram, Landsstyrets strategier og målsætninger for folkesundheden 2007-2012*.
- Holtug, N., Kongsholm, N.C.H., Lægaard, S. & Nielsen, M.E.J. 2009, *Etik i forebyggelse og sundhedsfremme*, Sundhedsstyrelsen.
- Høstrup, H., Schou, L., Poulsen, I., Larsen, S. & Lyngsø, E. 2009, *Vurdering af kvalitative studier-VAKS*, Dansk sygepleje Selskab, København.
- Høyer, K.L. 2012, "Hvad er teori, og hvordan forholder teori sig til metode?" in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 17-41.
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, F., Aleman-Diaz, A., Molcho, M., Weber, M. & Barnekow, V. 2016, *Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014 survey.*, WHO, Copenhagen.
- Inerisaavik, G. 2004a, , *Læreplan for naturfag*. Available: http://www.inerisaavik.gl/fileadmin/user_upload/Inerisaavik/Laereplaner_dk/Aeldste_dk/Naturfag_aeldste_dk.pdf [2016, 5/4].
- Inerisaavik, G. 2004b, , *Læreplan for personlig udvikling - ældstetrinnet*. Available: http://www.inerisaavik.gl/fileadmin/user_upload/Inerisaavik/Laereplaner_dk/Aeldste_dk/PU_aeldste_dk.pdf [2016, 5/4].
- Inerisaavik, G. 2003a, , *Læreplan for personlig udvikling - mellemtrinnet*. Available: http://www.inerisaavik.gl/fileadmin/user_upload/Inerisaavik/Laereplaner_dk/Mellem_dk/PU_mlmtrin.pdf [2016, 5/4].

- Inerisaavik, G. 2003b, , *Vejledende læreplan for Lokale valg*. Available: http://www.inerisaavik.gl/fileadmin/user_upload/Inerisaavik/Laereplaner_dk/Mellem_dk/Lokale_mlmtr_in.pdf [2016, 5/4].
- Jacobsen, B., Tanggaard, L. & Brinkmann, S. 2015, "Fænomenologi" in *Kvalitative metoder: en grundbog*, eds. S. Brinkmann & L. Tanggaard, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh., pp. 217-239.
- Jacobsen, D.I. & Thorsvik, J. 2014, *Hvordan organisationer fungerer: en indføring i organisation og ledelse*, 3.th edn, Hans Reitzel, Kbh.
- Jara, E., Ozer, E.J. & Seyer-Ochi, I. 2014, "A Case Study of Middle School Food Policy and Persisting Barriers to Healthful Eating", *Ecology of Food and Nutrition*, vol. 53, no. 3, pp. 333-346.
- Jensen, B.B. 2010, "Sundhedspædagogik og intervention" in *Forebyggende sundhedsarbejde: baggrund, analyse og teori, arbejdsmetoder*, 5th edn, Munksgaard Danmark, København, pp. 311-335.
- Jensen, B.B. 2009, "Sundhedspædagogiske kernebegreber" in *Forebyggende sundhedsarbejde: baggrund, analyse og teori, arbejdsmetoder*, 5th edn, Munksgaard Danmark, København, pp. 220-235.
- Jensen, B.B. 2005, "Sundhedsfremme og forebyggelse-to forskellige paradigmer?", *Tidsskrift for forskning i sygdom og samfund*, vol. 2, no. 3.
- Jeppesen, C. & Bjerregaard, P. 2012, "Consumption of traditional food and adherence to nutrition recommendations in Greenland", *Scandinavian Journal of Public Health*, vol. 40, no. 5, pp. 475-481.
- Jørgensen, T.S., Krølner, R., Aarestrup, A.K., Tjørnhøj-Thomsen, T., Due, P. & Rasmussen, M. 2014, "Barriers and Facilitators for Teachers' Implementation of the Curricular Component of the Boost Intervention Targeting Adolescents' Fruit and Vegetable Intake", *Journal of Nutrition Education and Behavior*, vol. 46, no. 5, pp. 1-8.
- Juul, S. 2012, "Information og informationsproblemer" in *Epidemiologi og evidens*, 2nd edn, Munksgaard, Kbh, pp. 106-125.
- Kamper-Jørgensen, F., Dalentoft, L. & Pars, T. 2011, *Midtvejsevaluering af folkesundhedsprogrammet Inuuneritta*, Syddansk Universitet. Statens Institut for Folkesundhed.
- Kamper-Jørgensen, F. & Jensen, B.B. 2009, "Forebyggelsesbegreber og sundhedsbegreber" in *Forebyggende sundhedsarbejde: baggrund, analyse og teori, arbejdsmetoder*, 5th edn, Munksgaard Danmark, København, pp. 21-42.
- Kolodziejczyk, J.K., Gutzmer, K., Wright, S.M., Arredondo, E.M., Hill, L., Patrick, K., Huang, J.S., Gottschalk, M. & Norman, G.J. 2015, "Influence of specific individual and environmental variables on the relationship between body mass index and health-related quality of life in overweight and obese adolescents", *Quality of Life Research*, vol. 24, no. 1, pp. 251-261.
- Kristensen, D.B. 2011, "Fænomenologi. Filosofi, metode og analytisk værktøj" in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 182-204.
- Kristiansen, S. & Jacobsen, M.H. 2010, "Erving Goffman" in *Sundhedssociologi: en grundbog*, eds. P. Tanggaard Andersen & H. Timm, Hans Reitzel, København, pp. 137-159.
- Krogstrup, H.K. & Kristiansen, S. 2015, *Deltagende observation*, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh.

- Kumar, J., Adhikari, K., Li, Y., Lindshield, E., Muturi, N. & Kidd, T. 2016, "Identifying barriers, perceptions and motivations related to healthy eating and physical activity among 6th to 8th grade, rural, limited-resource adolescents", *Health Education*, vol. 116, no. 2, pp. 123-137.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. 2009, *Interview: introduktion til et håndværk*, 2.th edn, Hans Reitzel, Kbh.
- Launsø, L., Rieper, O. & Olsen, L. 2011, *Forskning om og med mennesker: forskningstyper og forskningsmetoder i samfundsforskning*, 6th edn, Nyt Nordisk Forlag, Kbh.
- Ledoux, T.A., Hingle, M.D. & Baranowski, T. 2011, "Relationship of fruit and vegetable intake with adiposity: a systematic review", *Obesity reviews*, vol. 12, no. 5, pp. 143-150.
- Lucarelli, J.F., Alaimo, K., Mang, E., Martin, C., Miles, R., Bailey, D., Kelleher, D.K., Drzal, N.B. & Liu, H. 2014, "Facilitators to promoting health in schools: Is school health climate the key?", *Journal of School Health*, vol. 84, no. 2, pp. 133-140.
- Mullally, M.L., Taylor, J.P., Kuhle, S., Bryanton, J., Hernandez, K.J., MacLellan, D.L., McKenna, M.L., Gray, R.J. & Veugelers, P.J. 2010, "A province-wide school nutrition policy and food consumption in elementary school children in Prince Edward Island", *Canadian journal of public health = Revue canadienne de sante publique*, vol. 101, no. 1, pp. 40-43.
- Naalakkersuisut, G. 2012, *Inuuneritta II 2012: Naalakkersuisuts strategier og målsætninger for foikesundheden 2013-2019*, Departementet for Sundhed.
- Nanney, M.S., MacLehose, R., Kubik, M.Y., Davey, C.S., Coombes, B. & Nelson, T.F. 2014, "Recommended school policies are associated with student sugary drink and fruit and vegetable intake", *Preventive medicine*, vol. 62, pp. 179-181.
- Niclasen, B.V. 2014, *Trivsel og sundhed blandt folkeskoleelever i Grønland*, HBSC.
- Niclasen, B., Rasmussen, M., Borup, I. & Schnohr, C. 2011, "The intake of fruit and sweets in rural and urban Greenland--development from 1994 to 2006", *International journal of circumpolar health*, vol. 70, no. 2, pp. 186-194.
- Niclasen, B. & Schnohr, C.W. 2010, "Greenlandic schoolchildren's compliance with national dietary guidelines", *Public health nutrition*, vol. 13, no. 8, pp. 1162-1169.
- PAARISA, G. 2016, *Paarisa*. Available: <http://old.paarisa.gl/home/om-paarisa.aspx> [2016, 05/30].
- PAARISA, I. 2010, *Mad- & måltidspolitik i skoler og fritidshjem - hvorfor og hvordan*.
- PAARISA, I. 2009, *Sunde måltider - et ledelsesansvar. Til beslutningstagere i skoler*.
- Panunzio, M.F., Caporizzi, R., Antoniciello, A., Cela, E.P., D'Ambrosio, P., Ferguson, L.R., Ruggeri, S., Ugolini, G., Carella, F. & Lagravinese, D. 2011, "Training the teachers for improving primary schoolchildren's fruit and vegetables intake: a randomized controlled trial", *Annali di Igiene : Medicina Preventiva e di Comunita*, vol. 23, no. 3, pp. 249-260.
- Pettigrew, S., Pescud, M. & Donovan, R.J. 2012, "Stakeholder perceptions of a comprehensive school food policy in Western Australia", *Health Policy*, vol. 108, no. 1, pp. 100-104.
- Pike, J. & Colquhoun, D. 2009, "The relationship between policy and place: The role of school meals in addressing health inequalities", *Health Sociology Review*, vol. 18, no. 1, pp. 50-60.
- Ramian, K. 2012, *Casestudiet i praksis*, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh.

- Rasmussen, M., Pedersen, T. & Due, P. 2015, *Skolebørnsundersøgelsen 2014*, Statens Institut for Folkesundhed.
- Ray, C., Roos, E., Brug, J., Behrendt, I., Ehrenblad, B., Yngve, A. & te Velde, S.J. 2013, "Role of free school lunch in the associations between family-environmental factors and children's fruit and vegetable intake in four European countries", *Public health nutrition*, vol. 16, no. 6, pp. 1109-1117.
- Rienecker, L., Stray Jørgensen, P. & Skov, S. 2012, *Den gode opgave: håndbog i opgaveskrivning på videregående uddannelser*, 4th edn, Samfundslitteratur, Frederiksberg.
- Rieper, O. & Hansen, H.F. 2007, *Metodedebatten om evidens*, AKF-Forlaget, Kbh.
- Roberts, C., Freeman, J., Samdal, O., Schnohr, C.W., de Looze, M.E., Nic Gabhainn, S., Iannotti, R. & Rasmussen, M. 2009, "The Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: methodological developments and current tensions", *International Journal of Public Health*, vol. 54, no. 2, pp. 140-150.
- Schein, E.H. 1994, *Organisationskultur og ledelse*, 2nd edn, Valmuen, Kbh.
- Smith, S.L. & Cunningham-Sabo, L. 2014, "Food choice, plate waste and nutrient intake of elementary-and middle-school students participating in the US National School Lunch Program", *Public health nutrition*, vol. 17, no. 6, pp. 1255-1263.
- Stolp, S., Wilkins, E. & Raine, K.D. 2015, "Developing and sustaining a healthy school community: Essential elements identified by school health champions", *Health education journal*, vol. 74, no. 3, pp. 299-311.
- STROBE, S. 2007, *STROBE Statement - checklist of items that should be included in reports of observational studies*. Available: http://www.strobe-statement.org/fileadmin/Strobe/uploads/checklists/STROBE_checklist_v4_combined.pdf [2016, 05-27].
- Szulewicz, T. 2015, "Deltagerobservationer" in *Kvalitative metoder: en grundbog*, eds. S. Brinkmann & L. Tanggaard, 2nd edn, Hans Reitzel, Kbh., pp. 81-95.
- Thagaard, T. 2008, *Systematik og indlevelse: en indføring i kvalitativ metode*, Akademisk Forlag, Kbh.
- Timm, H. 1997, "At have en krop og at være en krop : om sundhedsfremme og sygdomsforebyggelse", *Grus*, vol. 18, no. 52, pp. 24-36.
- Tjørnhøj-Thomsen, T. & Reynolds, W. 2011, "Feltarbejde og deltagerobservation " in *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*, eds. S. Vallgård & L. Koch, 4th edn, Munksgaard, Kbh., pp. 90-118.
- Townsend, N., Murphy, S. & Moore, L. 2011, "The more schools do to promote healthy eating, the healthier the dietary choices by students", *Journal of epidemiology and community health*, vol. 65, no. 10, pp. 889-895.
- Ul-Haq, Z., Mackay, D.F., Fenwick, E. & Pell, J.P. 2013, "Meta-analysis of the association between body mass index and health-related quality of life among children and adolescents, assessed using the pediatric quality of life inventory index", *The Journal of pediatrics*, vol. 162, no. 2, pp. 280-286.
- Vallgård, S., Diderichsen, F. & Jørgensen, T. 2014, *Sygdomsforebyggelse*, 1st edn, Munksgaard.
- Vereecken, C.A., Bobelij, K. & Maes, L. 2005, "School food policy at primary and secondary schools in Belgium-Flanders: does it influence young people's food habits?", *European journal of clinical nutrition*, vol. 59, no. 2, pp. 271-277.

- Wackerhausen, S. 1995, "Et åbent sundhedsbegreb - mellem fundamentalisme og relativisme" in *Sundhedsbegreber - filosofi og praksis*, eds. U. Juul Jensen & P. Fuur Andersen, 1st edn, Philosophia, Danmark, pp. 43-72.
- Wind, M., Bjelland, M., Perez-Rodrigo, C., Te Velde, S.J., Hildonen, C., Bere, E., Klepp, K.I. & Brug, J. 2008, "Appreciation and implementation of a school-based intervention are associated with changes in fruit and vegetable intake in 10- to 13-year old schoolchildren--the Pro Children study", *Health education research*, vol. 23, no. 6, pp. 997-1007.
- World Health Organization 2006, *Food and nutrition policy for schools: a tool for the development of school nutrition programmes in the European Region*, Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.

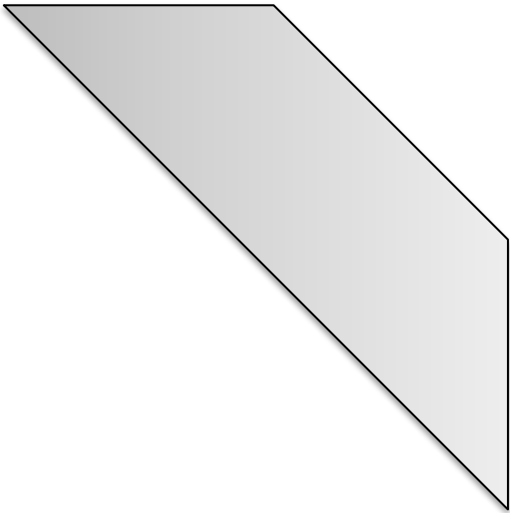

KAPITEL 16

BILAG

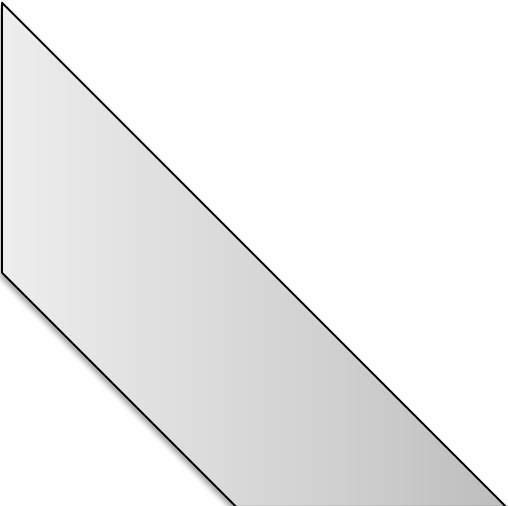
16 BILAGSFORTEGNELSE

- Bilag 1: Handleguide
- Bilag 2: Personlige forforståelser
- Bilag 3: Søgebilag
- Bilag 4: Observationsguide
- Bilag 5: Interviewguides
- Bilag 6: Samarbejdsaftale
- Bilag 7: Samtykkeerklæring
- Bilag 8: Præsentation og vurderinger af primær litteratur
- Bilag 9: Uddrag fra kodningen
- Bilag 10: Skriftlig retningslinje for spisesituationen

BILAG 1

HANDLEGUIDE

Til internt brug

Handleguide til indsatsåret om kost 2016

Udarbejdet af
Anita Johansen, Sundhedsfaglig Kandidat
i samarbejde med
Stine Søndergård, Praktikant
December 2015
For Departementet for Sundhed
Grønlands Selvstyre

Indholdsfortegnelse

1. Formålet med handleguiden	s. 3
2. Indledning til indsatsåret om kost 2016 med fokus på "Børn og Kost"	s. 3
3. Det Centrale Forebyggelsesudvalg, Kommunerne, Ernærings- og Motionsrådet samt øvrige interessenter og samarbejdspartnere	s. 4
4. Grafisk overblik over tiltag i indsatsåret om kost 2016	s. 5
5. Mad- og måltidspolitikker på skoler og børneinstitutioner	s. 6
5.1 Mad og måltidspolitikker i skoler og fritidshjem - et historisk tilbageblik	
5.2 Kommende tiltag i 2016 om mad- og måltidspolitikker på skoler og børneinstitutioner	
5.2.1 Etablering af en tværfaglig, tværsektoriel arbejdsgruppe på skoleområdet	
5.2.2 Fokus på førskoleområdet med mad- og måltidspolitik i vuggestuer og børnehaver	
5.2.3 Interessenter, som kan bidrage enten til en fælles idégenererings-/arbejdsgruppe for hele målgruppen 0-16 år, eller opdelt i to arbejdsgrupper henholdsvis 0-6 år og 6-16 år	
6. Fremme af viden om tilberedning af sund mad og tilgængelige råvarer	s. 10
6.1. Børne-Food-Festival	
6.2. Børnekogebog med fiskeretter	
6.3. Madskoler for børn	
6.4. Kokkekonkurrencer på Inuili om børnevenlige fiskeretter	
7. Videreudvikling, promovering og distribution af PAARISA's materialer	s. 14
7.1. Hæftet <i>"Mad til små børn 0-3 år"</i>	
7.2. Hæftet <i>"Sunde råd om kost og bevægelse for børn 4-10 år"</i>	
7.3. Materialesamlingen <i>"Mad- og måltidspolitik – hvorfor og hvordan - til skoler og fritidshjem"</i>	
7.4. <i>Børnekogebogen</i> med opskrifter på fiskeretter	

- 7.5. *Annoncering* ifølge departementets samarbejdsaftale med Brugseni, Pissifik og KNI
- 7.6. *Relancering* af de 10 kostråd samt fiskemagnet

8. Udviklingen af sund mad- og måltidspolitik i kantiner **s. 16**

9. Afsluttende bemærkninger om økonomi, pressemeddelelser og evalueringer **s. 16**

1. Formålet med handleguiden

Inuuneritta II har programsat kostområdet som indsatsår i 2016. Handleguiden for kostområdet 2016 er udarbejdet med henblik på at give et samlet overblik over, hvad der helt konkret skal arbejdes med af specifikke indsatser i det kommende år. Der har gennem en periode været mangel på medarbejderressourcer på kostområdet af forskellige årsager. Derfor er det forberedende arbejde med planlægning af indsatser i 2016 først blevet iværksat ultimo 2015.

Denne handleguide er udarbejdet for at kickstarte arbejdet, sådan at en nyansat konsulent fra d. 15. december med det samme kan begynde at handle på igangsætningen af nogle af de prioriterede indsatser på kostområdet for 2016, hvor temaet bliver *"Børn og Kost"*. Indsatsernes rækkefølge og omfang skal diskuteres endeligt på plads med ledelsen i Departementet for Sundhed, sådan at der tages højde for ressourcefordelingen. Herefter kan handleguiden omsættes til en konkret handleplan til offentliggørelse for indsatsåret om kost 2016.

Handleguiden er først og fremmest en konkret guide udi praksis i direkte forlængelse af anbefalingerne på kostområdet i Inuuneritta II og levner derfor ikke plads til alle de gode argumenter fra undersøgelser og evalueringer. Her henvises især til skolebørnsundersøgelser og befolkningsundersøgelser samt andre publikationer fra Center for Sundhedsforskning i Grønland.

Én ting er dog uomtvistelig at nævne, nemlig at folkesundheden er en kompleks størrelse, hvor trivsel og sundhed går hånd i hånd.

2. Indledning til indsatsåret om kost 2016 med fokus på *"Børn og Kost"*

Overordnet er målene for området *kost* i Inuuneritta II 2013-2019, at befolkningen følger Ernærings- og Motionsrådets anbefalinger og dermed får en alsidig kost, der fremmer sundheden, samt at udviklingen i forekomsten af overvægt og fedme bremses.

Indsatserne i perioden skal fokusere på:

- At mindske børns daglige forbrug af slik, sodavand, saft, slik og chips til højst én gang ugentlig.
- At andelen af overvægtige børn ved skolestart og skoleafslutning reduceres.
- At befolkningen som helhed skal have bedre muligheder for at spise sundt og varieret.

Resultaterne fra Skolebørnsundersøgelsen, HBSC Greenland 2014, viser bl.a., at det giver god mening at sætte tidligt ind i forhold til sunde vaner: *"Udfordringen for børn og unges sundhed er, at de som voksne spiser for lidt fisk, grønt og frugt, og trods faldet også for meget slik og sodavand..."* (HBSC Greenland 2014, p. 9).

En tidlig indsats er af væsentlig betydning for at styrke ikke alene folkesundheden, men også for at mindske den sociale ulighed i sundhed.

Kosten er blot én af mange faktorer, der har en indvirkning på sundheden, men da vi skal have mad hver dag, er det ikke ligegyldigt, hvilke muligheder der er for at vælge sin mad eller hvad man vælger at spise. Hele befolkningen har brug for at kunne træffe det sunde valg, når der skal mad på bordet og i madkasserne.

Børn har brug for voksne rollemodeller for at vælge den sunde mad som det naturlige valg og for at grundlægge sunde vaner for voksenlivet og kommende generationer. Mad er ikke kun næringsstoffer, men er også en del af kulturen og dermed identiteten. Det var i høj grad tilfældet i de tidligere fisker- og fangersamfund, hvorimod de importerede fødevarer i dag blander sig med grønlandske råvarer, så man har muligheden for at vælge det bedste fra både ind- og udland. Den grønlandske madkultur er stadig tæt forbundet med et stærkt socialt fællesskab, som giver minder om dengang, hvor man var afhængig af, at fangsten blev delt for at opretholde livet.

3. Det Centrale Forebyggelsesudvalg, Kommunerne, Ernærings- og Motionsrådet samt øvrige interessenter og samarbejdspartnere

At temaet for indsatsåret om kost 2016 bliver *"Børn og Kost"* er afledt af Inuuneritta's overordnede mål for kostområdet 2013-2019.

Det Centrale Forebyggelsesudvalg/CFU er et nyetableret tværdepartementalt udvalg, som har til opgave at koordinere de overordnede og sammenhængende indsatser på folkesundhedsområdet.

I kommissoriet for koordinationsgruppen under CFU står skrevet, at målet med den fælles indsats er, at *"alle børn er undervisningsparate – herunder fysisk, psykisk, socialt og pædagogisk sunde - når de kommer ind i folkeskolen og uddannelsesparate, når de går ud derfra."* Endvidere nævnes det, at *"som noget nyt er der fra CFU ønsket, at indsatsen på folkesundhedsområdet i startfasen skal centrerer omkring en enkelt by, for derefter at udrulles til hele landet."*

I forbindelse med folkesundhedskonferencen i 2015 er Naalakkersuisoq for Sundhed, Doris Jakobsen, og kommunerne blevet enige om at fortsætte den gode dialog og samarbejdet om folkesundheden i en forlængelse af folkesundhedskontrakterne. *Kommunernes hensigtserklæring* i denne sammenhæng indeholder blandt andet ønsket om at indføre en kostpolitik i institutioner, vuggestuer, børnehaver og skoler samt en times fysisk aktivitet om dagen på skoleskemaet. De endelige kontrakter forventes udarbejdet primo 2016.

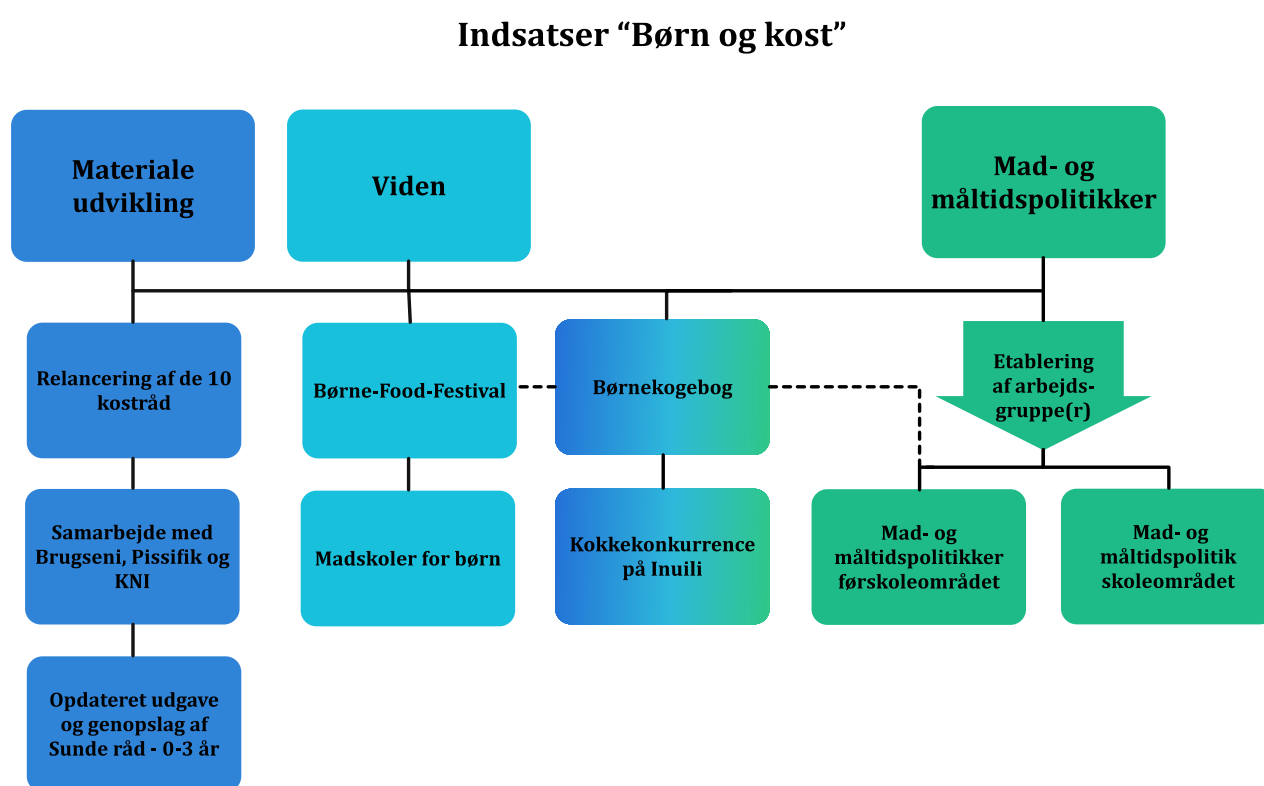
I relation til de forskellige tiltag vil oplagte interessenter og relevante samarbejdspartnere blive nævnt. Man skal dog være opmærksom på, at der naturligvis kan være andre muligheder for samarbejdsrelationer både hvad angår fagfolk og ressourcepersoner afhængig af hvilken arena, der ageres i.

Generelt skal det nævnes, at samarbejdet med *Ernærings- og Motionsrådet* er af uvurderlig støtte og rådet bør naturligt inddrages med deres ekspertise som rådgivende organ i forhold til de enkelte tiltag.

Departementet for Sundhed har sekretariatsfunktion for rådet og på de faste møder er der mulighed for dialog om såvel aktuelle som kommende tiltag.

Arbejdet i Ernærings- og Motionsrådet udføres under hensyntagen til Naalakkersuisuts politiske målsætning formuleret i Inuuneritta II: *”Gode vaner omkring fysisk aktivitet og gode kostvaner bør grundlægges fra barndommen, fordi usunde vaner på disse områder senere i livet er årsag til sygdom, tidlig død og tabte gode leveår.”* (Inuuneritta II 2013-2019; p. 6.).

4. Grafisk overblik over tiltag i indsatsåret om kost 2016

Figur 1

Figur 1. viser et overordnet grafisk billede af de valgte tiltag for indsatsåret om kost. Disse tiltag vil blive nærmere beskrevet i de følgende kapitler af handleguiden.

Med reference til de indledende kapitler giver det rigtig god mening, at indsatsåret 2016 har fokus på børn og kost. Både i forhold til at give børn gode oplevelser med alt hvad der foregår omkring maden til at give de voksne tæt på børnene en oplevelse af, hvor vigtigt det er at bidrage til gode vaner.

Nedenfor vil de emner, der skal arbejdes med i 2016 blive gennemgået. Nogle af indsatserne vil både skulle påbegyndes og færdiggøres inden for 2016, mens andre startes

op og kommer til at køre i en fortløbende udviklingsproces med flere trin hen over de kommende Inuuneritta-år.

Det anbefales for overskuelighedens og formidlingens skyld at arbejde projektorienteret uanset størrelsen af de enkelte tiltag.

Et dynamisk Gantt-diagram kan med fordel udarbejdes på 2016 og 2017 på såvel kostområdet som på fysisk aktivitet, sådan at indsatserne kan placeres (med hver sin farve), hvor det giver mening at samkøre og hvor det ikke gør.

Det bliver projektleders = den nyansatte konsulents opgave.

5. Mad- og måltidspolitikker på skoler og børneinstitutioner

5.1 Mad og måltidspolitikker i skoler og fritidshjem - et historisk tilbageblik

PAARISA har tilbage i 2010 og 2011 udarbejdet og markedsført materialet *“Mad og måltidspolitik i skoler og fritidshjem, hvorfor og hvordan”*, som inspiration til at etablere en mad- og måltidspolitik. Dette materiale indeholder målrettet information til de ansvarlige ledere, lærere, pædagoger og køkkenpersonale. PAARISA's to konsulenter på kostområdet afholdt 5-dages kurser rundt på kysten i alle kommunerne for lærere, pædagoger og andre fagfolk med relation til børn og kost. Såvel ovenstående materiale som selve undervisningsdelen blev udviklet i samarbejde med Fødevarerstyrelsens *Alt om Kost Rejsehold* og tilpasset grønlandsk kontekst af PAARISA's konsulenter (Anita Johansen, Cand.scient.san. & Anna Rask Lynge, Bach. Ernæring og Sundhed).

De grønlandske råvarer blev tænkt ind i materialet og indgik i opskrifterne sammen med de frugter og grøntsager, der er mulige at skaffe afhængig af hvor på kysten, vi underviste. Den sundhedspædagogiske tilgang blev højt prioriteret med fokus på involvering og respekt for kulturel, faglig og geografisk forskellighed med det muliges kunst in mente.

Kommuneqarfik Sermersooq havde, samtidig med at arbejdet med dette tiltag foregik, iværksat en skolemads-frokostordning i Nuuk, som havde været i udbud hos forskellige leverandører og endt ud med et resultat, som hverken var ernæringsmæssig lødigt eller som eleverne fandt interessant at spise. Store mængder mad blev dagligt kasseret. PAARISA havde med flere henvendelser tilbudt at stå til rådighed med vejledning om valget af skolemad, men trods positive tilkendegivelser fra daværende skolechef, blev det aldrig til noget.

Andre skoler i de øvrige kommuner havde enten skoleboder med alt lige fra sunde madvalg til kioskvarer eller slet ingen madordninger. Der var flere skoler, hvor der var gang i rigtig gode initiativer, som fik et boost efter undervisningen om mad- og måltidspolitikker.

Alle landets kommuner tog imod tilbuddet om undervisning og forløbet fik megen positiv feedback fra kursusedtagerne. Sydpå foregik undervisningen på Inuili i

Narsaq, hvorfra der også deltog nogle af deres ernæringsfaglige undervisere, som skulle sørge for fremadrettet at medinddrage PAARISA's nyudviklede materiale i deres undervisning af køkken- og kantinepersonale, hvor det måtte passe naturligt ind.

Ovennævnte materiale blev suppleret med hæftet "Sunde aftaler", som er et dialoghæfte med aftaleplakat og tilhørende opskrifter på sunde snacks. Her kan børnene lave aftaler med kammeraterne, familien, skolen eller fritidshjemmet om sundere spise- og motionsvaner. Hæftet blev distribueret til alle skoler og fritidshjem.

Efter at PAARISA havde undervist i samtlige kommuner, blev der udskrevet en konkurrence på folkeskoler og fritidshjem om at indsende deres historie om, hvordan de har arbejdet med en mad- og måltidspolitik til inspiration for andre. Ottooqqap Atuarfia vandt konkurrencen og det blev planlagt at PAARISA skulle få lavet en DVD fra besøg med en journalist, som talte med børn og voksne om, hvordan det lykkedes at lave et så flot samarbejde omkring at skabe en sund mad- og måltidspolitik med inddragelse af elever, lærere, pædagoger, forældre og ikke mindst i samarbejde med butikken.

Det var hensigten, at denne DVD skulle sendes ud til skoler, fritidshjem og andre børneinstitutioner, som kunne være interesseret i at få input til at komme i gang med dette arbejde. Dette initiativ blev dog desværre stoppet, da Departementet for Sundhed med kort varsel måtte inddrage de resterende økonomiske midler på området *kost* til dækning af andre aktiviteter. Det var naturligvis ærgerligt at ende et så stort projekt med at skuffe den vindende skole. Siden er dette tiltag ikke blevet prioriteret.

I 2012 blev samtlige materialer på ovenstående tiltag sendt til Inuili med en opfordring til at bruge det. Det anvendes dog kun sporadisk, idet undervisningsdelen, som blev udviklet fra gang til gang, som PAARISA's konsulenter stod for i et 5-dages forløb, ikke umiddelbart fulgte med. Det kræver viden om sundhedspædagogisk teori og metode. Der har siden været talt om, at kurser for køkkenpersonale på skoler og institutioner skulle være ilagt 1-2 dages undervisning med PAARISA, men det har ikke været effektueret. Aktuelt har Ernæringsrådet fået en ny repræsentant fra Inuili, Dennis Lund, som er faglærer/kok og som har set nærmere på selve undervisningsdelen efter en kort introduktion af Anna Rask Lyng og er nu i færd med at prøve nogle af disse ting af på Inuili's kurser. Det kan blive åbningen til at få hele materialet ind i undervisningen, hvilket vil give rigtig god mening.

5.2 Kommende tiltag i 2016 om mad- og måltidspolitikker på skoler og børneinstitutioner

Udgangspunktet kan med fordel tages i ovennævnte materiale, som er fuldt ud tidssvarende både hvad angår ernæringsdelen og inddragelsen af den sundhedspædagogiske, kulturelle tilgang, der styrker ejerskab og motivation. Hvordan materialet skal bruges og hvad der skal suppleres med eller hvad der eventuelt kan

erstatte det, skal udspringe af en tværfaglig dialog, der skal tages med interessenterne.

5.2.1. Etablering af en tværfaglig, tværsektoriel arbejdsgruppe på skoleområdet

, som fra startfasen kan kaldes en interessentgruppe eller en idé-genereringsgruppe. Fokus skal fra begyndelsen være på, hvad der fungerer godt i Kommuneqarfik Sermersooq på området børn og kost 6 – 16 år og hvordan PAARISA bygger videre herpå i et kommende samarbejde om tiltag på skolerne. Herunder tages der stilling til, hvordan ovenstående materiale kan indgå. Det er af afgørende betydning at skabe ejerskab for kommende tiltag via en ligeværdig proces, hvor man lytter og forholder sig positivt til hvad både elever, forældre, lærere, forvaltningen og øvrige interessenter mener vil gøre en forskel.

Der eksisterer en skolemadsordning for skolerne i Nuuk med Brugsen som leverandør. Atuarfik Hans Lynges/AHL har som den eneste skole i Nuuk en skolekantine med egen skolemadsordning, der er meget populær. Den startede som en nytænkende forsøgsordning/projekt med det formål at servere sunde og appetitlige retter for eleverne. Der blev primo 2015 bebudet lukning af ordningen fra skoleafdelingen, da ordningen var dyrere end på de øvrige skoler. Efter forældreprotester fik AHL en chance for at bringe prisen på skolemad på niveau med de øvrige skoler og således fortsætte den populære ordning.

PAARISA starter op i Kommuneqarfik Sermersooq primo 2016 med etablering af et tværfagligt og tværsektorielt samarbejdsorgan som ovenfor nævnt. Først meget længere henne i processen, når resultaterne af samarbejdet er prøvekørt, bredes det ud til resten af landet.

PAARISA har følgende idéer, som kan indgå med henblik på at styrke indsatsen på området:

- At skolernes forældrebestyrelser generelt bør høres ift. ideer til sunde og appetitlige mad- og måltidspolitikker for den enkelte skole.
- At Atuarfik Hans Lynges forældrebestyrelse, elever og lærere høres om, hvad der gør skolens madordning så populær – hvad kan vi lære?
- En sund morgenmadsordning og et eftermiddagsmellemmåltid kan fx overvejes som alternativer til frokostordninger. Det kræver ikke de store forkromede køkkenfaciliteter. Det kan gøres for den pris, som aktuelt er udstukket for en frokostordning, som til gengæld er svær at diske op med på den sunde og ernæringssufficiente måde til den aktuelt lave budgettering.
- At der er fisk på menuen mindst x 1 ugentligt i enhver madordning, som er lavet på en børnevenlig og indbydende måde.
- At PAARISA's materiale om mad- og måltidspolitikker som udgangspunkt indgår.
- At Inuili deltager med deres input. På Inuili udbydes kurset "Det sunde børnekøkken" for AMA-midler målrettet alle, der arbejder i børneinstitutionskøkkener.

5.2.2 Fokus på førskoleområdet med mad- og måltidspolitik i vuggestuer og børnehaver

Et særligt fokus på kost til børn 0-6 år på førskoleområdet tilgodeser de politiske visioner i Inuuneritta II om at arbejde på en tidlig indsats. Samtidig er det også daginstitutionsområdet, som Kommuneqarfik Sermersooq har valgt at gøre en særlig indsats for med opstart af projekt "kostpolitik". Daginstitutionsafdelingen har udarbejdet dette projekt i samarbejde med afdelingen for Sundhed, Forebyggelse og Fritid fra Kommuneqarfik Sermersooq. *Forebyggelseskonsulent Margit Weismann er tovholder på opgaven.*

Se referater fra udvalgs møder i april og november 2015, hvor det på sidstnævnte møde tillige nævnes, at der også er behov for ny kostpolitik for skoler og institutioner for børn i alderen 6 – 16 år:

- https://sermersooq.gl/uploads/2014/12/00Referat_BFS-udvalget_17.-april-2015_DA-%C3%A5ben.pdf
- <file:///C:/Users/Anita/Downloads/00-Udv-for-B%C3%B8rn-Familie-og-Skole-dagsorden-19-11-15-%C3%A5ben-ny.pdf>

PAARISA skal etablere en tværfaglig og tværsektoriel arbejdsgruppe med udgangspunkt i, hvad der aktuelt er på tegnebrættet og hvad der fungerer godt i Kommuneqarfik Sermersooq såvel på østkysten som på vestkysten.

Hvordan kan vi sammen styrke indsatsen for en sund mad- og måltidspolitik med udgangspunkt i ressourcer og præferencer?

Hvad er udfordringerne? og hvad kan PAARISA bidrage med og evt. videreudvikle på?

Der henvises til gode input på <http://altomkost.dk/raad-og-anbefalinger/kommuner-skoler-og-daginstitutioner/>

Det langsigtede mål er at kunne udbrede et sundt og appetitligt koncept til resten af landet.

5.2.3 Interessenter, som kan bidrage enten til en fælles idégenererings-/arbejdsgruppe for hele målgruppen 0-16 år, eller opdelt i to arbejdsgrupper henholdsvis 0-6 år og 6-16 år:

- **Det er vigtigt først og fremmest at kontakte direktøren for Forvaltningen for Børn, Familie og Skole i Kommuneqarfik Sermersooq: Søren Valbak, tlf.: 36 73 01 el. via mail på sval@sermersooq.gl . Idéen skal sælges her i første omgang og et personligt møde vil signalere hvor meget, der ønskes iværksat et samarbejde.**
- Skole- og dagtilbudschef Jesper Madsen, tlf.: 36 73 03 el. via mail på jema@sermersooq.gl – han kan henvise til fagpersoner, som kan deltage.

- Forebyggelseskonsulent Margit Weismann, tlf.: 367712 eller mail mawi@sermersooq.gl – Margit har ansvaret for kostpolitik udvikling i Kommuneqarfik Sermersooq.
- En repræsentant fra Aturafik Hans Lyngø, Nuuk, kontakt skoleinspektør Helene Berthelsen, tlf.: 36 64 52
- En forældrerepræsentant fra Aturafik Hans Lyngø. Spørg Anna Rask Lyngø, DIH, Livsstilsambulatoriet. Anna kender bestyrelsen, måske hun selv vil deltage, men hun kan også med fordel deltage for Ernærings- og Motionsrådet. anrl@peqgik.gl
- Forældrerepræsentanter fra nogle af de øvrige skoler
- En forældrerepræsentant fra vuggestuerne
- En forældrerepræsentant fra børnehaverne
- En repræsentant fra Inuili, som har faglig interesse i målgruppen, spørg leder Poul Nørris Christensen, tlf.: 66 40 13 el. via mail på pnc@inuili.com alternativt Dennis Lund, faglærer/kok og repræsentant for Inuili i Ernærings- og Motionsrådet.
- En repræsentant fra Ernærings- og Motionsrådet – det kan evt. være Anna Rask Lyngø, som har såvel interesse som ekspertise på området *børn og kost* fra sin tidligere ansættelse i PAARISA. anrl@peqgik.gl

6. Fremme af viden om tilberedning af sund mad og tilgængelige råvarer

Indsatserne herunder skal kobles til de grønlandske kostråd udarbejdet af Ernærings- og motionsrådet, med et særligt fokus på grønlandske fødevarer, som er proteinrig, sukkerfattig og rig på vigtige vitaminer og mineraler.

Ernærings- og Motionsrådet har gennem de senere år bidraget med deres faglige viden om fiskens sunde egenskaber med henblik på at give befolkningen lyst til at vælge at spise mere fisk. Dette er sket gennem afholdelse af en konference for at søge at styrke partnerskaber mellem institutioner, detailhandelen, fiskeindustrien m.fl. Endvidere i et samarbejde med PAARISA sat spot på "Spis mere fisk" – her også om kosten i familien Sussa, www.peqgik.gl/gribmuligheden, en kampagne, der fokuserer på Inuuneritta II's indsatsområder

PAARISA har tillige udgivet magasinet Periarfissaqarputit – Grib muligheden - for et sundere liv. Heri er der bl.a. opskrifter på sund, grønlandsk mad.

I indsatsåret for kost 2016 er det børnene, der først og fremmest er målgruppen, hvorfor der skal arbejdes med tiltag og aktiviteter omkring mad, der appellerer til børn og deres voksne såvel i hjemmet som i skoler og institutioner.

De nedenfor nævnte aktiviteter/indsatser bør interagere med hinanden på forskellig vis alt efter, hvordan og hvad der bedst lader sig gøre. Det vil formentlig være sådan, at processen strækker sig hen over 2017, da det ene hæfter sig på det andet.

6.1 Børne-Food-Festival

Målgruppen er fagfolk i børns hverdag – evt. flere målgrupper, hvor børnene selv får en stemme. Tanken er, at denne festival startes op i Kommuneqarfik Sermersooq for så at gentages i de øvrige kommuner de kommende år.

Denne aktivitet er foreløbig på idéstadiet og tiltænkt at skulle løbe af stablen i efteråret 2016 forud gået af andre tiltag, som omtales herunder.

- Overordnet er fokus på *mad og måltider*, hvor *familiefællesskabet* om fangsten, tilberedning af maden og samvær om måltidet er centralt sammen med børnevenlige fiskeretter, som børn synes er velsmagende og spændende.
- Indholdet til denne festival *bør planlægges i tæt samarbejde med Ernærings- og Motionsrådet samt evt. Kommuneqarfik Sermersooq*, som her kan få muligheden for at præsentere deres mad- og måltidspolitikker for daginstitutions- og skoleområdet.
- *Skoleelever kan fx lave nogle sunde snacks* som kan være anderledes slik samt nogle bud på deres allerbedste middagsretter under festivallen.
- I samarbejde med *Inuili* kan man overveje at lave en *mini-kokkekongurrence* om de mest velsmagende, børnevenlige fiskeretter.

Denne festival kan bruges på virkelig mange måder lige fra at få input til hvilken mad- og måltidspolitik, som fagfolket mener er bedst for børn i skoler og daginstitutioner og ikke mindst til at få input fra børnene selv. Hvilken mad har de appetit på og hvordan kan børnene selv bidrage.

6.2 Børnekogebog med fiskeretter

Fisk er den grønlandske råvare, som findes på alle kyster og dermed er uafhængig af infrastrukturen. Fisk er en billig spise, så alle kan være med.

I kogebogen skal der være et indledende kapitel om, hvorfor det er sundt at spise fisk og gerne suppleret med børns udtalelser undervejs om, hvorfor de er glade for at lave mad og hvad der er det bedste ved deres fiskeretter.

Der kan researches på fonde mhp. midler til grafisk layout og tryk af bogen. Kontakt endvidere *Milik Publishing* om omkostninger ved udgivelse af kogebogen på <http://milik.gl/>

Bidragssydere til børnekogebogen:

- **Der udskrives en landsdækkende skolekonkurrence om de bedste fiskeretter**, hvor børnene selv bidrager til kogebogen med deres favorit-fiskeretter fra forskellige egne af Grønland. Der udskrives en konkurrence på skolerne for *alle* trin og *vinderne kåres af PAARISA, Ernærings- og Motionsrådet i samarbejde med Inuili* eller *en af de kendte grønlandske mesterkokke*. Der præmieres med 1., 2. og 3. præmier i hver af kommunerne. Det skal besluttes, hvad præmierne skal være – et forslag kan være fiskestænger/fiskegrej, gavekort til fritid-/sportsbutikker. Der skal gives skriftlig tilsagn om deltagelse til PAARISA fra de skoler, der vil være med.

PAARISA kontakter skolerne før deadline for at minde dem om deres deltagelse ved at spørge til, hvordan det går med fiskeretterne. De skal erfaringsmæssigt holdes til ilden, så gejsten holdes oppe.

- **Inuili** inviteres til at bidrage med nogle børnevenlige fiskeopskrifter.
- **Fødevarekæderne** Brugseni, Pissifik og Pilersuisoq kan inviteres til at bidrage med en opskrift hver.
- **På Børne-Food-Festivallen annonceres projekt "Børnekogebog med fiskeretter"** og nogle af vinderopskrifterne kan tilberedes som smagsprøver.

6.3 Madskoler for børn

Idéen med afholdelse af madskoler for børn har eksisteret igennem flere år i Danmark, hvor ca. 16.000 børn har deltaget på en Madskole i en uge af deres sommerferie siden 2004. Madskolerne er et samarbejde mellem Landbrug og Fødevarer, dagligvarebutikken REMA 1000 og 4H med det overordnede formål at give børn og unge viden om kost og motion på en sjov, lærerig og aktiverende måde. Endvidere at give redskaber til at gøre varieret kost og sund livsstil til det naturlige valg samtidig med, at børnene lærer fødevareprodukter at kende *fra jord til mave*, se mere her:

http://www.madskoler.dk/Om_Madskolerne/Madskolerne_kort_fortalt.aspx

I sommeren 2015 er der blevet udført en spørgeskemaundersøgelse på internettet, hvor de deltagende børns forældre er blevet spurgt om deres erfaringer og udbytte af, at have haft et barn på Madskole.

Heraf fortæller 87,7 % af forældrene, at deres barn er blevet mere bevidst om mad og sundhed. Samlet set konkluderes det, at Madskolerne er med til at skabe en forankring af de sundhedsfremmende budskaber i familierne og at det samlet set med forholdsvis få ressourcer er muligt at rykke familierne i en positiv retning.

Det ligger lige for at gribe den gode idé og sætte den ind i en grønlandsk kontekst. På samme måde som PAARISA i sin tid kontaktede "Alt om Kost rejseholdskonsulenter" ift. at sparre om udarbejdelse af materiale og kursusforløb om mad- og måltidspolitikker, kan det anbefales at kontakte sekretariatet bag de danske Madskoler og mødes mhp. sparring. Det kan betyde, at man ikke skal bruge unødvendige ressourcer på at genopfinde allerede eksisterende vellykkede metoder. Et forslag på etablering af en Madskole kan se sådan ud og konceptet kan senere udbredes til andre byer:

- *Der startes op i sommeren 2016 med et Madskole-pilotprojekt på et 3-dages forløb i Nuuk på en af byens skoler, som har gode køkkenfaciliteter, fx Hans Lyng Skolen, der også har et rigtig godt udemiljø, sådan at der kan ilægges bevægelse/motion på dagene.*
- Målgruppen er *byens børn i alderen ca. 8 – 12 år*, som møder op gennem et forløb på 3 dage. Det er ikke et internat, så børnene bor hjemme under Madskolen-dagene. Den sidste dag laver børnene mad til deres familier, som inviteres til at spise med den sidste aften.

- Madskolen er *madlavning med fokus på brugen af grønlandske råvarer og herunder tilberedning af retter med fisk*. Der kan fx kobles til kgebogen for børn nævnt ovenfor sådan, at Madskolen komponerer en fiskeret, som får plads i bogen.
- *Børnene skal være med til alt, hvad der foregår før, under og efter et måltid mad*. De skal have viden om dagens forskellige måltider, herunder skal kostrådene leges ind; samt om hvordan man smager maden til og hvordan den anrettes, serveres og nydes i selskab med familien.
- Et af emnerne på Madskolen kan være at *give børnene viden og tips til at mindske det daglige forbrug af slik, sodavand, saft, slik og chips til højst én gang ugentlig*. Eksperimenter i køkkenet med velmagende sunde mellemmåltider og sund snack/slik kan tage udgangspunkt i PAARISA's folder om sunde snacks.
- *PAARISA's materiale om Mad- og Måltidspolitikker bruges på Madskolen*. Her er tillige et godt udvalg af opskrifter hvor grønlandske fødevarer er tænkt ind samtidig med at der er fokuseret på såvel kostråd som energisammensætning.
- *PAARISA indgår i et samarbejde med frivillige instruktører*, som har både interesse i og erfaring med at lave lækker, velmagende mad med udgangspunkt i de grønlandske kostråd. Man kan annoncerer efter frivillige instruktører eller spørge blandt sygepleje-, lærer- og pædagogstuderende.
- *Et samarbejde med Inuili om et madskolekoncept kan også overvejes*.
- *Finansieringen af Madskoler kan ske ved støtte fra partnerskaber med kommuner, Royal Greenland og andre relevante erhvervs-virksomheder samt ved fundraising*. Madvarer kan søges sponsoreret af fødevarerbutikkerne.

Det er vigtigt at annoncere Madskolen som det pilotprojekt, det i første omgang vil være. Sidenhen kan det evalueres og justeres for at tage sin endelige form i retning af et koncept, som kan udbredes til resten af landet de kommende år.

6.4 Kokkekonkurrencer på Inuili om børnevenlige fiskeretter

Alternativt kan det være om børnevenlige retter med grønlandske råvarer.

Dette kræver langtidspanlægning i samarbejde med Inuili og kan være et bonus-tiltag, som muligvis vil være mest realistisk at nå i 2017.

Her kontaktes:

- Leder Poul Nørris Christensen, tlf.: 66 40 13 el. via mail på pnc@inuili.com alternativt Dennis Lund, faglærer/kok og repræsentant for Inuili i Ernærings- og Motionsrådet.

7. Videreudvikling, promovering og distribution af PAARISA's materialer

Herunder nævnes materialer og tiltag, som er målrettet børn i relation til indsatsåret om kost. Men derudover også materialer, der skal indgå ift. befolkningen som helhed, hvor fokus især er på børnefamilien.

7.1 Hæftet *"Mad til små børn 0-3 år"*

fra 2012 skal opdateres og genoptrykkes. Der er stor efterspørgsel på hæftet fra fagfolk og forældre. Det har altid været et af PAARISA's mest efterspurgte materialer. Sundhedsstyrelsen er netop kommet med nye anbefalinger. Ny publikation kan tjekkes her:

<http://altomkost.dk/publikationer/publikation/pub/vis/publication/mad-til-spaedboern-og-smaaboern-fra-skemad-til-familiemad/>

På mødet i Ernærings- og Motionsrådet 09.09.2015 blev der nedsat et udvalg bestående af sygeplejefaglig konsulent Charlotte Lange (landslægeembedet) og sundhedskonsulent Anna Rask Lyng (livsstilscentret), som skulle tjekke de nye anbefalinger og sammenligne med de grønlandske. Senest har vi holdt et møde med Anna og blandt andet spurgt til status her og der er ingen tvivl om, at der skal udarbejdes et opdateret materiale snarest muligt. Sundhedsplejen venter utålmodigt på det.

Der skal sættes timer og faglig ekspertise af til at opdatere materialet. Anna Rask Lyng har denne ekspertise og har tillige erfaring fra arbejdet med den tidligere udgave og hun har muligvis et bud på en samarbejdspartner eller alternative forslag.

7.2 Hæftet *"Sunde råd om kost og bevægelse for børn 4-10 år"* fra

2005 blev tidligere udleveret rundt på kysten til forældre ved førskoleundersøgelser. Hæftet har ikke været efterspurgt i en årrække. Sundhedsplejen i Nuuk har ved en forespørgsel tilkendegivet, at det ikke længere anvendes. Vi har besluttet i samarbejde med Anna Rask Lyng, DIH, Livsstilscentret, som fagprofessionel, at det ikke giver mening at genoptrykke det. De mange kasser med dette materiale, som optager plads på depotet, DIH, skal destrueres snarest muligt.

Hæfterne *"0-3 år"* og *"Mad- og måltidspolitik til skoler og fritidshjem"* er samlet set, det kostmateriale, som dækker børnemålgruppen. Dog vil et supplement målrettet førskoleområdet, som tidligere nævnt, passe rigtig godt ind her, sådan at hele børneområdet er dækket. Kommuneqarfik Sermersooq er godt på vej og med et samarbejde her, vil vi nå langt i 2016.

7.3 Materialesamlingen *"Mad- og måltidspolitik – hvorfor og hvordan - til skoler og fritidshjem"* – se 5.1 s.6 hvor det omtales, at

dette materiale blev sendt på Inuili. Som tidligere nævnt er materialet stadig ernæringsfagligt aktuelt og sundhedspædagogisk anbefalelsesværdigt med alle tilhørende hæfter. Størstedelen af materialet skal derfor returneres til DIH's depot og anvendes i forbindelse med tiltag på området børn og kost, som tidligere skitseret.

Inuili skal kontaktes for nærmere aftale:

- Leder Poul Nørris Christensen, tlf.: 66 40 13 el. via mail på pnc@inuili.com alternativt Dennis Lund, faglærer/kok og repræsentant for Inuili i Ernærings- og Motionsrådet.

7.4 Børnekogebogen med opskrifter på fiskeretter fra skolekonkurrencen og andre relevante aktører er tidligere omtalt som et projekt i sig selv, se 6.2 s. 11.

7.5 Annoncering ifølge departementets samarbejdsaftale med Brugseni, Pissifik og KNI, Nadja er departementets kontaktperson. Der er lavet en plan for annonceringen 2016, som Nadja er i besiddelse af. Der er stadig plads til ændringer i planen, her beskrives det planlagte aktiviteter for 2016:

- **I uge 6 kommer der et kort lille skriv i tilbudsaviserne omkring indsatsår for fysisk aktivitet.** Dette er sendt til tryk, så der skal ikke foretages yderlig.
- **De 10 grønlandske kostråd samt en fiskemagnet distribueres via butikkerne i uge 23 2016 i samarbejde med de handlende.** Der kan samtidig sættes et særligt fokus på det at være sammen i familien omkring mad og måltider. Læs mere om dette i afsnit 7.6.
- **Omdeling af pjecen omkring laktoseintolerance** i butikkerne og såvel i tilbudsaviser som i butikker sættes der spot på laktosefri produkter. Indtil videre lyder aftalen på uge 40.

Der er stadigvæk mulighed for at ændrer i annonceringen for 2016, hvor disse emner kunne tages op:

- **Fokus på at mindske børns daglige forbrug af slik, sodavand, soft, slik og chips til højst én gang ugentlig.** Det vil være oplagt at samarbejde med butikkerne om et initiativ med dette budskab. Det kan aftales med de handlende som et tiltag senere på året. Tilbudsaviserne kan reklamere for sunde snacks og mindre usund slik med udgangspunkt i kostrådene og nogle spændende opskrifter. Madblogger Anne Nivika Grødem, kontakt@nivika.gl, kan evt. kontaktes, da hun har tilkendegivet sin interesse i at samarbejde med PAARISA om "koståret 2016".
- **Ultimo 2016 kan idéen fra i år bruges med at fokusere på en sundere jul uden vægtøgning** – opskrifter på sunde julekøds, ernæringsforbedrede saucer og rødkåls-råkostsalater etc. Samtidig rådes til at bevæge sig i juledagene sammen med familien og vennerne – gåture går aldrig af mode og det kan alle være med på!

7.6 Relancering af de 10 kostråd samt fiskemagnet

De 10 kostråd blev lanceret i 2005. Siden da er designet ikke blevet opdateret, hvorfor det godt kunne trænge til et nyt design. Desuden har der været problemer med, at Pissifik ikke vil bruge kostrådene, da COOPs produkter er på. Desuden vil det være fint med et design, som appellerer mere til børnefamilien. I anledningen af indsatsåret for kost vil det være oplagt med et redesign og relancering af de 10 kostråd for at skabe mere fokus på kostrådene. Redesign af de 10 kostråd skal til godkendelse på Ernærings- og Motionsrådsmødet d. 15. december, hvorefter det grafiske arbejde kan startes op. Maria Motzfeldt har lavet første udkast. Ea kan kontaktes, for sparring på dette. Sammen med kostrådene laves der en fiskemagnet, som bliver distribueret igennem butikkerne sammen med kostrådsstrimlerne.

8. Udviklingen af sund mad- og måltidspolitik i kantiner

Indsatser herunder må i 2016 sættes på stand by, idet tidlig indsats med fokus på børn og kost er selve omdrejningspunktet. Der kan arbejdes med dette område i de kommende år.

Der findes allerede noget materiale på strategisk sundhedsledelse, som er blevet brugt på et kursus. Dette materiale kan evt. bruges fremadrettet til udvikling af Sund Mad- og Måltidspolitik i kantiner. Kurset blev afholdt i et samarbejde mellem CSR Greenland og Departementet for Sundhed. Der blev udarbejdet materiale til kurset, som Nadja er i besiddelse af. Nadja afholdt også et oplæg om dette på kursusdagene. Desuden er det planlagt, at der skal laves noget på strategisk sundhedsledelse inden for fysisk aktivitet. Det vil være oplagt at disse to punkter sammenlægges.

9. Afsluttende bemærkninger om økonomi, pressemeddelelser og evalueringer

Som tidligere nævnt er der rigeligt med tiltag her i "køreplanen" for kostområdet 2016. Flere tiltag strækker sig hen over de kommende år og nogle kan vente med opstart, såfremt det passer godt ind i andre planer – fx en koordinering med indsatser på området "*fysisk aktivitet*", hvilket vil være nærliggende og vil kunne ske i sparring med Ernærings- og Motionsrådet.

Undertegnede har som ekstern konsulent ikke været inddraget i departementets *økonomiske rammer* for de forskellige tiltag, hvorfor dette aspekt naturligvis skal helt på plads, inden den nyansatte konsulent på kostområdet tager fat på sine opgaver.

Pressemeddelelser på de enkelte tiltag kan tidligst udformes, når detaljerne er helt på plads ift. økonomi, samarbejdspartnere og muligheden for at sætte i gang. Her er det helt afgørende, at konsulent selv er med ind over, idet det er hendes arbejdsopgaver gennem året, der skal offentliggøres. Når konsulent har formuleret et udkast, sker resten i tæt

samarbejde med Ea Cecilie Aidt, som er kommunikationsmedarbejder i Departementet for Sundhed. Ea skal naturligvis med ind over den endelige pressestrategi.

Som en undtagelse har undertegnede formuleret et udkast til, hvordan pressemeddelelsen, som skal skyde indsatsåret om kost 2016 i gang, kan tage sig ud. Denne skal introducere indsatsåret samt formulere formålet og bredden i de aktiviteter, der er i støbeskeen, hvorimod de øvrige skal omhandle de individuelle tiltag, men først når de er klar. Den nyansatte konsulent kan i samarbejde med Ea lægge sidste hånd på værket inden offentliggørelsen omkring årsskiftet.

I Inuuneritta er evaluering og justering på kostområdet berammet til 2018, hvorefter der naturligt tages stilling til om indsatserne skal fortsætte i den form de har eller de skal udvides og udbredes etc. Der er således tid til, at konsulenten forbereder nogle målrettede evalueringsdesign af de enkelte indsatser i samarbejde med eksperter på området.

Den partipatoriske evalueringsmodel, som er inspireret af kvalitativ metodes tradition er væsentlig at medinddrage i disse tider, hvor fokus især er på det, som kan vejes og måles. Det kan meget nemt ende i målopfyldelses- og effektevalueringer på bekostning af menneskers forskellige erfaringer og oplevelser med og i processer. Det sidste har stor betydning i sammenhænge, hvor vi arbejder hen imod ændring af vaner, hvor begreberne ejerskab og mestring er essentielle størrelser. Er vi på rette vej, må vi konstant spørge os selv – og det svar finder vi kun ved at være ydmyge overfor, hvad de børn og voksne, som vi arbejder med og for, selv oplever, tænker og føler i de sammenhænge, som vi har sat dem i. Det giver desuden god mening at følge de længerevarende processer med nogle midtvejsevalueringer, som ikke behøver at være specielt omfattende.

Tips: Alt mit (Anitas) tidligere arbejde i PAARISA på kostområder findes i det gamle F-drev: Fælles (F:) -PAARISA – 23.0 X-medarbejdere – Anita Johansen – 2005-2012 – Ernæringsrådet, kost og bevægelse. Der ligger meget historik og arbejde af forskellig slags, som måske kan være til inspiration.

Sidst, men ikke mindst, ønskes rigtig meget held og lykke med de mange spændende tiltag/projekter i 2016 på kostområdet ☺

BILAG 2: PERSONLIG FORFORSTÅELSE

Gruppemedlem 1:

De uhensigtsmæssige kostvaner blandt grønlandske børn, tænker jeg, primært forårsages af social arv og manglende viden. Derved har jeg en forståelse om, at forældrene har en enorm betydning for, at børnene i alderen 11-15 år har usunde kostvaner. Samtidig er jeg dog af den overbevisning at det er en målgruppe med et potentiale til selv at tage ansvar og ændre vanerne, på trods af manglende opbakning fra hjemmet. Således tænker jeg at det er en uoverkommelig udfordring, udelukkende at ændre børnenes vaner ud fra en indsats i skoleregi. Specielt da jeg samtidig ikke tror at aktørerne har kompetencerne (viden) til at gøre en forskel, og at det rent organisatorisk er en udfordring.

Yderligere formoder jeg at det traditionelt ringe udbud af frisk grønt og frugt i Grønland, har påvirket kostvanerne i en usund retning, men igen påvirket af et lavt vidensniveau, da alternativer heller ikke formodes anvendt.

Gruppemedlem 2:

I den indledende fase af projektskrivningen var jeg meget overrasket over, at de grønlandske børn viste sig at have så uhensigtsmæssige kostvaner, som den første spæde litteratursøgning viste. Endnu mere overraskende fandt jeg det, at deres kostvaner i den grad bærer præg af en mere vestlig diæt, hvortil jeg havde en forestilling om langt større indtag af fisk. Det stigende og meget omfangsrige problem med overvægt fandt jeg endvidere særdeles påfaldende.

Generelt havde jeg et begrænset indblik i og viden om grønlandsk kultur og levevis, men alligevel en forventning om, at fødevarer såsom frugt og grønt kunne være svært tilgængeligt og dyrt. Af samme årsag tænkte jeg, at der kunne være en stor social ulighed i kostvaner. Forud for indsamlingen af empiri havde jeg en opfattelse af, at kostindsatsen i de grønlandske folkeskoler virkede meget omfattende og kompleks. Grundet min baggrund med to forældre der er folkeskolelærere samt mit arbejde som basissygeplejerske havde jeg en forventning om, at en del af indsatsen kunne være udfordrende for praksis. Ikke desto mindre havde jeg en forventning om, at særligt mad- og måltidspolitikkerne på skolerne kunne have stort potentiale.

Gruppemedlem 3:

Som udgangspunkt har en af tankerne været, at jeg ved foruroligende lidt omkring Grønland, udover at det naturmæssigt er uden sammenligning, hvilket ikke må siges at være dækkende. Det er i sig selv tankevækkende, da de trods alt er del af Rigsfællesskabet. Når det er sagt, så har tankerne i forhold til problemfeltet været præget af en forforståelse af at børnene og lærerne manglede viden omhandlende sund kost og hvorvidt dette skulle formidles videre. At der fra lærernes side ikke var kompetencer til at videregive retmæssig viden til eleverne, da det formentlig ikke er en del deres grunduddannelse. Forældrenes rolle har på forhånd været tænkt som stor, men også at der kunne være en misforstået godhed fra deres side forstået ved at forældrene af godt hjerte giver børnene usunde fødevarer. Ud fra den givne indsats forinden dataindsamlingen, var min opfattelse at det var svært at føre helt ud i praksis - her påtænkes især ressourcer til udførelse, og planlægningen heraf. Desuden at der var en masse rigtig gode og velmente tanker, elementer og ideer, men at det virkede som en meget stor opgave at effektuere.

BILAG 3: SØGEBILAG

Det følgende bilag er en metodisk gennemgang af de anvendte søgetermer i den systematiske søgning samt overvejelser og begrundelser for valg af anvendte facetter og databaser. Problemformuleringen har dannet udgangspunkt for en facetsøgning, hvorfor denne præsenteres i nedenstående.

1. Problemformulering

Hvordan oplever *aktørerne* på en grønlandsk folkeskole i Nuuk at praksis omkring *kostindsatsen* i skolen og virkningen heraf, påvirkes af barrierer og fremmede faktorer? Hvordan kan kostindsatsen forbedres, så børnene opnår *sundere kostvaner*?

2. Blokanalyse

Det er essentielt for den systematiske søgning, at den er struktureret og reproducerbar, hvorfor en standardiseret søgeprotokol danner udgangspunkt for søgning på hver af de valgte databaser (Buus et al. 2008). Udgangspunktet for en præcis systematisk søgning er at opstille en række søgetermer, der er passende i forhold til det valgte undersøgelsesspørgsmål. For at målrette disse søgeord og afdække problemformuleringens genstandsfelt er denne først opdelt i 3 facetter. Hertil er der fundet inspiration i PICO opdelingen, omend facetten “comparison” ikke er fundet relevant at inddrage.

Valg af, samt operationalisering af facetter (PICO)

- **Facet 1 (Patient):** Skoleelever
- **Facet 2 (intervention):** Intervention
- **Facet 3 (Outcome):** Kostvaner/adfærd

I en bloksøgning kombineres præcise og synonyme søgeord inden for hver facet med den boolske operator OR for at øge søgningens bredde. Samtidig kombineres hver facet med AND, for at indsnævre søgningen og øge chancen for at finde relevante hits (Buus et al. 2008). I nedenstående argumenteres for hver facet, og efterfølgende præsenteres bloksøgningen i tabellen i afsnit 2.1

Facet 1: Skoleelever

Kostindsatsen i de grønlandske folkeskoler er målrettet alle folkeskoleelever, hvoraf specialet undersøger kostindsatsen i relation til de 11-15 årige. Da der ikke eksisterer ét ord tilsvarende det danske ord "folkeskole", og skolesystemerne er forskellige i forskellige lande, blev det fundet relevant at søge på bredere termer tilsvarende begrebet skoleelever. Dette var muligt på databaser med thesaurusfunktion, men udgjorde for bred en søgning på Scopus, der er en database, der udelukkende muliggør fritekstsøgninger. Derfor blev begrebet indsnævret til den relevante aldersgruppe på denne database ved at søge på relevante skoletrin.

Hvor det ikke var muligt, blev der søgt på engelske termer, der dækker over det danske begreb "folkeskole".

Facet 2: Intervention

I problemformuleringen efterspørges, hvordan kostindsatsen kan forbedres, så forandringspotentialet øges. Ved at benytte søgeord, som dækker sundhedsfremme og forebyggelse, har denne facet således til formål at bidrage med litteratur, som undersøger sådanne indsatser. Disse behøver ikke nødvendigvis udspilles i en arktisk kontekst, da erfaringer andre steder fra ligeledes kan være relevant og belyse, hvorledes interventioner har fungeret eller hvilke muligheder og begrænsninger, der knyttes til. Det har i databaserne med thesaurusfunktion været muligt at identificere dækkende thesaurus-ord som eksempelvis *health promotion* og *prevention*. Søgeordet *intervention* er et thesaurus-ord i sociological abstract og derfor anvendt som fritekstord i de resterende søgninger. Fundne thesaurus-ord danner baggrund for fritekst-ordene i søgningen på scopus.

Facet 3: Kostvaner/adfærd

Problemfeltet omhandler børnenes kostvaner, hvorfor denne facet naturligvis er en del af søgningen. Kostvaner og kostadfærd anses som relaterede begreber og dækkes udelukkende ud fra synonyme thesaurusord på PubMed. *Meal*, *Food habits* og *Food preference* blev ikke fundet i thesaurus funktionen på sociological abstract, hvorfor disse her er anvendt som fritekstord. Igen danner fundne thesaurus-ord fra PubMed og sociological abstract udgangspunkt for anvendte søgeord på scopus.

2.1 Søgeord indenfor hver facet

AND				
O R		Facet 1: Skoleelever	Facet 2: Intervention	Facet 3: Kostvaner
	Pub Med	Schools (MeSH) "School child*"	Intervention* Primary Prevention (MeSH) Secondary Prevention (MeSH) Health Promotion (MeSH)	Diet (MeSH) Meals (MeSH) Eating (MeSH) Food Habits (MeSH) Food Preferences (MeSH)
	Sociological Abstracts	Students (thesaurus) "School child*" (fritekst)	Health Education (thesaurus) Intervention (thesaurus) Prevention (thesaurus)	Diet (thesaurus) Feeding Practices (thesaurus) meal* (fritekst) "Food habit*" (fritekst) "Food preference*" (fritekst)
	Scopus	"Middle School Child*" (fritekst) "Middle school" (fritekst)	Prevention (fritekst) "Health promotion*" (fritekst) Intervention* (fritekst)	Diet* (fritekst) Meal* (fritekst) Eating (fritekst) "Food habit*" (fritekst) "Food preference*" (fritekst) "Feeding Practice*" (fritekst)
	Cochrane	Schools (MeSH) "School child*" (fritekst)	Intervention* (fritekst) Primary Prevention (MeSH) Secondary Prevention (MeSH) Health Promotion (MeSH)	Diet (MeSH) Meals (MeSH) Eating (MeSH) Food Habits (MeSH) Food Preferences (MeSH)
*Angiver at der er anvendt trunkering på det givne begreb. "" Angiver at der er søgt på hele det begrebspar, der er angivet indenfor citationstegnene.				

5. Valg af databaser

Database	Begrundelse for valg
PubMed	Der blev udført systematisk søgning på PubMed, fordi denne database er verdens største indenfor alle områder af medicin og dækker således det sundhedsfaglige område i relation til børns kostvaner og interventioner for at fremme disse. Samtidig dækker databasen alle typer af litteratur med undtagelse af

	bøger.
Sociological Abstracts	Sociological Abstracts er valgt, da den afdækker det sociologiske videnskabsområde, hvilket er relevant i forhold til skolen som sundhedsfremmende setting og de sociologiske fænomener, som er knyttet hertil. Endvidere er databasen anvendelig i forhold til at afdække børnenes kostvaner ud fra et bredere sundhedsperspektiv.
Scopus	Scopus er en database, som har kernekompetencer indenfor samfundsvidenskaberne og det biomedicinske område. Således er den relevant for specialets undersøgelse af sundhedsfremmende interventioner iværksat fra samfundets side. Samtidig indeholder databasen publikationer med meget bred oprindelse, i form af artikler fra tidsskrifter, conferencebidrag og afsnit i bøger.
Cochrane	Cochranes indhold af systematiske reviews omhandlende sundhed i bred forstand garanterer evidens af høj kvalitet, hvorfor databasen er nødvendig at medtage i en systematisk sundhedsfaglig søgning.

6. Afgrænsninger anvendt på hver database ved hjælp af limitfunktioner

Database	Afgrænsning
PubMed	Human Engelsk-, svensk-, norsk-, og dansksprogede udgivelser
Sociological Abstracts	Engelsk, Dansk
Scopus	Engelsksprogede udgivelser Artikler og reviews Title-Abstract-Keywords
Cochrane	Cochrane Reviews

7. Resultat af søgning

	Database	PubMed	Sociological Abstracts	Scopus	Cochrane
Søgefacetter og antal hits på hver database					
1		93.536	13.908	12.760	252
2		292.110	19.990	1.828.969	86

3	900.506	2.433	1.113.972	8.821
1 og 2 og 3	429	8	256	3
Første selektion (efter titel)	107	2	87	2
Anden selektion (efter abstract)	30	2	35	0
Tredje selektion (efter kritisk vurdering)	4	1	5	0

7.a Gengangere

Med baggrund i ovenstående søgning blev ikke identificeret gengangere på de fire forskellige databaser.

7b. Kædesøgning

Ud fra kædesøgning i forbindelse med udvælgelse og vurdering af de fremkomne resultater fra den systematiske søgning er ved kædesøgning lokaliseret følgende to studier, som er blevet fundet relevante og derfor medtaget i diskussionen:

Barriers and Facilitators for Teachers' Implementation of the Curricular Component of the Boost Intervention Targeting Adolescents' Fruit and Vegetable Intake (Jørgensen et al. 2014).

Developing and sustaining a healthy school community: Essential elements identified by school health champions (Stolp, Wilkins & Raine 2015)

8 Kriterier for udvælgelse af relevante studier

Søgningens referencer blev gennemgået efter inklusions- og eksklusionskriterier og sorteret igennem tre faser. Første fase bestod i en primær udvælgelse ud fra titel og abstract og med udgangspunkt i de to eksklusionskriterier *geografisk placering* og *målgruppe*. Herefter fulgte den sekundære udvælgelse med en kursorisk læsning af studierne, hvorfor det var muligt at vurdere studierne i relation til de fleste eksklusionskriterier. Endelig blev studierne gennemlæst og vurderet i den tertiære og sidste udvælgelse. Således blev studierne relevans vurderet ud fra inklusions- og eksklusionskriterier. Disse udfoldes i det følgende.

8.a Relevans: inklusion - og eksklusionskriterier

Det var afgørende for inklusion af studier, at de var eksplicitte med et fokus på kost, kostvaner eller kosttiltag på folkeskoler og derved var overensstemmende med specialets omdrejningspunkt. Dette inkluderede såvel undersøgelser af konkrete indsatser samt undersøgelser af mere diffuse barriere eller fremmende faktorer for kostindsatser i skoleregnet generelt. For at blive inkluderet kunne kostindsatserne således omhandle mad- og måltidspolitikker, madordninger eller undervisning, enten enkeltvis eller i bredere forstand. Yderligere var specialets målgruppe, de 11-15 årige skoleelever, et væsentlig inklusionskriterie, hvilket allerede fremgår af søge-strategiens facet 1. Dog var det i facetten ikke muligt at afgrænse til en præcis aldersgruppe, hvorfor denne afgrænsning først har kunnet foretages i forbindelse med udvælgelsesprocessen. Imidlertid er studier indraget, selvom de ikke behandler hele aldersgruppen, da en mindre andel er fundet acceptabelt og anvendelig i relation til diskussionen.

Følgende eksklusionskriterier blev anvendt i udvælgelsen af relevant litteratur:

- *Geografisk placering:*

I relation til casen og problematikken i den grønlandske kontekst udelukkes studier som ikke er foretaget i vestlige eller arktiske områder. Dette på baggrund af en vurdering af at skoleforholdene og organisationen omkring impementering og udførelsen af kosttiltag er for forskellig fra den undersøgte caseskole, og derfor vil resultaterne ikke kunne overføres til projektets kontekst.

- *Målgruppe:*

Studier omhandlende kosttiltag i relation til indskolings elever eller elever på gymnasiale uddannelser er udelukket, da disse grupper af børn/unge ikke nødvendigvis står overfor de samme udfordringer eller repræsenterer de samme holdninger som de 11-15 årige, der er specialets målgruppe.

- *Fokus på overvægt eller fysisk aktivitet:*

Enkelte studier er fremkommet, hvor det overordnede fokus er på tiltag for at påvirke fysisk aktivitet eller overvægt. Disse er ikke medtaget, da kost i disse studier fremgår som en sidebemærkning og ikke undersøges i dybden.

- *Ikke tilgængelige artikler*

8.b Vurdering af litteratur (gyldighed og overførbarhed)

Litteraturen er vurderet ved anvendelse af evidensstypologi karakteriseret ved en: ”..situationsbestemt tilgang til anbefalinger om undersøgelsesdesign” (Rieper & Hansen 2007, s. 82). Typologien implicerer, at de fundne studier vurderes ud fra, hvor anvendelig det pågældende undersøgelsesdesign er til opfyldelse af formålet. Modsat eksempelvis vurdering efter evidenshieraki, hvor der ses på undersøgelsesdesignet uden hensyntagen til konteksten eller målet med undersøgelsen. Vi ønskede at lokalisere empiri omkring forskellige kosttiltag og tilmed viden om forskellige aktørers involvering heri. Vi vurderede derfor artiklerne ud fra, om de var egnede til at belyse forskellige aspekter af kostindsatser i skoleregi, med relevans for problemformuleringen. Samtidig inddrog vi de artikler, som havde den bedste kvalitet i forhold til, om der var anvendt et design, som passede til formålet med den enkelte artikel. Resultatet af denne vurdering blev, at de endelige udvalgte studier primært bestod i kvalitative studier. På baggrund af specialets problemstilling og undersøgelsesfelt synes dette dog særdeles relevant, da fokus netop er på, hvordan aktørerne *oplever* kostindsatserne og selvsamme aktørers *handlinger* for at belyse mulige barrierer og fremmende faktorer. De kvalitative studier er derfor endelig blevet vurderet ud fra deres brug af kvalitative tilgange, en vurdering som blev foretaget med inspiration fra VAKS-tjeklisten. Således er der i vurderingerne kigget efter konsistens, troværdighed, overførbarhed og transparens, samt hvorvidt studiet understøtter de overordnede formelle krav til forskningsundersøgelser (Høstrup et al. 2009). De få inkluderede studier, hvor forskningsspørgsmålet omhandlede kvantitative opgørelser, er derimod vurderet ud fra deres brug af kvantitative tilgange. Denne vurdering blev foretaget med inspiration fra STROBE-tjeklisten. Således er der her først og fremmest vurderet efter metodegrundlag, analysestrategi og håndtering af fejlkilder (STROBE, 2007).

På baggrund af ovenstående er samtlige studier vurderet ud fra deres anvendelighed i relation til problemformuleringen, med baggrund i studiets målgruppe, kontekst og formål.

9 Dato og identifikation

Søgningen er foretaget af Nanna Toxvig Sørensen, Anne Katrine Misser Nielsen og Tina Krogh Sørensen, d. 23-03-2016.

10 Referencer anvendt i søgebilaget

Buus, N., Kristiansen, H.M., Tingleff, E.B. & Rossen, C.B. 2008, "Litteratursøgning i praksis-begreber, strategier og modeller", Sygeplejersken, vol. 108, no. 10.

Rieper, O. & Hansen, H.F. 2007, Metodedebatten om evidens, AKF.

Høstrup, H., Schou, L., Poulsen, I., Larsen, S., & Lyngsø, E. (2009). Vurdering af kvalitative studier–VAKS. *Dansk sygepleje Selskab*, pp. 1-8.

STROBE, 2007. *STROBE Statement - checklist of items that should be included in reports of observational studies*. Available:

http://www.strobe-statement.org/fileadmin/Strobe/uploads/checklists/STROBE_checklist_v4_combined.pdf [2016, 05-27].

BILAG 4: OBSERVATIONSGUIDE

Observationsguide	
<i>Observationer (objektivt)</i>	<i>Refleksioner (subjektivt)</i>
<i>Rammerne (fx hvor spises der, er der plads, hænger der plakater, sensoriske forhold)</i>	
<i>Udbuddet af mad (i evt. kantine/bod/nabolaget - kiosk)</i>	

Uddeling af frokosten (fx hvordan gives maden, præsenteres den, er der forskel på portionsstørrelser)

--	--

Spisesituationen (fx fokus på mad/leg, interaktionen børnene imellem, er lærerne til stede, kropssproget - stemning omkring maden? Hvem spiser hvor? Sidder "overvægtige" børn eksempelvis for sig selv?)

--	--

Maden (fx hvad spiser børnene, madspild, kan de lide det, har de også selv mad med, spiser de overhovedet på skolen?)

--	--

Uformelle samtaler (fx hvad synes børnene om ordningen? Har det forandret deres kostvaner?)

--	--

Andet (fx utilsigtede konsekvenser, mistriivsel grundet øget fokus på kost?)

--	--

BILAG 5: INTERVIEWGUIDES

Temaer for interviewspørgsmål

- Praktiske indledende spørgsmål (skal sætte samtalen i gang)
- Interviewpersonens faglige baggrund (funktion i den aktuelle beskæftigelse)
- Madpakkeordning (Organisering, formål og virkning i praksis → også for børnene)
- Mad-måltidspolitikker (Organisering, formål og virkning i praksis → også for børnene)
- Information/undervisning om sund kost i skolen (Organisering, formål og virkning i praksis)
- Skolen som setting for forebyggende og sundhedsfremmende arbejde (Potentiale i forhold til ændring af kostvaner og samarbejde med eksterne samarbejdspartnere (andre skoler, skoleforvaltningen, departementet)

Briefing

Introduktion

Introduktion af interviewer, suppleant samt uddannelsesbaggrund. Varighed af interviewet (ca. 30 minutter).

Praktiske oplysninger om udførelsen

Interviewet vil blive optaget på telefon, og alt der bliver sagt vil vi senere skrive ned. Du vil selvfølgelig have mulighed for at høre interviewet igennem og læse projektet hvis du har lyst til det. Du vil ikke blive nævnt ved navn, det vil sige at du er anonymiseret i projektet, som nævnt i samtykkeerklæringen. Vi har også sendt dig en samarbejdsaftale vi lige kan gennemgå sammen (udlevering af samtykkeerklæring + samarbejdsaftale).

Du skal endelig bare sige til hvis du har nogle spørgsmål, eller hvis vi er uklare i de spørgsmål vi stiller.

TIL INTERVIEW MED SKOLEKONSULENTEN	
TEMA	INTERVIEWSPØRGSMÅL
Praktiske indledende spørgsmål	Hvor gammel er du? Er du født og opvokset i Grønland? Hvad er din uddannelse/faglige baggrund? (overgangsspørgsmål)
Interviewpersonens faglige baggrund	Hvor længe har du arbejdet på skoleforvaltningen? Vil du beskrive dine arbejdsopgaver kort? Hvad er skoleforvaltningens funktion?
Madpakkeordning	Kan du fortælle om, hvordan madpakkeordningen er organiseret på de forskellige skoler i Nuuk? Hvornår er madpakkeordningen startet, og hvad var baggrunden for at gøre det? Hvad oplever du der fungerer godt ved madpakkeordningen som den fungerer nu? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne? Hvilke overvejelser har i gjort jer i forhold til måden madpakkeordningen er indført på? Har I en fornemmelse af hvad børnenes oplevelse med madpakkeordningen er? Og om det har nogen effekt? - hvis ja, hvordan? Vi er bekendte med at der i hvert fald er én skole, som har en kantineordning (Hans Lynge), hvordan er erfaringerne omkring det i forhold til madpakkeordningerne? - Hvilke overvejelser er der gjort omkring at kantineordningen er indført på en enkelt skole?
Mad-måltidspolitikker	Hvilken rolle har skoleforvaltningen i forhold til de mad- og måltidspolitikker som skal formuleres og indføres på skolerne? (Eller er i overhovedet involveret i det? Og hvis ikke: hvem er så?) Hvornår er dette initiativ startet, og hvad var baggrunden for opstarten?

	Hvad oplever du der fungerer godt ved politikkerne som de fungerer nu? Og har du en fornemmelse af, om de er implementeret på skolerne? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne?
Samarbejde med skolerne + Lærernes/skoleledernes rolle	Hvordan har du/I samarbejdet med de forskellige skoleledere (evt. lærere) i forhold til kostindsatsen (madpakkeordning + madpolitikker + undervisning)? Hvad er skoleledernes og eventuelt lærernes rolle i forhold til kostindsatsen? (madpakkeordning, politikker og andet..?) (Skal svare på: hvad forventer skoleforvaltningen af aktørerne i praksis) - Hvordan er lærernes rolle i forhold til at formidle viden om sund kost? Hvilke værktøjer har lærerne til at varetage undervisningen? Hvordan er I med til at sikre at madpakkeordningen, måltidspolitikkerne og undervisningen om sund kost fungerer i praksis? Har I nogen form for evaluering af de tre indsatser? Hvis ja, hvordan? Hvad tænker du helt overordnet kan være årsager til uhensigtsmæssige kostvaner og overvægt blandt grønlandske børn? Og hvilken rolle spiller skolen som ramme for at reducere denne tendens? • (Eksempelvis: Tilgængelighed af madvarer, priser - ressourcer - social arv - viden...)

TIL INTERVIEW MED SKOLELEDEREN	
TEMA	SPØRGSMÅL
Interviewpersonens faglige baggrund	Hvad er din uddannelse/faglige baggrund? Hvor længe har du arbejdet som skoleleder? - hvad har du ellers arbejdet med? Hvor gammel er du? Er du født og opvokset i Grønland? Hvad er din primære funktion som skoleleder?

Madpakkeordning	Kan du fortælle om, hvordan I har organiseret madpakkeordningen - altså rent praktisk, hvordan får børnene madpakkerne? (ansvar og håndtering) Hvornår startede madpakkeordningen på skolen? (udviklingen) Hvilken indflydelse har man som skoleleder på madpakkeordningen? Hvad oplever du der fungerer godt ved madpakkeordningen som den fungerer nu? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne? Har du en fornemmelse af hvad børnenes oplevelse med madpakkeordningen er? Og om det har nogen effekt (koncentration, madvaner, adfærd)? - hvis ja, hvordan? Hvilken opfattelse har du af forældrenes oplevelse af madpakkeordningen? Inddrages de? Hvordan finder i ud af om madpakkeordningen fungerer i praksis? Spørger i børnene, lærerne, etc..? Fylder madpakkeordningen meget i din arbejdsdag? På skolen? Blandt personalet? - Hvad er din opgave i forhold til madpakkeordningen? - Hvad er lærernes opgaver i forhold til madpakkeordningen? - Kunne der være noget, som kunne være anderledes/bedre?
Mad-måltidspolitikker	Har i mad og måltidspolitikker på skolen? <u>Hvis ja:</u> Hvornår er dette initiativ startet, og hvad var baggrunden for opstarten? Hvad oplever du der fungerer godt ved politikkerne som de fungerer nu? Hvordan finder I ud af om de fungerer i praksis? Evaluerer I politikkerne? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne? (bakker forældrene op)

	<u>Hvis nej:</u> Så det er ikke noget krav at man skal have det? (hvis jo, hvem kræver dem). Tænker du det kunne være relevant? Hvorfor/hvorfor ikke? Fordele/udfordringer. (har skolen overhovedet et ansvar for børnenes kost)
Information/undervisning om sund kost i skolen	Hvad er skoleledernes og eventuelt lærernes rolle i forhold til at lære børnene om sund kost? (hvad fungerer, hvad gør ikke?) Hvordan er lærernes rolle i forhold til at formidle viden om sund kost? Hvilke værktøjer har lærerne til at undervise om sund kost? (Keyword: Er der ressourcer og kompetencer til at formidle viden om sund kost)
Skolen som setting for sundhedsfremmende og forebyggende arbejde	Hvad tænker du helt overordnet kan være årsager til overvægt blandt grønlandske børn? Hvilken rolle spiller skolen som ramme for at reducere denne tendens? - (Eksempelvis: Tilgængelighed af madvarer, priser - ressourcer - social arv - viden...) Udveksler I erfaringer med de andre skoler? Hvordan samarbejder I med relevante parter? Og hvem og hvordan??

TIL INTERVIEW MED LÆRERNE	
TEMA	SPØRGSMÅL
Interviewpersonens faglige baggrund	Hvad er din uddannelse/faglige baggrund? Hvor længe har du arbejdet som lærer? - hvad har du ellers arbejdet med? Hvor er din alder? Er du født og opvokset i Grønland?

	Hvad er din primære funktion som lærer (fag - vejleder - klasselærer)?
Madpakkeordning	Kan du fortælle lidt om, hvordan spisesituationen fungerer i praksis? Hvad oplever du der fungerer godt ved madpakkeordningen som den er nu? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne? Har du en fornemmelse af hvad børnenes oplevelse af madpakkeordningen er? Og om det har nogen effekt (koncentration, madvaner, adfærd)? - hvis ja, hvordan? - Hvordan finder i ud af om madpakkeordningen fungerer i praksis? Spørger i børnene, forældrene etc..? Hvilken opfattelse har du af forældrenes oplevelse af madpakkeordningen? Inddrages de? Fylder madpakkeordningen meget i din arbejdsdag? På skolen? Blandt kolleger? - Hvad er lærernes opgaver i forhold til madpakkeordningen? - Kunne der være noget, som kunne være anderledes/bedre? (også for børnene)
Mad-måltidspolitikker	<u>Hvis ja:</u> Hvordan er du (lærerne) involveret i udarbejdelsen af skolens mad- og måltidspolitikker? Hvad oplever du der fungerer godt ved politikkerne som de fungerer nu? Hvad oplever du omvendt er/har været udfordringerne? (bakker forældrene op? Følger børnene dem?) Hvordan finder I ud af hvordan de fungerer i praksis? Evaluerer I politikkerne? <u>Hvis nej:</u>

	Har du hørt om mad- og måltidspolitikker? Tænker du det kunne være relevant for jeres skole? Hvorfor/hvorfor ikke? Fordele/udfordringer. (har skolen overhovedet et ansvar for børnenes kost)
Information/undervisning om sund kost i skolen	Hvad tænker du Jeres rolle er, i forhold til at lære børnene om sund kost? (Har i en rolle?) (hvad fungerer, hvad gør ikke?) <u>Hvis undervisning:</u> Er der en ansvarsfordeling i forhold til undervisning? Hvilken type undervisning (tavle, aktiv inddragelse, madlavning)? På pensum/i årsplaner? Bestemte tidspunkter og/eller aldre blandt børnene? Oplever du at undervisningen kan påvirke børnene? (keyword: villige til forandring) <u>Uanset om der er undervisning eller ej</u> Har I værktøjer til at undervise om sund kost? (hvis ja: I så fald hvilke)(Keyword: Er der ressourcer og kompetencer til at formidle viden om sund kost)
Skolen som setting for sundhedsfremmende og forebyggende arbejde	Hvad tænker du helt overordnet kan være årsager til overvægt blandt grønlandske børn? Hvilken rolle spiller skolen som ramme for at reducere denne tendens? - (Eksempelvis: Tilgængelighed af madvarer, priser - ressourcer - social arv - viden...) Udveksler I erfaringer med andre skoler eller lærere? Hvordan samarbejder I med andre parter omkring børnenes sundhed? Og hvem og hvordan?

Afrunding/Debriefing

Har du noget at tilføje? (...)

BILAG 6: SAMTYKKEERKLÆRING

Formål med projektet

Dette projekt er en del af kandidatuddannelsen i folkesundhedsvidenskab på Aalborg Universitet.

Formålet med projektet er at skabe viden om, hvordan den nuværende kostindsats i folkeskolen fungerer samt hvilke barrierer der i praksis kan påvirke effekten heraf. Dette med henblik på at forbedre indsatsen, så den opnår det bedste potentiale til at forandre de grønlandske børns kostvaner i en sundere retning, og derigennem reducere andelen af overvægtige grønlandske børn.

Håndtering af materialet

Den viden dette interview vil afstedkomme, vil blive behandlet anonymt. Det vil for dig som deltager betyde, at ingen navne vil blive nævnt noget sted i projektet. Desuden vil arbejdspladsen ikke blive nævnt direkte og man vil derfor ikke kunne identificere dig i interviewet. Dele af interviewet vil figurere som citater (uden navns nævnelse) i projektrapporten, som vil blive udarbejdet i forbindelse med interviewet.

Informantens fulde navn: _____

Erklæring fra informanten

Jeg giver hermed samtykke til, at de indsamlede informationer fra interviewet må bruges anonymt, i et speciale på kandidaten i folkesundhedsvidenskab, om hvordan kostindsatsen målrettet børn i den grønlandske folkeskole fungerer i praksis.

Jeg er informeret om, at de indsamlede data vil blive behandlet anonymt og jeg er informeret om, at det er frivilligt at deltage.

Dato

Dato

Informantens underskrift

Projektansvarliges underskrift

BILAG 7: SAMARBEJDSAFTALE

Mellem: Aalborg Universitet, Institut for Medicin og Sundhedsteknologi
Faggruppen for Folkesundhed og Epidemiologi
Niels Jernesvej 14
9220 Aalborg

Og

[REDACTED]

[REDACTED]

3900 Nuuk

Ovennævnte parter har indgået følgende aftale i forbindelse med et afgangsprojekt på 10. sem. Folkesundhedsvidenskab, AAU. Projektet er gennemført af: Tina Krogh Sørensen, Anne Katrine Misser Nielsen og Nanna Toxvig Sørensen

Projektets titel: Forandring af grønlandske børns kostvaner i en skolesetting

1. Projektets formål: Formålet med projektet er at skabe viden om, hvordan den nuværende kostindsats i folkeskolen fungerer samt hvilke barrierer der i praksis kan påvirke effekten heraf. Dette med henblik på at forbedre indsatsen, så den opnår det bedste potentiale til at forandre de grønlandske børns kostvaner i en sundere retning, og derigennem reducere andelen af overvægtige grønlandske børn.

2. Aftalegrundlaget

- 2.1 Den viden, som de studerende erhverver om interne forhold, herunder drift, anlæg og metoder og vedrørende projektets faglige område, og som er markeret som fortrolige, må ikke udnyttes eller videregives til tredje person- vejleder og censor undtaget.
- 2.2 De bearbejdede data er anonymiseret, så ingen konkrete personer kan identificeres. Anonymiseringen er foretaget således, at data kan anvendes som udgangspunkt for forskellige analyser. Nærværende aftale forpligter undertegnede studerende at sikre, at uvedkommende ikke får adgang til data. Person-identificerbare data må opbevares på undertegnede studerendes egne pc i forbindelse med det konkrete projektforløb. Efter afslutningen af projektet er alle undertegnede studerende forpligtet til at slette samtlige person-identificerbare data. Undertegnede studerende er selv ansvarlige for forsvarlig sletning af data. [REDACTED] kan ikke gøres ansvarlig for materiale og konklusioner udarbejdet på baggrund af udleverede data.
- 2.3 De indsamlede data vil danne grundlag for en specialerapport til Skolen for Medicin og Sundhedsteknologi til brug for bedømmelse til eksamen. Denne rapport vil indgå i universitetets arkiv. Herudover kan data danne grundlag for conferencebidrag og artikler i relevante tidsskrifter. [REDACTED] er berettiget til at modtage en kopi af såvel artikler og specialerapport, hvis det ønskes.

3. Der modtages ikke honorar [REDACTED] i anledning af samarbejdet.

Aalborg Universitet:

Dato Navn

Dato Navn

Dato Navn

Dato Navn

BILAG 8: PRÆSENTATION OG VURDERING AF LITTERÆR EMPIRI

Følgende er en skematisk uddybet præsentation og vurdering af den udvalgte litterære empiri. Nogle af de valgte studier er baseret på indsatser der vedrører andre elementer end kost (jævnfør søgebilaget). Fra disse studier præsenteres alene resultater relevante for sundere kostindsatser.

Præsentation og vurdering af litterær empiri				
Formål	Design, deltagere, dataindsamling	Indsats	Resultater	Vurdering
<i>"Implementing a multicomponent school-based obesity prevention intervention: a qualitative study"</i> (Greaney et al. 2014) USA				
Formålet er at undersøge barrierer og facilitatorer i forhold til at implementere og vedholde indholdet i forebyggelsesprogrammet "Healthy Choices".	Kvalitativt interviewstudie. Deltageren indebærer personale på en "middle-schools" heriblandt administratorer, lærere, madservice personale og de medarbejdere som havde rollen som interventionskoordinatorer. Der er gennemført 56 dybdegående interviews. Disse er analyseret ved tematisk indholdsanalyse.	"Healthy Choices" er en multikomponent intervention, som havde til formål at øge fysisk aktivitet, at spise sundt og nedsætte TV kigning med formålet at reducere overvægt og fedme. Dette med udgangspunkt i politikker og pensum med kost. Skolerne er valgt ud fra en implementeringsscore efter de fire skoler der har implementeret mest, og de fire skoler, der har	I studiet dokumenteres at budget-begrænsninger og tidsbegrænsninger (til implementering) blev set som barrierer for implementering. For at vedligeholde interventionen, blev det klart, at det var afhængigt af eksterne økonomiske bidrag og eksperthjælp.	Valget af skoler giver et solidt fundament for en meningsfuld sammenligning, som skabte mulighed for at validere resultater på tværs af skoler. Der er udviklet forskellige interviewsguides til hvert aktør-niveau, som er pilottestet forud for anvendelse. Metode såvel som forskningsproces er således velbegundet og velargumenteret. Der er dog ikke beskrevet hvordan interviewmaterialet er registreret. Endvidere er fundene afbildet skematisk, hvilket skaber et meget klart overblik og forståelse for sammenhængen fra data til endelige temaer i analysen. Der ved kan skelnes mellem hvilke aktører der angav de identificerede barrierer og se, hvilke der er relateret til kostindsatsen. De forskellige temaer er dog temmeligt overfladisk berørt. Resultaterne vurderes at være både troværdige og logiske, hvorfor denne artikel i henhold til VAKS kan

		længst vej igen.		anbefales.
<i>"How can we stay healthy when you're throwing all of this in front of us?" Findings from focus groups and interviews in middle schools on environmental influences on nutrition and physical activity" (Bauer, Yang & Austin 2004) New England, USA.</i>				
Formålet med studiet er, at identificere faktorer i det fysiske og sociale miljø med betydning for kost- og aktivitetsinitiativer i folkeskoler.	Kvalitativt interview- og observationsstudie. Deltagende er elever, ledelse og medarbejdere fra to offentlige skoler med elever i 7. og 8. klasse. Syv fokusgruppeinterviews med de 26 elever. 3 fokusgruppeinterviews med 13 medlemmer fra ledelse og medarbejdere. Endelig blev der udført individuelle interviews med 10 nøglepersoner, herunder administrativt personale, kantinepersonale, skolesygeplejersker og sundhedsundervisere.	I dette studie fokuseres ikke på en specifik indsats.	Barrierer for effekten af kostinitiativer var den serverede kost, let adgang til usunde snacks, begrænset tid i middagspausen samt vægtrelaterede bekymringer blandt eleverne. Derfor anbefales at man fremadrettet prioriterer at indføre frugt og grønt i skolemad, reducerer udbudet af usunde madvarer og prioriterer tid til spisepausen. Såvel elever som medarbejdere pointerede at manglende tid var et problem, og at det opmuntrede elever til, at købe usunde og hurtige alternativer.	Elever blev rekrutteret via deres respektive klasselærere, og inddelt i små grupper og efter køn, for at fremme deres tryghed. Det virker fornuftigt, taget deres alder i betragtning. Der redegøres ikke for, hvordan man har inddelt ledelse og lærere i fokusgruppeinterviews. Såfremt det er gjort samlet kan det have påvirket lærernes vilje til og følelse af at kunne tale frit. Der er udarbejdet to forskellige interviewguides til henholdsvis elever og lærere, og guides til eleverne blev udviklet ved inddragelse af eksperter indenfor feltet unge og sundhed. Den metodiske fremgangsmåde er udførligt beskrevet, og det er let at følge vejen fra indledning til analyse. Studiet omhandler både fysisk aktivitet og kost, men da langt størstedelen af indholdet omhandler kostvaner, vurderes det at være relevant. I henhold til VAKS, vurderes studiet anbefalingsværdigt.
<i>"Implementing a free school-based fruit and vegetable programme: barriers and facilitators experienced by pupils, teachers and produce suppliers in the Boost study" (Aarestrup et al. 2014) Danmark</i>				
Formålet med studiet er, at undersøge barrierer og facilitatorer for implementering af to tiltag	Kvalitativt interview- og observationsstudie. I studiet deltog 111 13-årige elever og 13 lærere fra 6 danske folkeskoler.	Programmet der er implementeret havde til hensigt at øge frugt- og grøntindtag blandt elever i folkeskolen og bestod i 2 elementer.	Fire elementer kunne påvirke implementering, herunder: levering til eleverne, at eleverne spiste frugt/grønt, at alle parter overholdt strategien og en-	Der blev valgt lærere der havde en koordinerende rolle i indsatsen såvel som ikke-involverede lærere, hvilket skaber dybde i interviews. Studiet er meget grundigt, velbeskrevet og der er argumenteret for samtlige metodiske valg på en tydelig måde. Man har forsøgt at reducere informanternes

der øgede tilgængeligheden af frugt og grøntsager i en flerstrengt intervention for sundere kost.	Desuden deltog alle leverandører. Dataindsamlingen er foretaget ved semi-strukturerede fokusgruppeinterviews med eleverne, der var udvalgt af lærerne. Fokusgruppeinterviews med lærere fra tre skoler, og 3 lærere deltog i individuelle interviews. Desuden blev der gennemført observationer af frugtpausen på 6 forskellige skoler. Endelig er der lavet telefoninterviews med de 18 leverandører, for at afdekke deres motivation for deltagelse i projektet og deres oplevelser med, at være leverandører.	(1) daglig levering af gratis frugt og grønt. Teknikker: for adfærdsforandring i form af lettere adgang, visuelle stikord, smag, teori om anskaffelse og venedannelse. (2) forbedring af spisemiljøet skulle forbedre børnenes indtag af de leverede frugter og grøntsager ved øget tilgængelighed samt forandring af sociale og situationelle normer.	delig at alle elever fik samme mængde frugt og grøntsager. Barrierer var: upræcis og upålidelig levering. Blandt leverandørerne blev levering til skolerne set som en ubelejlig opgave, og noget frugt kunne de ikke få hjem. Barrierer blandt lærerne var dårlig timing af levering, udebleven levering, tidskrævende opgaver (såsom klargøring af frugt, spise det, ryde op og genoprette ro i klssen), madlege og den sociale dynamik. Blandt eleverne var barrierer timing (frugten skulle være frisk), dårlig kvalitet, madlege. Facilitatorer var høj kvalitet og variation, når frugten var skåret ud og at spisningen blev en social aktivitet.	forsøg på at opnå social desirability ved at understrege, at de ønskede at høre både godt og skidt om tiltaget. Ikke desto mindre kan det have haft nogen betydning at de, der har stået for forsøget, også kommer ud på skolerne for at evaluere det. Ét kritisk element er, at der ikke er præsenteret en strategi for, hvordan lærerne skulle udvælge elever til fokusgrupper, hvorved det ikke er muligt for læseren at vurdere, om der er risiko for, at udvælgelsen har medført særligt positive eller særligt negative elever. Førstnævnte ville formentlig være i lærernes interesse, idet deres egen indsats jo også ville blive vurderet gennem elevernes holdninger. Der er ingen madordning i de danske skoler, hvorfor de fleste elever har madpakker med, som de spiser i klasserne. Der kan derfor være en øget motivation for at spise tilbudt frugt og grønt blandt disse elever, sammenlignet med de grønlandske elever, hvor lærerne udtalte i interviews, at madordningen efterhånden betragtes som en selvfølge. Samlet vurderes artiklen samlet meget anbefalelsværdig ved VAKS-gennemgang.
<i>”Student receptivity to new school meal offerings: Assessing fruit and vegetable waste among middle school students in the Los Angeles Unified School District”</i> (Gase et al. 2014) Los Angeles, USA.				
Formålet er at vurdere, hvor modtagelige eleverne er overfor	Kvantitativt observationelt tværsnitsstudie. 2228 elever fra fire tilfæl-	Studiet undersøger elevernes perspektiv på den serverede skolemad, efter skoledistriktet i Los An-	På alle fire skoler blev der smidt flere grøntsager ud end frugt. Salater var det, der blev lavet mindst af, og	Metodisk velargumenteret selektion og uden frafald, da skolelederne accepterede deltagelse. Et grundigt skema til observation hindrer væsentlige bias. Risiko for residualconfounding, grundet den ikke helt præci-

ændringer i skolemaden. Herunder er der fokus på frugt og grønt.	digt udvalgte middle schools blev udvalgt til deltagelse, blandt et sample på 75 skoler. Data blev indsamlet ved observering af mængden af serveret mad samt rester efter servering. Desuden blev observeret hvor meget elever tog på tallerknerne og hvor meget de smed ud.	geles har gennemført ændringer.	som eleverne ligeledes smed mest ud af. Eksempelvis blev der en dag serveret 181 måltider, og hertil lavet 5 salater. Ingen af disse salater blev spist. Endvidere blev fundet at mange elever hverken tog frugt eller grøntsager fra starten, og blandt de der gjorde, var der 31 % der slet ikke spiste nogen grøntsager og 22,6 % der ikke spiste frugt.	se estimering af madspil, men metoden er tidligere dokumenteret at være velfungerende. Der er ikke justeret for alder, da man under observationen ikke kunne få denne oplysning med. Endvidere er det et tværsnits- observationelt design, da der ikke er sammenlignet med madspil før/efter interventionen. Derfor er det ikke muligt at vurdere om madspildet er øget eller reduceret. Skolemaden, der tidligere kom fra mere usunde alternativer, ændret til at leve op til landsdækkende retningslinjer for, hvad skolemaden i USA skal leve op til ernæringsmæssigt. Dette er altså en forandring der ligner den tidligere gennemførte i Grønland, hvor man ligeledes ændrede maden i 2012, med henblik på at skifte til et sundere alternativ. Studiet vurderes, i henhold til Strobe, som anbefalingsværdigt.
<i>"Obesity prevention opinions of school stakeholders: a qualitative study"</i> (Bucher Della Torre, Akre & Suris 2010). Schweiz.				
Formålet er at undersøge hvordan forskellige aktører forholder sig til gennemførelighed og accept af de nuværende forebyggelsesstrategier i forhold til overvægt.	Kvalitativt interviewstudie. Deltagerne bestod i 6 skoleledere, 5 idrætslærere, 5 kantinepersonale, 5 skolesygeplejersker og sundhedspædagoger, 9 forældre til unge børn og 10 børn (N = 40). Data blev indsamlet ved 6 fokusgruppeinterviews.	Anbefalingerne vedrører både kost og fysisk aktivitet. Vedrørende kost lyder anbefalingerne at: (1)skolemaden møder anbefalinger for sund ernæring (2) der opstilles standarder (politikker) for konkurrerende fødevarer (3) tilgængeligheden af usunde fødevarer nedsættes (4) der indføres programmer der promoverer	I forhold til at implementere anbefalingerne (også angående fysisk aktivitet) oplever skolerne manglende opbakning, mangel på en klar prioritering af tiltag, manglende koordinering medfører tidsspild, problemer med at definere skolerens rolle i forebyggelse af overvægt i forhold til forældrenes rolle. I forhold til kost er barriere-	Til trods for at studiet omhandler anbefalinger vedrørende både fysisk aktivitet og kost, så er resultaterne inddelt efter generelle barrierer ved forebyggelse i skoleregi og henholdsvis anbefalinger vedrørende kost og fysisk aktivitet. Derfor kan der skelnes mellem, hvilke barrierer der er relevante for nærværende speciale, hvorfor studiet er fundet relevant. Endvidere er det metodisk velbeskrevet og -argumenteret med klare argumenter for fokusgruppe, kontekstbeskrivelser og let forståelig overgang fra spørgsmål til analyse, hvoraf spørgsmålenes hovedtemaer er præsenteret. På de undersøgte skoler er der ikke gennemført en indsats ved inddragelse af udefra-

		sunde madvalg (5) Pensum omkring kost og energibalance udvikles og forbedres.	rerne tilgængelighed af usund kost i nærområdet, sund kost er dyrere, begrænset tid til spisning og socialt pres. Forbedringsforslag: Formulering af nationale programmer med klare guidelines, inkludering af alle aktører, tilgængelighed af adækvate ressourcer, mere plads til spisning, bedre kvalitet af maden, prissæt mad så sund mad er mere attraktivt, sundhed i pensum, undgå restriktive og dømmende adfærd i forhold til kostvaner, brug eksempelvis hjemkundskab til at formidle sundhedsbudskaber.	kommende, og selve anbefalingerne skal medarbejderne på skolerne selv sørge for at implementere og arbejde med. Dette er meget lignende de nuværende grønlandske tilstande, hvor det konkrete sundhedsfremmende arbejde er lagt i hænderne på skolerne. Samlet vurderes studiet anbefalelsesværdigt i henhold til VAKS.
<i>"A province-wide school nutrition policy and food consumption in elementary school children in Prince Edward Island"</i> (Mullally et al. 2010). Canada.				
Formålet er at undersøge hvilken effekt implementering af landsdækkende mad- og måltidspolitikker udrullet i 2006 har haft på canadiske	Kvantitativt follow-up studie. I 2001/2002 deltog 971, 5. og 6. klasses elever, fra 11 forskellige skoler, med besvarelser på baseline surveyet. I 2007 besvarede 555 elever, ligeledes	Mad- og måltidspolitikken var den samme, der blev udrullet på tværs af forskellige skoler. Disse landsdækkende implementerede mad- og måltidspolitikker omhandler kvaliteten af den tilgængelige mad på skolen,	Kosten måles i forhold til de officielle canadiske kostanbefalinger. De finder at eleverne efter introduktion til mad- og måltidspolitikker i højere grad spiste den serverede skolemad.	I studiet er kun inkluderet de skoler, som både deltog i 2001 og 2007. På grund af den landsdækkende implementering, var det ikke muligt at inddrage kontrolgruppe. Svarprocenten ved baseline var på 90 %, men ved follow-up blot 59 %. Det store frafald i 2007 er der ikke vurderet på, og således vides det ikke om det repræsenterer specifikke grupper af elever. Det kan derudfra kritiseres at studiet ikke har inkluderet information om højde, vægt eller socioøkonomisk sta-

børns kostvaner.	fra de 11 skolars 5. og 6. classes elever, follow-up surveyet. Data er indsamlet forud for implementeringen af mad- og måltidspolitikken samt et år efter.	elevernes adgang til mad, servering af mad i forbindelse med arrangementer eller mærkedage og ernæringsundervisning.	Yderligere blev fundet at der blev spist færre ”tomme kalorier” efter implementering af mad- og måltidspolitikker. Endelig indtog eleverne flere grøntsager og frugt samt mælkeprodukter, således at deres indtag nærmede sig de canadiske kostanbefalinger.	tus. Studiet har tydeligt beskrevet kategoriseringen af sva-rene, som anvendes til vurdering af hvorvidt elevernes kost lever op til gældende kostanbefalinger i Canada. Disse kategoriseringer forekommer logiske og relevante for de pågældende anbefalinger, hvorved studiets vurdering af elevernes kostindtag vurderes at være validt. Dog er der risiko for recall-bias, eller faking good, spørgeskemaet er testet i sammenligning med 24-timers kostdagbog, og derudfra vurderet sufficient og valid. Der er justeret for relevante confoundere, herunder køn, klasseniveau og udviklingen i antal serveringer fra 2001 til 2007. I henhold til STROBE-tjeklisten, vurderes studiet derfor ud fra ovenstående anbefalingsværdigt.
<i>”The healthy options for nutrition environments in schools (Healthy ONES) group randomized trial: using implementation models to change nutrition policy and environments in low income schools”</i> (Coleman et al. 2012). Kansas, USA.				
Formålet er at undersøge modellen IHI, som har til formål at forbedre implementering af mad og måltidspolitikker på skoler.	RCT baseret på to nestede kohorter. Skolernes aktører følges i baseline-året (2007) og to interventions-år (2008 og 2009). Herunder inkluderes 444 elever fra 2. + 3. klasse og 135 elever fra 6. klasse, i undersøgelse af hvorledes indsatsen påvirker deres kostvaner. Disse elever	Modellen består i nedsættelse af et kommunalt team med ansvar for indsatsen og et forandrings-team på hver skole. I step 1 rekrutteres deltagere i form af implicerede aktører. I step 2 skal disse individer diskutere barrierer og forandringspotentiale ved allerede formulerede politikker. I step 3 reformuleres politikkene efter den givne feedback. Der-	Studiet viste lovende resultater i forhold til at optimere implementering af kostindsatser, ved hjælp af IHI, og menes at kunne anvendes på mange forskellige skoler. Arbejdet med IHI modellen resulterede i implementering af tiltag rettet mod usunde mad og drikkevarer på skolen, udvikling af sunde serveringer samt ind-	Studiets metode er kompleks, og meget velbelyst. Der er beskrevet tydeligt hvad interventionen består i, og hvorledes forskerne har udført undersøgelsen. Det store frafald kan dog have påvirket det endelige sample. 69 % af de adspurgte 2. og 3. classes elever sagde ja til at deltage, og 63 % af 6. classes eleverne. Heraf var der desuden et mindre frafald til follow-up. Dette synes dog uden indvirkning på undersøgelsen af implementeringsprocessen. Dog kan det have sløret indsatsens påvirkning på børnenes kostvaner. Området hvor de deltagende skoler er beliggende i, er lav-indkomst, hvorved alle eleverne er berettiget til

	randomiseres i henholdsvis 4 kontrolskoler og 4 interventionsskoler.	næst gennemføres implementeringen af de forventede succesfulde strategier på interventions-skolerne i step 4. Dette sker under inddragelse af PDSA modellen, der giver praksis mulighed for at give en tilbagemelding omkring den reelle virkning af indsatsen.	dragelse af skolens personale. Elevernes indtag af udefrakommende mad og drikkevarer faldt på interventions-skolerne, mens det steg på kontrolskolerne. Denne effekt var specielt forbundet med usund mad og drikkevarer.	gratis skolemad, hvilket styrker studiets udtalelseskraft i relation til den serverede mad på skolen. Samlet vurderes studiet anbefalingsværdigt med udgangspunkt i STROBE.
<i>"Identifying barriers, perceptions and motivations related to healthy eating and physical activity among 6th to 8th grade, rural, limited-resource adolescents"</i> (Kumar et al. 2016). Kansas, USA				
Formålet er at åbne op for en diskussion om kostvaner og fysisk aktivitet blandt elever samt lærere og forældre til elever i 6-8 klasse. Desuden er formålet at kortlægge barrierer og facilitatorer for sunde kostvaner. Med baggrund i den socio-økologiske model er målet at bestemme hvilken adfærd, per-	Kvalitativt interviewstudie af fokusgrupper. I studiet gennemføres i alt ni fokusgruppeinterviews, med deltagere rekrutteret fra en mellemskole i Kansas. Heraf var de to fokusgrupper bestående af deltagere fra 6. klasse, to grupper fra 7. klasse og to fokusgrupper med elever fra 8. klasse. De sidste to fokusgrupper bestod af tretten forældre og lærere. Faktorer med betydning for de unges helbred blev diskuteret med udgangs-	I dette studie fokuseres ikke på en specifik indsats.	Eleverne havde en begrænset viden om sund kost. Velsmag og anretning/udseende var de primære elementer med betydning for, hvad eleverne valgte at spise. Ydermere fortæller eleverne at det er svært at koncentrere sig i de sidste skoletimer, de dage de ikke havde lyst til at spise den serverede frokost. Forældrene og lærerne troede at eleverne havde en generel viden om hvad der er sundt og usundt. Dog mente de ikke at denne viden påvirkede deres valg af	Skolen optager elever fra et landligt område, hvoraf 70 % af disse kan modtage frokost på skolen gratis eller til reduceret pris. Dette implicerer at studiet bygger på deltagere i den lavere socioøkonomiske position, hvilket kan påvirke resultaternes overførbarehed til andre kontekster. Dog vurderes der ikke på et specifikt tiltag i studiet, men en mere generel belysning af barrierer og facilitatorer for elevernes sunde kostvaner, hvorfor resultaterne synes anvendelige i relation til specialet. Alle fokusgrupperne er konstrueret af deltagere af begge køn, men dette tages der ikke højde for i analysen, og det er således ikke muligt at vurdere om kønet har afgørende betydning for de opnåede resultater. Forløbet med rekruttering af deltagere er nøje beskrevet. Ligeledes er til- og fravalg i forbindelse med gennemførelsen og bearbejdningen af interviewene og kodningen forud for analysen fremstår relevant.

sonlige karakteristika og miljømæssige faktorer som påvirker valget af kost.	punkt i en socioøkologisk model, hvor der blev kigget på individuelle faktorer, sociale faktorer og større kontekstuelle faktorer med betydning for elevernes sundhedsadfærd.		fødevarer, og de var ikke overbevidst om at eleverne forstod konceptet sundt mad. Derimod fremhæver forældrene madens smag som den afgørende faktor for elevernes valg. Yderligere mener forældrene at kammeraterne påvirker elevernes kostvalg. Både forældre, lærere og eleverne selv udtrykte problemer med introduktion til ny kost af sundere kvalitet.	Gennemsigtigheden er yderligere øget ved at interviewguiden er ekspliciteret i en tabel. Samlet vurderes studiet troværdigt og relevant, og således anbefalingsværdigt med udgangspunkt i VAKS.
<i>”Barriers and Facilitators for Teachers’ Implementation of the Curricular Component of the Boost Intervention Targeting Adolescents’ Fruit and Vegetable Intake”</i> (Jørgensen et al. 2014). Danmark.				
Formålet med studiet er, at undersøge barrierer og facilitatorer for at lærere implementerer læseplanerne for indsatsen ”Boost”	Kvalitativt interviewstudie. Deltagerne bestod i 22 lærere fra i alt 7 forskellige skoler. Disse repræsenterede 4 skoler med høj grad af implementering og 3 skoler med lav grad af implementering. På fem af skolerne er der udført fokusgruppeinterviews med 2-6 lærere i hvert interview. Desuden	Læseplanerne dannede udgangspunkt for en række undervisningsmaterialer, bestående i: (1) En lærermanual med 12 obligatoriske og 13 valgfra aktiviteter, af en varighed på 1-4 lektioner. Hertil et tidsskema som forslag (2) Et manuskript med fire aktiviteter lærerne skulle gennemføre hver uge, eksempelvis madlavning	Både interventionens længde (1 år) og arbejdsbelastningen ved de nye læseplaner var elementer der påvirkede implementering, fordi lærerne ikke havde tid til at udføre så meget nyt på én gang. Manglende tid kunne være direkte demotiverende. Tidsskemaet var dog et godt arbejdsredskab i denne sammenhæng. De detaljerede manualer til lærerne var for nogle en	Variation i udsagnene er skabt ved at inkludere skoler med forskellig implementeringsgrad og desuden er der lærere der repræsenterer forskellige fag, nogle er klasselærere og halvdelen var koordinerende (tovholdere) for Boost projektet. En kritik må dog rettes mod, at der ikke er nogen kontekstbeskrivelser angående, hverken skolernes beliggenhed eller lokalet på skolerne, hvor interviews er foretaget. Interviewguides er udarbejdet med baggrund i teori, studier omhandlende implementering, kommentarer fra lærerne og fortløbende struktureret observation. Spørgsmålene er eksemplificeret og den efterfølgende analysestrategi er grundigt gennemgået. Analyse og fortolkning er valideret ved diskussion med udefra-

	er der gennemført 2 individuelle interviews på de to resterende skoler.	og ekskursioner til supermarkeder. (3) en bog til eleverne, så de kunne kommentere på indsatsen og endelig (4) Et computermodulet som eleverne skulle gennemføre 3 gange, så de kunne monitorere forandring i deres frugt- og grøntindtag. Alt materiale skulle erstatte nuværende undervisning, men levede samtidig op til nationale standarder for læring.	hjælp, og for andre en barriere, fordi de var svære at tilpasse til undervisningen. Der skete dog en tilpasning, hvilket var uundgåeligt og nødvendigt. Lærerne var motiverede for at bruge materialet, fordi skolelederne havde sagt god for involvering i projektet. Desuden var det positivt med tovholdere, som blev motiverede af workshoppene og smittede af på kollegerne.	kommende forskere, der havde været en del af projektet i startfasen, og derfor kendte til baggrunden. Her blev debatteret hvilken rolle det kunne spille for resultaterne at evaluator var intern. På 2 skoler indvilligede alene to lærere i at blive interviewet, og de interviewede kan være de lærere, der var interesserede i interventionen. Dermed kan resultaterne være præget af overvejende positive holdninger til Boost studiet. Dette blev dog i nogen grad imødekommet ved den store variation i deltagere der alligevel blev opnået. Studiet vurderes anbefalingsværdigt med udgangspunkt i VAKS.
<i>“The more schools do to promote healthy eating, the healthier the dietary choices by students”</i> (Townsend, Murphy & Moore 2011). Wales, UK				
Formålet er at undersøge betydningen af en multifaktoriel tilgang til sund kost i skolen. Dette ved at undersøge, om der er nogen sammenhæng mellem antallet af handlinger som skolerne foretager for at fremme sunde spisevaner og skolebørns kostadfærd.	Spørgeskemaundersøgelse. 64 skoler og 289 lærere deltog. Disse modtog et spørgeskema omhandlende skolens arbejde med sund kost, inklusiv undervisning og politikker om sund kost samt udbuddet af mad og madmiljøet. Herudover belyses 6693, 11-16 årige, elevers kostvaner ud fra HBSC-data.	I dette studie fokuseres ikke på en specifik indsats.	I undersøgelsen findes, at antallet af indsatser skolerne har for at fremme sund kost er signifikant associeret med sunde madvalg foretaget af de studerende. Efter justering findes således at desto større antal indsatser, jo større er oddset for at eleverne på skolen rapportere at de spiser frugt til frokost og at frugt og grøntsager indtages på dagligt basis. Endvidere forbindes et øget antal indsatser på skolerne for sund	Der er ikke fundet nogen signifikant forskel mellem de skoler som returnerede spørgeskemaerne og dem som ikke gjorde, hvorfor det vurderes at svarprocenten er uden indflydelse på resultatet. Studiet bygger på selvudfyldte spørgeskemaer, hvilket kan være forbundet med bias i relation til elevernes faktiske kostvaner. Dog er HBSC valideret og vurderes som et anvendeligt spørgeskema til belysning af de inddragede kostelementer. Spørgsmålene vedrørende frokosten er ligeledes valideret, derfor vurderet anvendelige. Endvidere kan tværsnitsdata ikke endeligt verificere den kausale rækkefølge. Der er ikke spurgt ind til kvaliteten af de indsatser

			kost, med at eleverne har lavere odds for at rapportere at spise søde sager til frokost, sammenlignet med skoler med et lavt antal indsatser.	skolerne har indført for at fremme elevernes sunde kostvaner, hvilket ville kunne have bidraget med en nuancering af problematikken. I og med at det er lærernes svar som anvendes i belysningen af skolernes indsatser, kunne en objektiv målemetode også have højnet studiets validitet. Det vurderes at analysen er veljusteret og metoden er meget velbeskrevet, hvilket højner reliabiliteten. Studiet vurderes anbefalingsværdigt med udgangspunkt i STROBE.
<i>“Developing and sustaining a healthy school community: Essential elements identified by school health champions” (Stolp, Wilkins & Raine 2015). Alberta, Canada.</i>				
Formålet med undersøgelsen er at identificere samt beskrive essentielle strategier og elementer i skoleregi, som kan fremme udviklingen af et sundt skolemiljø.	Kvalitativt interviewstudie. 12 individuelle semi-strukturerede interviews blev udført med deltagere som arbejdede med at udvikle et sundere skolemiljø. Yderligere blev foretaget ét fokusgruppeinterview. Hvortil deltagerne bestod i fem skoleledere, fem lærer, fire ansatte i sundhedssystemet, én fra den kommunale skoleforvaltning og tre projektledere som var engagerede i sundhed.	I dette studie fokuseres ikke på en specifik indsats.	De identificerede elementer som blev fundet essentielle for udvikling af vedholdende sunde skolemiljøer er samlet under de to kategorier, aktørernes engagement og tilstrækkelige ressourcer. Under aktørernes engagement, findes forældreneinddragelse samt inddragelse af eleverne, personale/lærer og skoleledelse som vigtige faktorer. Under tilstrækkelige ressourcer med betydning for skabelsen af et sundt miljø, blev lokalområdet, menneskelige kompetencer, erfa-	Baggrunden for dataanalysen er transparent og velbeskrevet. Inddragelse af figurer, citater og tabeller vurderes relevant og letter forståelsen, og ligeledes studiets transparens. Flere af de involverede i undersøgelsen, både informanter og forskere, har tilknytning til den sundhedsfond, som økonomisk har muliggjort studiet, hvilket kan udtrykke en interessekonflikt. På baggrund af den gennemsigtige fremstilling, er dette dog vurderet udelukkende at være et hypotetisk problem for de fremkomne resultater. Med afsæt i VAKS, vurderes studiet således anbefalingsværdigt.

			ringsudveksling og materielle/økonomiske ressourcer identificeret som betydnende. Ledelse, planlægning og en fælles indsats (skoleledelse, lærer og familien), blev fundet som gode strategier at anvende i arbejdet for at opnå sunde skolemiljøer.	
<i>“The relationship between policy and place: The role of school meals in addressing health inequalities” (Pike & Colquhoun, 2009). Kingston, UK.</i>				
Formålet er, at undersøge hvordan igangsatte sundhedspolitiske initiativer, udmønter sig på skoleniveau, samt hvordan disse virker.	Kvalitativt casestudie. To caseskoler undersøges ved hjælp af interviews og observationer. Der er foretaget observationer af lokalerne hvor frokosten indtages, med fokus på de rummelige, visuelle og æstetisk elementer samt interaktionen aktørerne imellem. Lærer og frokost-supervisorer er interviewet individuelt. Endelig er der foretaget fokus-gruppeinterview med elever fra 5-11 år. Ud fra dataindsamlingen	Denne artikel præsenterer resultaterne fra en evaluering af det implementerede "Eat Well Do Well" program på folkeskoler i Kingston. Programmet er en innovativ ordning der giver gratis, sund mad til alle børn i skolen. Yderligere undersøges de kontekstafhængige faktorer som kan have betydning for ordningens virkning og succes.	I studiet findes at en social kontekst og plads spiller en stor rolle når det gælder sundhedsfremme. Det beskrives at der ikke tages nok højde for dette når man skal tilrettelægge og indføre sundhedsinitiativer. Især når det gælder sund kost, findes rammerne som en væsentlig fremmede faktor. Børnene giver udtryk for at de gerne vil have, at der er en lærer til stede når de spiser. Hvis læreren har tid til det giver det også god mening for dem, da de snakker med eleverne om andre ting, når de er udenfor klasselokalet	Skolemaden serveret på de to skoler er identiske, hvilket opfylder en væsentlig betingelse for udførelsen af den komparative analyse, og har det har stor betydning for resultaternes kvalitet. I artiklen er feltnoter brugt i et omfang, som skaber tydelig transparens, og derudfra vurderes at forfatterne er loyale overfor deres informanter, og analyserne er foretaget på et gyldigt grundlag. Skolerne er beliggende i et socioøkonomisk lavt stillet område, hvilket eksempelvis kan have påvirket børnenes standarder for maden samt deres sult efter denne. Konteksten er velbeskrevet, men, det kunne have været interessant at skolernes ressourcer eller organisatoriske kultur, var medtaget i analysen, for at nuancere undersøgelsen, og belyse deres eventuelle betydning. Generelt er studiet velbeskrevet, både metodisk og analytisk, hvorfor det med afsæt i VAKS, vurderes

	på de to caseskoler, er der udført en komparativ analyse.		Resultaterne taler for at man <u>ikke</u> spiser i klasserne, men at spisestedet er et andet sted, samt at det æstetiske har stor betydning for elevernes indtag.	som anbefalingsværdigt.
--	---	--	---	-------------------------

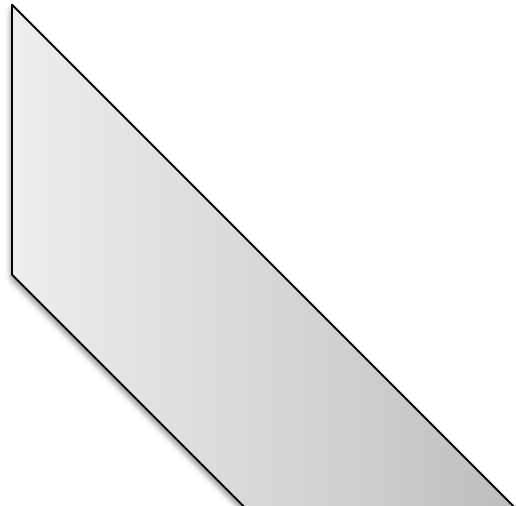
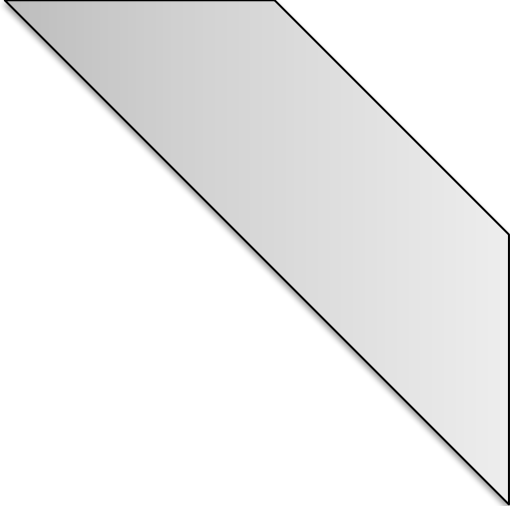
BILAG 9: UDDRAG FRA KODNING

Følgende bilag er en repræsentation af, hvordan kodeprocessen er udført. Der er inddraget eksempler fra hver kode, og hvordan de er relateret til henholdsvis undertemaer og analyseoverskrifter, samt vist hvordan hver kode blev suppleret med en fortolkning af meningen.

Analyse- over- skrifter	Under- temaer	Koder	Tekststykke - eksempel	Essens/mening
Fysiske rammer for mad- pakkeord- ningen	Rammer for klargøring og rengø- ring efter skolemaden	Fysiske faciliteter til mad- pakkeord- ningen	V: Det der ikke nødvendigvis godt det hele, den måde vi løser det på, det er at vores pedeller henter maden, fordeler den, eller gør den klar og fordeler den til klasserne, og så rydder de op igen bagefter. De starter halv ti med at hente den, og så er de færdige halv to, der kører de tomme kasser tilbage igen.	Klargøring af maden forhindrer hjemkundskab. Kontekst: udfordringer ved madpakkeordningen
		Aktørernes roller og samarbejde (1)	S: Nej, det gør vi. Jeg har forbindelse med skolen, og de henvender sig, hvis der er et eller andet de ikke synes er som det skal være. Og de har fået besked på at vi ikke accepterer spild.	Skolerne henvender sig. Top-down approach
	Klasseværelset som ramme for spisesituationen	Spisesituationen	L3: Udfordringerne er at få dem til at sidde og spise ordentligt. At vise hensyn. Der er noget kultur der.	Udfordring ved skolemaden er den sociale situation
	Tid til spisning	Tiden som ramme	(Feltobservation) Frokostpausen varer præcist 20 minutter, og ikke alle børn er helt færdige med at spise, da de på en bestemt måde får at vide, at de skal forlade lokalet og udenfor.	Nogle børn snakker en del. Dog var tiden presset for alle.
Opfattelsen af madpakkeordningen	Samarbejde i ledelsen	Tiden som ramme	V: Det der var tanken oprindeligt var at den her mad skulle introduceres og præsenteres for eleverne, så de vidste hvad det var de spiste. Men det er der simpelthen ikke tid til ... Og der er ikke ... Jeg tror at de folk der lavede tilbuddet i sin tid, det de tænkte det var, at der skulle være en voksen der sagde at det er det og det, og sådan spiser man det.	V savner præsentation, men der mangler tid. Begrundelse: dårlig dialog
	Grøntsager, kold mad og nye retter	Maden	(Feltobservation) Elever, adspurgt: Flere elever vil langt hellere have rugbrød end kold "varm" mad, som de kun spiser af nød – hvis de ikke madpakke med, eller har spist det hele i pausen kl	Kold mad er en barriere for børnenes indtag af maden.

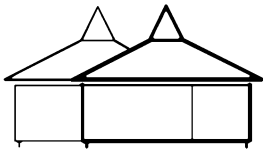
			10.	
		Æstetik-ken	S: Der er nogle ting der er sunde, at man skal smage på det, finde ud af kan jeg lide det, kan jeg ikke lide det, at man spiser ordentlig. Det er også en del af det. Mængderne og æstetikken i det.	S fortæller om æstetikken betydning i det han håber bliver en fremtidig pædagogisk indsats.
	Er medbragte madpakker en nødvendighed?	Forældreopbakning (madpakteordning)	V: Den er blevet rimelig meget ... taget for givet efterhånden. Så der er ikke nogen der som sådan udtrykker glæde for den.	Madordningen er blevet en selvfølge, en integreret og forventet del af skoledagen.
		Madpakker	L3: Der er selvfølgelig nogen der selv har madpakker med, men hvis der er noget de kan lide, så tager de noget. Det kan være sådan en back-up.	De fleste spiser lidt skolemad.
	Præsentation af maden og rollemødder	Aktørernes roller og samarbejde (1)	L2: (latter) Nej det gør vi ikke... Eller det gør jeg ikke. Jeg ved ikke om der er nogen lærer der gør det. Jeg tror de fleste ved hvad de skal have.	Præsentation overflødig. Kontekst: fortæller han ikke blander sig i madpakteordningen.
Mad- og måltidspolitikker på case-skolen	En top-down approach til mad- og måltidspolitikker	Aktørernes roller og samarbejde (2)	(S): Nej ... Det er der vi står, det er det næste der skal løftes. Nogen der har tid og overskud til det. For det skal nok komme centralt fra, tror jeg.	Mad- og måltidspolitikker er næste projekt. Kontekst: der arbejdes ikke med det på skolerne
		Retningslinjer	I1: Du snakkede selv om at i havde de her retningslinjer. Er det noget i har skrevet ned? L2: Ja det har jeg i min klasse.	Individuel tilgang til retningslinjer. Afgøres for hvert trin, og ikke for skolen som helhed.
	Problemløsende tilgang til retningslinjer og værdier	Forældrenes roller (politikker)	L1: Jaja, skolen ved.. At man ikke må tage fx sodavand, chips med..	Refererer også til, at forældrene ved dette.
		Mad i nærområdet	(feltobservation) 15 elever fra 8.-10. klasse gik i kiosken i dag. Adspurgte fortæller de, at de køber næsten dagligt, synes maden i madordningen er dårlig. Rugbrød er kedeligt, og andet pålæg kan ikke gøre det bedre	Fortsat stort forbedringspotentiale, i forhold til at børnene i de ældre klasser spiser mindre af madpakteordningen
Undervisning om sund kost	Svære forudsætninger for hjemkundskab	Hjemkundskab	V: Men det betyder også at man ret faktisk kan komme igennem et folkeskoleforløb, uden aldrig at have haft husgerning, fordi det kan være at man er løbet	Den nye reform betyder at hjemkundskab ikke længere er obligatorisk. Ledel-

			ind i den klasse som ikke har haft nogen lokal-valgs-lærer der lige kunne husger-ning	sen mener det er en klar forringel-se.
	Handlings-orienteret viden	Barrierer for under-visning	L2: Jeg synes det kommer an på hvilke fag man har. Hvis der er en der er na-turfags lærer, så kunne det godt være en ide at lære eleverne om hvad sund og usund mad er.	Undervisning om kost afhænger af individet og de fag, den enkelte varetager.
		Aktører-nes roller og samar-bejde	L3: Nej ikke om kostrådene, men mere om fordelingen af mad. Jeg har haft om det i anderledes uge hvor jeg forklarede om hvad energi var.	Naturfagslæreren underviser om energifordeling. Nærere fysik end sundhed.
		Priorite-ring af undervis-ning	L3: Neej det er ikke så meget [vi snak-ker om det internt mellem lærerne]. Kun om at det er noget godt mad der er her.	Sagt i kontekst om undervisning, der ikke rigtigt er på dagsordenen.
Et spørgsmål om an-svarsfor-delning	Elevernes kostvaner er ikke vores ansvar	Ansvar	V: For det er jo ikke fordi vi ikke vil, men vi oplever at vi overtager flere og flere opgaver fra hjemmet. Nogle af dem er vi gode til at overtage, og nogle af dem er vi måske ikke så gode.	Årsag til, at der endnu ikke er taget så meget ansvar for under-visning. Mod-stand.
	Mærkesager	Villighed og/eller viden til forandring	L3: Altså jeg har da skrevet til nogle enkelte forældre, at nu skal de lige sørge for at deres barn får noget morgenmad.	Denne lærer prio-riterer morgen-mad. Kan være grundet elever, eller kan være fordi det er en mærkesag for ham
	Forandring af det kultu-relle kodeks	Scheins teori ind-drages		

BILAG 10

SKRIFTLIG RETNINGSLINJE FOR SPISESITUATIONEN

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

Dato: 5/3 2015

Brev nr: 15-057

J.nr.: 51-00

Til alle lærere

Skolemadsvejledning

Skolemaden er et fælles anliggende for hele skolen. For alle skolens elever, alle skolens ansatte og alle forældre til elever på skolen.

Skolemaden bliver hentet hos Brugseni kl. 10.00 af pedellerne. Skolemaden ankommer i containere og åbne kasser.

På skolen fordeler skolens pedeller skolemaden i klassevis anretninger.

1.-3. får leveret skolemaden af pedellerne efter individuelt aftalt tid.

4.-9. klasse kan afhente deres mad i skolekøkkenet tidligst 11.15.

Fra 11.20-11.30 har samtlige klasser tid sammen med deres lærer til at spise. De kan ikke forlade klassen. Dette gælder for 1. til og med 10. klasse.

Spisningen foregår i god og orden mens eleverne sidder ned. En aftale om hvordan klassen spiser tages op på teammøde.

Spisepausen med læreren har til formål at sikre, at alle elever får tid til at spise og oplever ro omkring måltidet.

Først 11.30 kan eleverne forlade klassen og holde frikvarter. Det understreges, at eleverne som minimum deler denne tid med deres klasse og deres lærer.

Ønsker nogle klasser at starte med at spise tidligere anmodes dette skriftligt til trinleder og emnet bringes op på ledergruppe-møde og kan forventes godkendt.

Det er til enhver tid klassens lærer, der har ansvaret for at spisning og samvær foregår i en rolig og tryk atmosfære. Alle teams og alle klasser udarbejder en skriftlig beskrivelse af hvordan deres spisepause forløber. Beskrivelsen indeholder navneoversigt på ansvarlige for afhentning og returnering af mad, bestik og tallerkner.

Al mad, bestik og tallerkner skal returneres til køkkenet senest 12.00, hvor pedellerne samler det sammen og returnerer det til Brugseni.

Ansvarlig for returnering af mad, bestik og tallerkner vil i sidste ende altid være den lærer, der spiser sammen med eleverne.

10. klasse spiser i skolekøkkenet under kyndig tilsyn af gangvagten for trin 3 fra 11.35.

Anretning i skolekøkkenet er forbeholdt 10. klasserne. Lærere og andet personale henstilles til at vente med at hente mad til kl. 11.50.

Med venlig hilsen

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]